

» C Í R K E V A V L A S T «

SVAZEK III.

RUDOLF HOLINKA

SVATÝ
VOJTĚCH

NAKLADATELSTVÍ BRNĚNSKÉ TISKÁRNY

SVATÝ VOJTĚCH

Napsal Rudolf Holinka

Známý historik, profesor Masarykovy university, který se v dosavadních svých pracích zabýval ponejvíce náboženskými dějinami českého středověku, zajímal se již v řadě drobnějších studií o dobu a osobnost sv. Vojtěcha. V přípravách k většímu dílu, které chystá o této vynikající postavě našich raných dějin, vznikla v roce 950. výročí smrti svatého Vojtěcha tato knížka, jež na pozadí politických, náboženských, sociálních i kulturních poměrů X. století v Čechách kreslí obecně přístupným způsobem výrazný profil prvního biskupa a „prvního Evropana“ z české krve. To, co lze považovat na základě dosavadního vědeckého poznání za pravděpodobné a bezpečné, je tu shrnuto v jasném výkladu. Přemyslovské a slavníkovské panství, slovanské a latinské křesťanství, vnější osudy Vojtěchovy doma i v cizině, jeho vnitřní vývoj, příčiny zklamání ve vlasti a zápas o křesťanskou opravdovost, věrozvěstné snahy a slavná cesta k mučednictví, to je tu jasně a srozumitelně vylíčeno perem zasvěceného badatele a spolehlivého vykladače historických pramenů. České odborné literatuře dostává se tak vlastně první vědecky založené a zároveň přístupně napsané monografie, věnované výhradně osobnosti sv. Vojtěcha, jež je tu v mnohém zcela nově osvětlena a přístupněna porozumění dnešního čtenáře.

Cena Kčs 39.—.

RUDOLF HOLINKA / SVATÝ VOJTĚCH

RUDOLF HOLINKA

—

SVATÝ
VOJTĚCH

CÍRKEV A VLAST
SVAZEK
III

*Nakladatelství
Brněnské tiskárny
1947*

Vzpomínáme letos 950. výročí smrti svatého Vojtěcha. Jeho život a činnost patří českým dějinám v první řadě. Narodil se v Čechách, v jejich slavníkovské části, byl prvním pražským biskupem slovanského původu a založil s knížetem Boleslavem II. první český mužský klášter v Břevnově. Dvakrát odešel z vlasti; druhý návrat — již jen ostatků jeho — byl definitivním usmířením s národem a od té chvíle (r. 1039) je sv. Vojtěch českým patronem. Na Slovensku jest jeho úcta ještě starší.

Než význam jeho působení přesáhl daleko hranice rodného kraje. Nemůže býti náhodou, že se stal takřka hned po své smrti národním patronem Polska a Uher. Modernímu člověku toto všechno říká jen málo nebo nic, třeba však mysliti „v době“, abychom pochopili, co to tenkrát znamenalo. S jménem i činností Vojtěchovou a jeho stoupenců jsou spojeny počátky opravdové christianisace a samostatné církevní organisace těchto zemí, základ jejich mezinárodního postavení ve středověku i politické konstelace středoevropské, která po mnohé věky určovala i osudy naší vlasti.

Sv. Vojtěch stal se také mnichem benediktinského řádu, jenž byl tehdy skutečnou duchovní velmocí. Stýkal se přátelsky s císařem a s papežem a byl obdivován nejvýznamnějšími lidmi této doby. Žil dlouho

v Sasku a v Itálii, působil v Uhrách a v Polsku, prošel Francií, pomýšlel na cestu do Svaté země a zemřel v Prusku smrtí mučednickou. Byl, jak se nyní říká, „prvním českým Evropanem“. Domnívám se však, že životní cestu Vojtěchovu nemůžeme náležitě ocenit, jestliže se nepokusíme proniknout hlouběji do duše tohoto absolutního křesťana, „muže Božího“, jak ho charakterisuje jeho životopisec Bruno, a vžít se do ovzduší X. století, onoho „železného věku“, který se všemi svými kontrasty a zmatky dovedl rozpoznat i ctít heroické ctnosti i svatost života.

Přítomná knížka má však mnohem skromnější poslání: chce jen v hlavních rysech a populárně vylíčit život Vojtěchův se zvláštním zřetelem k jeho působení ve vlasti. K tomu však bylo třeba, byť ve vší stručnosti, ukázat na základní linie českého vývoje v X. století. Teprve druhou kapitolou začíná vypravování o životě světcově, které si ilustrujeme četnými citáty z legend svatovojtěšských, uchovávajících tak podivuhodně ducha i barvu doby.

DOBA A POMĚRY

Vznik panství Přemyslovců a počátky českého státu a politického národa. Význam uvedení křesťanství a jeho počátky v Čechách a na Moravě. Moravské křesťanství se slovanskou bohoslužbou a jeho renesance v Čechách. Nevýhody podřízení české církve biskupství řízenskému a sv. Václav. Založení biskupství pražského. První biskup Dětmar, klášter sv. Jiří a kulturní prostředí české. Církevní poměry na Moravě. Država slavníkovská. Hospodářské poměry v české kotlině.

Země Česká se dělila za doby Vojtěchovy na dvě mocenské oblasti, rozsahem skoro stejné, ale rozdílné politickým významem. Severozápad, jihozápad a podstatnou část středních Čech ovládal rod Přemyslovců. Počátky jejich panství byly skromné. Základ tvořilo území kmene Čechů, sídlících v okolí Prahy, která byla od počátku IX. stol. jejich předním hradem. Takových kmenů známe tehdy v Čechách více a mluvíme proto o kmenech Slovanů českých. Původem a jazykem byli Slované čeští velmi příbuzní a patřili do velkého společenství Slovanů západních, z nichž Slované polabští a polští byli nejvýznamnější. To, z čeho vznikl později český národ, byla tehdy řada kmenů, z nichž některé někdy a jen na čas spojoval

obecnější zájem ve volný svazek. Ostatně i kmen sám byl jen volným sdružením rodů, stmelených pokrevně a kulticky. Národ český rodil se jen pomalu a těžce, jako je vůbec zdlouhavý vývoj od tříště rodů a kmenů, nejistých sídel a nejprostších potřeb až k uvědomělému a závaznému společenství lidí, obývajících určité území, užívajících jednoho jazyka a hledajících v tom společenství uskutečnění a ochranu svých zájmů individuálních a kolektivních. Proces ten nebyl ještě dovršen ani v X. stol.; zatím pozorujeme jen ruch a napětí uvnitř kmenů, v soustavě rodové, a mezi kmeny navzájem, v kmenových svazcích.

Zdá se však, že postavení kmene původních „Čechů“, zaujímajících střed Čech, bylo upevněno mezi ostatními kmeny Slovanů českých účastí na společné obraně proti Karlu Velikému, franskému panovníku a římskému císaři, který podnikl do Čech dvě výpravy, aby je vtělil do franské říše. Výsledek bojů s Franky nebyl však vskutku plným úspěchem pro velikého podmanitele národů. Narazil na protivníka tvrdého i bojovného a spokojil se tedy s dosažitelným. A tak některé kmeny Slovanů českých — nevíme které — slíbily platiti tribut římskému imperiu, avšak není známo, zda, kolikrát a v jaké výši jej platily. Pravděpodobně však pokus Karla Velikého, jehož opakování bylo se v budoucnosti obávati, působil politicky výchovně. Tato první vážná hrozba zvenčí ukázala, že přílišná rozdrobenost kmenů českých zatěžuje obranu proti nepříteli a touto zkušeností se jen posílil přirozený vývoj, směřující k soustředění v české kotlině. Tušíme zde prudké a krvavé zápolení, ale zrak neproniká temnotou, do níž jsou zahaleny osudy naší vlasti tohoto období.

Důležitým mezníkem koncentrace kmenů Slovanů českých, prováděné namnoze „ohněm a mečem“,

bylo patrně vítězství Čechů nad výbojným kmenem Lučanů, kteří dlouho s nimi soupeřili. Teprve tenkrát moc rodu Přemyslovců, jak nazýváme dynastii kmene vlastních Čechů, se rozprostřela i na jiné kmeny Slovanů českých na západě a na severozápadě Čech. Do těchto poměrů zasáhl však rušivě Svatopluk, veliký panovník moravský, který vztáhl ruku na české krajiště a podmanil si věrojatně i kmen Čechů. Nadvláda moravská netrvala dlouho, ale byla tíživá. A tak hned po smrti Svatoplukově pospíšili si Přemyslovci, aby se vyprostili ze jha Moravanů a přiklonili se k říši východofranské (r. 895). Odpad Čechů a patrně i jiných kmenů Slovanů českých byl počátkem konce Moravské říše. Ironií dějin se stalo, že to byli sami Slované, kteří do značné míry přivodili těžkou krizi v Podunají, z níž cizí národové těžili k velké škodě slovanského živlu a kterou ani pozdější věky napravit již nemohly. Společnými útoky Čechů, Bavorů a Maďarů i rozvrátem v rodě panovnickém redukována někdy mocná říše Moravská na území dnešní Moravy a západního Slovenska a rozdělena v několik partikulárních mocí, které se v obvodu svého vlivu pokoušely udržeti veřejnoprávní řád, pokud to bylo možné na této křižovatce mocenských zájmů sousedních národů. Nebyla to však „země nikoho“ a také nebyly zde přervány všechny starší souvislosti politické a církevní. Ale již před polovinou X. stol. pozorujeme v této oblasti odraz převahy českého panství Přemyslovců, která má za následek soustředění politických poměrů Moravy a Nitranska a jejich usměrnění k onomu pevnému útvaru mocenskému, ovládanému železnou rukou panovnického rodu. Neboť únikem z područí Moravanů kmen Čechů nejen že rychle obnovil své vedoucí postavení mezi kmeny Slovanů českých, kterého nabyl zdoláním Lučanů, nýbrž podmanil si ostatní dosud

nezávislé kmeny v Čechách, vyjímaje svaz kmenů na území jihovýchodních a východních Čech. Zde panoval knížecí rod slavníkovský, který se tak nazývá podle Slavníka, prvního vladaře známého jménem.

Jest podivuhodné, jak brzy dovedli Přemyslovci ze své původní državy, rozšířené v prvních desítiletech X. stol. o kraje podrobených kmenů, vytvořiti bezpečný základ státního území a jak dovedli vtisknouti mase obyvatelstva, nakupené velmi čerstvým stmelením rozličných kmenů, pevné rysy veřejnoprávního řádu, nutnou podmínku vzniku a rozvoje státního zřízení i zrodu českého národa. Již nyní vystupuje vedle knížete a jeho družiny skupina velmožů, „mužů českých“, namnoze také potomků kmenových náčelníků, kteří přežili převrat politické koncentrace, a třída svobodných lidí, jichž bylo ovšem nejvíce. To jest základ „politického národa“ českého ve středověku, tedy lidí svobodných, prostě „Čechů“, kteří s panovníkem vytvářejí politický život, jsou nositeli státního zřízení a těší se právům, která přináší. Mezi ně a tedy k politickému národu nepatřily četné a rozličné čeledi robotných lidí a veliké zástupy otroků rozmanitého původu. To byla vrstva nesvobodných, kteří měli jen zření ke svému pánu a žili pod jeho mocí i ochranou. Státní zřízení se na ně nevztahovalo a o ně se nestaralo. Politických práv ani povinností neměli. Bylo-li třeba, mluvil a jednal za ně jejich pán, ovšem jen ve věcech soukromoprávních a pokud se ho přímo dotýkaly.

Přemyslovci byli tvrdými a ráznými panovníky, ale jen tak mohli založit český stát. Jsme-li dnes národem dávné tradice politické i kulturní, děkujeme za to především této naší „první rase“ panovnické. Neboť vyjímaje Bořivoje, prvního křesťanského knížete, vládnoucího ještě z milosti Moravanů, a jeho syna Svyatopluka, uvázlého ve vleku bavorské politiky, byli

jejich nástupci Vratislav, sv. Václav, Boleslav I. a Boleslav II. panovníky značného rozhledu, kteří pomocí své družiny bojovníků vybudovali ze svého českého panství pevnou výspu v širé, ale rozdrobené slovanské oblasti, jež zánikem státotvorného střediska nad Dunajem vyzývala sousedy jako snadná kořist. Přemyslovci se pokládali za dědice Moravské říše a „sbírajíce slovanskou zem“, dostali záhy pod svou svrchovanost kraje slezské i Krakovsko s haličským zázemím. Usilovali položit základy k takovému útvaru státnímu, který by vydržel i nápor říše a jenž podle našich představ měl býti jakýmsi nárazníkovým státem slovanským proti německé výbojnosti. Není pochyby, že konečně přece jen uvázli v dosahu moci německého císaře. Avšak toto vždy nepohodlné a někdy i nebezpečné sousedství nemohlo připravit Čechům pohromu, jež stihla na př. Slovary polabské. Stalo se tak proto, že díky Přemyslovcům a své bojovnosti měli již znamenitou moc, s kterou se po četných zkušenostech musela smířiti i říše, dávajíc často přednost pokojnému řešení svých sporů se vzpurným vasalem, který se úspěšně bránil jejímu příliš těsnému objetí. Dále, politika prvních Přemyslovců vůči říši byla vcelku šťastná anebo aspoň se dovedla vždy ještě včas vyhnouti nesmiřitelnému zápasu na život a na smrt, jenž podle lidského ponětí mohl skončit pro Čechy jen záhubně.

Přemyslovci však dovedli ocenit i dobrodiní duchovního odkazu říše Moravské a zcela uvědoměle se stali ochránci slovanského křesťanství moravského, od něhož ostatně „vzala počátek jejich víra“ a které později našlo útulek i na jejich dvoře. Křesťanství a

církev byly hybnými silami pokroku v duchovních i společenských dějinách českého středověku. Stojí také na počátku našeho státu a naší vzdělanosti.

Období, kdy se u vládnoucí třídy ujímala křesťanská víra s novým společenským a kulturním řádem a kdy se připravoval zánik kultické a sociální soustavy pohanské, bylo největší revolucí v našich dějinách. Je to převrat duchovní a tedy i společenský. Místo rozličných a disparátních náboženských představ a starých věr v božstva, omezených na jednotlivé rody nebo kmeny, nastoupil přísný monotheismus s důsledně promyšleným učením o víře a mravech, závazným pro všechny lidi bez rozdílu původu a národnosti. Materialistické pojetí života jako nutný důsledek soběstačného a uzavřeného pohanství, atomisující vztahy mezi lidmi nedostatkem myšlenky o vyšší pospolitosti a obecnějšího poslání, bylo překonáno nesmírnými výhledy supranaturalistického ideálu křesťanského, podle něhož pozemský život jest jen přípravným stadiem obecného bratrství „synů Božích“ v jediné církvi na cestě ke království, jež není z tohoto světa. Křesťanství s vírou v jediného Boha a s učením o nesmrtelnosti duše nejen čelilo svým humanismem přízemnímu zápasu individua s individuem, nýbrž působilo převratně i ve společenských poměrech vůbec. Uspíšilo rozklad rodového zřízení, spočívajícího na soukrevních a kultických svazcích a ovládaného početnými náčelníky — tyrany — oné společenské agregace směrem horizontálním, znajícím jen svobodné a otroky, a připravovalo nástup západoevropské society, jejíž páteří byla soustava osobních svazků člověčenství s principem věrnosti a povinnosti „člověka k člověku“ a patronátu „pro milosrdenství Boží“, s četnými a pohyblivými mezistupni polosvobody a svobody směrem vertikálním. Na vrcholu oné společenské pyramidy

stojí křesťanský panovník, který podle vzoru vyspělé organizace církevní a obyčejně pomocí kleru vytváří prostředky administrativního řádu, základu státního zřízení, jímž se formuje středověký národ. Tam, kde se z různých důvodů nerozvinul plně feudální systém po své stránce právní a sociální, jak tomu bylo na př. v českých zemích, a kde tedy „křesťanský vladař“ měl více přímé moci, ukázal se příklad a vliv církve zvlášť silný a zanechal zřetelnou stopu nejen v počátcích vzdělanosti, nýbrž i v poměrech sociálních a hospodářských, jak ukazují také starší české dějiny.

Nějaké vědomosti o křesťanské víře mohli mít Slované západní již v prvních dobách svých styků s Franky. Přicházeli k nim obchodníci z těch krajů a Slované sami se pouštěli po obchodních tratích do franské říše. Výměna tovarů a surovin znamenala do jisté míry i výměnu myšlenek. Po zániku avarského panství pojal Karel Veliký myšlenku christianisace krajín na středním Dunaji. Národy tam sídlící měly býti podrobeny říši franské. Podle ideologie doby, která viděla obnovu římského imperia franským mečem, měly se ovšem státi členy onoho křesťanského svazu národů, neboť žádný na víru obrácený národ nemohl zůstatí vně „křesťanské říše římské.“ Jest jasné, že toto těsné spojení franské imperiální expanse s křesťanskou misí bylo politicky nebezpečné národům, proti nimž směřovalo. Úkolem šíření víry v zemích někdy pod panstvím avarským bylo pověřeno arcibiskupství solnohradské s biskupstvími pasovským a řezenským, která měla christianisací upravit cestu franskému výboji. A tak brzy slyšíme o misiónářích v našich zemích.

Počátkem IX. stol. působí v Čechách misie řezenská a podle zprávy letopisů fuldských dal Ludvík Němec pokřtiti 13. ledna r. 845, patrně v Řezně, čtrnáct

z českých knížat i s „jejich lidmi“, toužících prý po „křesťanském náboženství“. Tato zpráva jest sice jasná, ale vzbuzuje pochybnosti, třebaš ji nelze podceňovat nebo docela popřít. Jest ovšem podivné, že událost tak závažná, jako jest pokřtění tolika kmenových knížat i s jejich družinami, nezanechala stop v dějinách českého křesťanství. A nadto, podle svědectví, jemuž nelze nevěřiti, prvním křesťanským knížetem v Čechách byl Bořivoj, který přijal víru z rukou Metodějových.

Na Moravě a na Slovensku byla totiž také záhy činná misie solnohradská a pasovská. Ale přicházeli tam i misionáři z Italie a z Byzance, jako se zde vůbec i později budou křížiti politické a církevní zájmy franského západu, byzantského východu a papežského Říma. Kolem roku 830 posvětil solnohradský arcibiskup Adalram kostel v Nitře, na panství Pribinově, avšak počátky křesťanství moravkoslovenské oblasti jsou jistě starší. Již před příchodem slovanských věrozvěstů, sv. Cyrila a Metoděje, byla Moravská říše zásluhou těchto misí do určité míry křesťanská. Hlasatelé nové víry uměli slovansky a církevní vrchnost východních krajišť pečovala o to, aby byl dostatek misionářského dorostu, znalého jazyka slovanského. Rostislav, kníže moravský, praví ve svém poselství do Cařihradu: „Jsme již křesťané...“ Jeho žádost o misionáře slovanského jazyka měla pozadí politické, neboť hledal spojení s Byzancí, aby našel v ní oporu proti tlaku východofranské říše. Soluňští bratři vykonali však mnoho pro rozšíření a prohloubení víry zavedením slovanské liturgie. Vynález slovanského písma a jejich překlady svatých i bohoslužebných knih do slovanského jazyka znamenají počátek slovanského písemnictví v našich zemích a nutný základ slovansky národní kultury. Metoděj dosáhl také s po-

mocí papežské stolice samostatné církevní organizace na Moravě. Byly to slibné počátky, ale dílo tak velké potřebovalo čas a klid, aby zakotvilo. Neobyčejně exponované postavení Moravy na průsečíku zájmů největších a mezi sebou soupeřících mocností vyžadovalo pevnější a hlubší základy a hlavně politickou obratnost a jasnozřivost, které se nedostávalo v žádoucí míře Svatoplukovi, nástupci Rostislavovu. Po jeho smrti rozpadla se pestrá mosaika ve své původní, geograficky i ethnicky nezcela sourodé části.

Moravské křesťanství se slovanskou bohoslužbou ujalo se však zatím v Čechách na dvoře Přemyslovců a našlo zde příznivou půdu. Působení misie řezenské nebylo jistě bez kladných výsledků v našem kraji, ale teprve pokřtěním knížete Bořivoje a jeho družiny začíná skutečná christianisace země a ta je v podstatě, přímo nebo nepřímo, dílem moravského křesťanství. První kostel v Čechách, založený Bořivojem na Levém Hradci, byl zasvěcen sv. Klimentovi, patronu moravské misie bratří soluňských. Po zdolání pohanské reakce, která vypudila na čas Bořivoje, bylo postupně získáno nové víře i původní území kmene Čechů a nástupci Bořivojovi Spytihněv, Vratislav a sv. Václav stavěli křesťanské chrámy v Praze i na okolních hradech a podporovali slovanskou bohoslužbu. Nebránili však latinské liturgii, kterou přinášeli západní misionáři, kněží a mniši „z různých národů“, především ovšem z diecése řezenské, jež pokládala Čechy za svou „farnost“. Příslušnost církve české ke kostelu řezenskému, jako důsledek osudného včlenění země v politickou oblast římsko-německé říše, zabránila vítězství moravského křesťanství. Ale bavorští biskupové, kteří

byli v přátelských stycích s Přemyslovci, nenaléhali na vymýcení slovanské bohoslužby hlavně z toho důvodu, že panující rod si v ní liboval. A tak obě formy západního křesťanství, latinská i slovanská, žijí vedle sebe po celé desáté století a paralelně s tímto vývojem rodí se česká slovesnost latinského i slovanského znění: slovanská legenda o sv. Ludmile (dnes ztracená) a její latinský překlad („Fuit in provincia Bohemorum“), obě ještě z doby sv. Václava; první staroslovanská legenda o sv. Václavu a latinská „Crescente fide“; latinská legenda Kristiánova o sv. Václavu a jeho bábě sv. Ludmile, příznivá moravskému křesťanství, a druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu (v podstatě překlad latinské legendy Gumpoldovy). Není jasné, jakým způsobem a za jakých podmínek se udržovala slovanská bohoslužba. Snad zde bylo několik středisk při slovanských kostelech, kde se vychovával dorost, ale patrně se požadovalo, aby uměl také latinsky. Přibývání „dvojazyčníků“ vytvořilo za daných okolností příznivější prostředí pro „latiníky“, a počátky řádné církevní organisace, spojené se založením pražského biskupství, sklonily vážky ve prospěch stoupenců latinského směru.

Politické a církevní vlivy latinského západu se projevují nyní jednotněji a důrazněji, ale přesto slovanská bohoslužba v Čechách se udržuje až do druhé polovice XI. století. Západní liturgie v slovanském znění nedotýkala se dogmatu, ani discipliny české církve, která byla již pevně včleněna v organismus římské obediencie. Slovanský jazyk nemohl však platit v obecné církvi za řeč posvátnou, třebaš kdysi papež Jan VII. povolil Metodějovi její užívání v bohoslužbách pro země slovanské bullou „Industriae tuae“ z r. 880. Šlo zajisté o výjimku a zvláštnost, kterou stolice apoštolská autorisovala jako užitečný prostředek

šíření víry mezi Slovary. Ovšem stoupenci slovanské liturgie se odvolávali na toto „privilegium moravské církve“ a mohli neméně právem poukazovati i na oblibu, které se těšil slovanský bohoslužebný jazyk u lidu. Jejich přesvědčení i liturgická praxe slovanská byly tolerovány dvorem i církví až do okamžiku, kdy papež Řehoř VII. ve své snaze po přesně a důsledně prováděné jednotnosti obecné církve nechtěl dále trpěti místní zvláštnosti a slovanskou bohoslužbu zakázal (r. 1086). Ostatně v XI. stol., vyjímaje klášter sázavský, kde kolonie benediktinů sloužila slovansky a pěstovala uvědoměle liturgickou a vůbec náboženskou literaturu slovanským jazykem, jde patrně všude jinde jen o „latinské“ kněze, kteří sloužili mši svatou také v slovanském jazyku. Rozumí se, že při kázáních, při zpovědi a jiných úkonech náboženských užívalo se domácího slovanského jazyka odedávna a obecně.

Založení biskupství v Praze roku 973 jest důležitým mezníkem v uspořádání církevních a náboženských poměrů českých. Teprve zřízením biskupství vzniká ústředí církevní správy přímo v jejím obvodu, a možno říci, že teprve tehdy položen základ k řádné církevní organizaci na území dosud otevřeném a misijního charakteru. Od té doby jsou Čechy autonomní jednotkou církevní pod přímou správou a dohledem domácího biskupa. Církevní svrchovanost řízenské církve zaniká na přemyslovském území, ale biskup pražský se stává sufragánem metropolity moravského a pražská diecése je včleněna jako organizovaná církevní jednotka do moravské provincie. Původně tvořilo české území část moravské provincie církevní. Když však Spytihněv a Vratislav, náčelníci kmene

Čechů, se vytrhli z nadvlády moravské a podřídili se východofranské říši (r. 895), uvedli tím i své panství v poslušnost řezenského kostela. Závislost nebyla jasně vyhraněna a bavorští biskupové, majíce zření k Přemyslovcům, střežili se přepínati „práva biskupská“, zvláště pokud se týkalo důchodů, plynoucích pod titulem církevní dávky ke kostelu a k stolu hlavy diecése. Za těchto okolností biskupovo „beneficium“ nebylo tíživé věřícím, ale vážnější byla újma, kterou doznalo jeho „officium“, neboť pro vzdálenost Čech, rozlehlost území přemyslovského panství a pro jiné důvody nemohl v žádoucí míře dostáti svým povinnostem, které ukládala duchovní a pastýřská funkce úřadu biskupského. Takový stav působil sotva příznivě v zemi, kde „náboženství teprve pučelo“ a křesťanský řád zapouštěl kořeny.

Zvláštní okolnosti přispěly k tomu, že nedošlo k rozvratům na této nejisté půdě, třebaš příslušnost k řezenské církvi trvala delší dobu. Je pravděpodobné, že se na dvoře přemyslovském zdržoval nějaký zastupce biskupův, pověřený aspoň částečnou jurisdikcí, ale důležitější bylo, že kníže se jevil svým poddaným nejen jako hlava světská, nýbrž i jakožto autorita povahy duchovní a že skutečně zasahoval slovem i činem do věcí „circa sacra“. Mezi stoupenci slovanské bohoslužby platilo jeho slovo zvlášť, neboť slovanský směr v Čechách byl od počátku závislý na dvoru panovníkově, ale ovšem jeho hlas rozhodoval i u kněží, přicházejících ze západu, jimž byl „otcem“. Tak se označuje na př. sv. Václav, který byl výrazným představitelem vlády sakrálního charakteru a knížetem, proniknutým přesvědčením, že jen „panovník křesťanský“, který uvádí v život zásady víry a kázně mezi poddanými, Bohem mu svěřenými, vládne řádně a právem. Zdá se, že sv. Václav si uvědomoval nevýhody,

které byly důsledkem řezenské správy církevní, a obíral se záhy myšlenkou založiti biskupství v Praze. Kostel sv. Víta, který začal stavěti, měl být chrámem katedrál-ním. Pomýšlel také odebrati se do Říma a podnětem k tomu bylo sotva co jiného než snaha po nové úpravě církevních poměrů v Čechách. Smrt sv. Václava a politický převrat, který následoval, zmařily tento úmysl a k založení biskupství pražského došlo mnohem později a již za jiných církevně politických okolností. Nelze však pochybovat, že již nástupce sv. Václava, jeho bratr Boleslav I., se záhy přesvědčil o nezbytnosti tohoto kroku, ale v cestu se mu nakupilo mnoho pře-kážek. Mocenské poměry evropské ukázaly se tehdy složitější a vyhrančnější než za doby Václavovy.

Založení biskupství bylo záležitostí, která nezá-visela jen od vůle knížete. Bylo třeba souhlasu papeže i císaře, to jest, muselo předcházeti dorozumění mezi oběma hlavami křesťanského světa západního. To se však již dotýkalo evropské politiky, která byla tenkrát ve znamení soupeřství mezi papežstvím a císařstvím, zvláště pokud se jednalo o christianisaci území při východních hranicích říše. Císař Ota I. pohlížel na slovanské krajiny východně od Labe jako na misijní oblast říše. Snažil se získati souhlas papežův, aby mohl kdekoli v slovanských krajích zakládati biskupství a vtěliti je v říšskou organisaci církevní. Takovou metro-polí, již by podléhala sufragánní biskupství slovanská, mělo býti arcibiskupství magdeburské a jeho pravo-moc měla se zásadně vztahovati na každé nové bis-kupství, které bude založeno z moci císařské mezi Slovany. Podle církevně politického plánu císařova nemohla býti zřízena nikdy samostatná církevní pro-

vincie slovanská a neměl vzniknouti vůbec nějaký správní obvod církevní, který by podléhal papežské stoličce přímo. Papež Jan XIII. potvrdil sice založení arcibiskupství magdeburského (r. 968), ale omezil jeho pravomoc přesně jen na území slovanské, dosud podrobené. Misie v slovanských krajinách má býti napříště záležitostí čistě církevní a papež dal jasně najevo, že nepřipustí, aby se stala politickým nástrojem šíření moci říše. Pochválil sice křesťanskou horlivost císařovu, ale netajil se tím, že nikdy nedá souhlas k jeho dalekosáhlému plánu misijnímu, a též o velkém zázemí slovanském nezmínil se ani slovem. Stoličce papežské v duchu kuriální doktriny o nadřazenosti sacerdotia nad imperiem nejen že se nechtěla vzdát účasti v misijních podnikcích, nýbrž zamýšlela sama je řídit a podle okolností jednati přímo i s národy, křesťanské víře získanými. Neviděla též důvodů, proč by jejich podřízením říšské církvi měla rozmnožovati moc císařovu, která ostatně tísnila již dlouho i samotného papeže.

Za této situace začalo se jednat o založení pražského biskupství. Je příznačné, že se kníže Boleslav I. obrátil se svou žádostí nejdříve na papeže, který nepochybně nemínil odepřít jí svůj souhlas. Byl s tím srozuměn i Ota I., jenž patrně již dříve pomýšlel na zřízení biskupství v Čechách, ovšem tím způsobem, aby se jím realizovala první etapa říšské misie, a zřejmě snul kolem toho i jiné záměry. To dobře rozpoznal papež Jan XIII. a proto odmítal dát svolení k založení biskupství, které podle názoru císařova mělo být pouhým článkem v systému říšské christianisace k rozmnožení církevní a politické nadvlády německé v slovanských zemích s vyloučením papežského vlivu. Nevíme, jak by se byla tato otázka vyřešila, kdyby nebyl náhle zemřel znamenitý a jasnozřivý papež

Jan XIII. Jeho nástupce Benedikt VI. se dohody s Otou I. kompromisem mezi směrem kuriálním a říšským. Potvrdil založení pražského biskupství, které „bylo zřízeno papežem Benediktem VI. a císařem Otou I.“ na žádost českého knížete Boleslava I. (r. 973). V této formulaci jest vymezena kompetence a iniciativa mocností zúčastněných v jednání a zračí se v ní církevně politické pozadí hlavních sil evropské politiky, jež se v této otázce utkaly.

Biskupství pražské bylo podřízeno starému metropolitnímu stolci mohučskému, kde se vliv papežský projevoval vždy dosti silně, na rozdíl od nového misijního a „slovanského“ arcibiskupství magdeburského, které jako zamýšlený nástroj slovanské politiky císařů nedávalo podobných záruk. Jest jasné, že biskup pražský i jako sufragán mohučského arcibiskupa měl v říšské církvi významnější a samostatnější postavení než ostatní biskupové němečtí, neboť jeho diecése objímala rozlehlé panství Přemyslovců, které zůstávalo mimo užší a vlastní říšské panování. Proto se mohl také opřít o knížete, bez jehož vůle a souhlasu se ostatně nedálo nic, co by se dotýkalo věcí povahy církevně politické.

Ohledy na knížete se pochopí i zvláštní pozornost, s níž vybrána osoba prvního biskupa pražského, kterým se stal Sas Dětmar; byl to muž oblíbený u dvora, znalý slovanského jazyka a zdomácnělý. Jestliže poměr pražského biskupa k metropolitovi byl svobodnější než ostatních pouhých sufragánů, stal se z týchž důvodů závislejší na knížeti a na jeho dvoru. Záleželo zde na panovníkovi a vyspělosti církevních poměrů, jak se ustálil vzájemný vztah; zda biskup představoval

skutečně hlavu církve nebo byl pouhým dvorským či knížecím „kaplanem“, závislým často i ve věcech církevních na vůli panovníkově. Zdá se, že Dětmár byl takovým dvorským biskupem, jistě nikoli bez zásluh o zavedení pevnějšího řádu církevního v Čechách, ale jako muž povolný a přece jen cizinec původem neměl odvahy rázně vystoupiti ve prospěch církve, prosazovati církevní disciplinu mezi klerem i laiky a nespokojovati se křesťanstvím podle jména a naboženstvím podle zdání. Není tedy divu, že se vyhýbal srážce kanonického práva se zvyklostmi země, pramenícími namnoze ze starých věr pohanských. Ostatně za tehdejšího stavu církve obecné, která počínaje papežem vězela více méně v područí světské moci, byl rázný hierarcha, uplatňující práva a svobodu církve, zjevem zcela výjimečným. Biskupování Dětmárovo (r. 973—982) není ostatně za tohoto stavu věcí zcela pasivní položkou v náboženském a církevním životě českém. Zdá se, že Dětmár byl ve své organizační a pastorační činnosti podporován knížetem Boleslavem II, který také pečoval o stavění kostelů a vybízel k tomu velmože. A tak se praví o Dětmárovi, že „kostely na mnohých místech zřizované posvěcoval a pohanský lid křtil, přiváděje ho k víře Kristově.“

Skoro současně se založením biskupství pražského a také na žádost panovníkovu dal papež souhlas k zřízení ženského kláštera při kostele sv. Jiří na hradě pražském a dceru Boleslava I. Mladu-Marii jmenoval abatyší. Klášter se ovšem řídil řeholí sv. Benedikta a jest prvním duchovním ústavem v českých zemích. Zdi kláštera a vlastní jeho poslání vylučovaly sice širší působení v náboženském životě lidu, ale na ženy vládnoucí vrstvy, které se častěji s jeptiškami stýkaly, nezůstalo bez vlivu kouzlo duchovního života, vyzařující z tohoto útulku cenobitní pospolitosti.

České kněžstvo bylo již v době Václavově na slušné kulturní úrovni a představovalo vzdělaný živel v národě. K němu se pojí i počátky naší slovesnosti v jazyku slovanském i latinském a jest zajímavé, že prvním českým spisovatelem byl Pavel, kaplan sv. Ludmily, který napsal slovansky legendu této světice. Latinská vzdělanost česká byla ovšem pod vlivem západu, zprostředkovaném písařským a literárním střediskem řezenským, ale soužitím se slovanským odkazem moravského křesťanství nabývá zřetelného, domácího českého přízvuku a rázu. A tak lze shrnout, že v druhé polovici X. stol. byly v Čechách položeny základy k církevnímu řádu a k vzdělanosti, která vydává již první plody.

O tom, jaké byly církevní poměry na Moravě, t. j. na území dnešní Moravy a západního Slovenska, nelze říci nic určitého. Rozkladem Moravské říše zanikl ovšem geniální církevně politický plán Metodějův na uspořádání veliké církevní provincie v Podunají, oné „Veliké Moravy“, ale možno se domnívat, že církevní správa na zbývajícím moravském území nebyla ani potom úplně rozrušena. Na žádost knížete Mojmíra II. určil papež Jan IX. roku 900 tři biskupy, aby urovnali církevní poměry na Moravě a zřídili hierarchickou organizaci. Protest bavorského episkopátu, který předstíral, že Morava náleží k biskupství pasovskému, nemohl mít vliv na papežovo rozhodnutí, neboť počátkem X. století působí skutečně čtyři biskupové v moravské krajině.

Mocenská krise na středním Dunaji a nejisté politické poměry na Moravě zabránily sice vybudování samostatné církve moravské, jak to měli na mysli

Mojmír II. a papež Jan IX., ale nelze vylučovat možnost, že se zde udržela biskupská posloupnost, snad právní kontinuitou na základě papežského mandátu a setrvačností církevního řádu. Není ovšem jasno, pokud a jak se mohly projevit nároky bavorské církve na církevní svrchovanost nad Moravou; o nějaké faktické příslušnosti k Pasovu nutno však pochybovat. Snad takovým moravským biskupem byl Notar, přivolaný knížetem Vratislavem, aby vykonal obřad postřižin mladého Václava. Podle svědectví Kosmova byl „před časy Severovými“ na Moravě biskup, jménem Vracen. V synodální listině mohučské z roku 976 připomíná se „biskup moravský“ vedle biskupa pražského, a sice v souvislosti, která ukazuje, že byl, stejně jako Dětmar, sufragánním biskupem mohučského metropolity. To jest fakt vysoce zajímavý, jenž se však často přechází mlčky nebo v rozpacích: údaj Kosmův i svědectví té listiny o „moravském biskupu“ potvrzují existenci církevní správy na Moravě, nezávislé na pražském biskupu. Jde zde patrně o kontinuitu staršího založení, které způsobem nám dnes nejasným a na místě neznámém přežilo bouřlivou dobu prvních desíletí X. stol. a zachovalo i nějaké stopy slovanského rázu moravského křesťanství. „Slovanská renesance“ v okolí Přemyslovců není asi bez moravských souvislostí i podnětů a je sotva správné, jestliže se kupí všechny církevně slovanské památky provenienčně jen do jediného středu.

A tak třebas nemáme bezpečných zpráv o Moravě v X. stol. — o Slovensku je naprosté ticho — které by opodstatnily přesvědčivější názor na politické i církevní poměry země, jest přece jen, aspoň v hrubých rysech, nejpravděpodobnější představa, že po kratším nevyhraněném období politické a církevní souběžnosti nabývá vrchu přitažlivost mocnějšího panství Přemyslovců,

jejichž politická a vojenská převaha nutně se odráží v této oblasti, a to tím spíše, že dávné tradice někdejší politické a kulturní sounáležitosti podporují vývoj k soustředění a vyrovnaní v českomoravském státu, jak jej známe od počátku XI. století.

Příkladem takové souběžné existence politické s ethnickou a kulturní příbuzností je država Slavníkovců, která zabírá přes polovinu dnešních Čech. V době, o níž mluvíme, žije v přátelském poměru s Přemyslovci, jejichž vlastní české panství (tedy bez slezských zemí a Krakovska) je teritoriálně menší, ale svým jádrem, Pražskem, lidnatým a plným výbojné energie, zastihuje slavníkovské knížetství. Počátky tohoto panství jsou záhadné; není snad bez podstaty domněnka, že to byla původně jedna z oněch lokálních mocí, které se vyvinuly za rozkladu říše Moravské. Zdá se docela, že to byla starší politická individualita, jejíž těžisko, ležící původně jižněji (v Doudlebsku a Vitorazsku), se posunulo po období moravském na sever, a že již v první polovině X. stol. byla tak mocná, že její knížata mohla soutěžit s Přemyslovci o vrchní panství nad Čechami. Za vlády Slavníkovy se však již ukazovalo, že závod vyhrávají vybojnější Přemyslovci. A snad Slavník, uznávaje tyto skutečnosti, dal přednost dobrému sousedství a přichýlil se přátelsky k mocnějšímu rivalu. To znamenalo, že se tím dostal fakticky i do politické sféry pražských knížat, aniž ovšem ztrácel vládu nad svým panstvím, které se udržuje vedle české oblasti užšího a plného panování Přemyslovců jako autonomní celek značného rozsahu, slučující kmenová území starého původu.

Podle popisu Kosmova měl na západě „proti Čechám“ hranici řeku Suřinu a hrad na hoře Oseku vedle řeky Mže, na jihu „proti rakouskému krajišti“ tvořilo hranici území hradu Chýnova, Doudleb a Ne-

tolic až k pomeznímu hvozdu, na východě „proti Moravě“ území hradu Litomyšle až k řece Svitavě v pohraničním lesu. A na severu hrad Kladsko s celým pomezím. Sídelním hradem byla tehdy Libice na řece Cidlině, v blízkosti hranic panství Přemyslovců. Také na území slavníkovském, aspoň v jeho horní části, rozšířilo se moravské křesťanství a slovanská bohoslužba nevyhasla zde ani později.

Kulturní sounáležitost slavníkovské državy s panstvím Přemyslovců je zřejmá a přispívala k sbližování obou celků, které byly předurčeny, aby jednou splynuly. A nemohlo tomu býti jinak, neboť vedle jiných činitelů jest zde ještě skutečnost, která měla nutně za následek vzrůstající přitažlivost přemyslovského panství a mocenské soustředění v české kotlině. Je to hospodářský rozkvět a čilý obchodní ruch. Od poloviny X. stol. stoupá zemědělská těžba a řemeslná výroba. Rozvíjejí se obchodní styky se sousedy, zvláště se Slovy a rozličnými národy východními; prostředníky mezi nimi a organisátory obchodních výprav jsou především židé a normanští kupci. Podhradí pražské jest již velmi známým a důležitým střediskem trhu i výměny a křižovatkou obchodních cest hlavně z Krakovska a Podunají. Ráz i povahu těchto hospodářských poměrů, obchodu a vůbec hmotné kultury našich zemí líčí názorně současný a jistě povoláný svědek Ibrahim ibn Jaqûb, židovský obchodník, který v letech sedmdesátých cestoval v krajích slovanských a přišel do Prahy. Vypravuje o panství Boleslava, „krále Prahy, Čech a Krakovska“, takto: „Co se týče země Boleslavovy, rozprostírá se ve své délce od města Prahy až k městu Krakovu — je to cesta tří týdnů — a sousedí

se zemí Turků (to jest Maďarů). Město Praha jest vystavěno z kamene a vápna a jest největším obchodním místem oněch zemí (t. j. slovanských). K němu přicházejí z města Krakova Rusové (t. j. Normani) a Slovani se zbožím a přicházejí k nim (t. j. do Čech) ze zemí Turků mohamedáni, židé a Turci také se zbožím a s běžnými platidly a vyvážejí od nich otroky, cín a rozličné kůže. Jejich země jest nejlepší ze zemí severu a nejbohatší na prostředky obživy. Za jeden penízek prodává se u nich tolik pšenice, že stačí jednomu muži na měsíc, a ječmene prodává se u nich za jeden penízek tolik, že se jím uživí jedno jízdní zvíře po čtyřicet nocí, a prodává se u nich deset kuřat za jeden penízek. V městě Praze se vyrábějí sedla, uzdy a silné štíty, kterých se užívá v jejich krajích. Také zhotovují se v Čechách tenké šátečky, tkané řídce jako síť, kterých nelze k ničemu užítí. Jejich cena má u nich stálou hodnotu: deset šátečků za jeden penízek. S nimi obchodují a s nimi účtují mezi sebou. Mají jich plné truhly. To jest jejich jmění a nejcennější věci kupují se za ně: pšenice, koně, zlato, stříbro a všechny věci. Je zvláštní, že obyvatelé Čech mají snědou pleť a tmavé vlasy; světlovlasost vyskytuje se jen málo.“

MLÁDÍ A VZRŮST

Rodiče Vojtěchovi a nebezpečí rodové moci. Dětství Vojtěchovo a první učení. Studium v Magdeburku, Oktrik a arcibiskup Adalbert. Vojtěch doma a smrt Dětmarova. Volba Vojtěchova biskupem pražským a její pozadí. Ve Veroně. Opravné hnutí v církvi a reforma clunyjská. Význam italské cesty pro Vojtěcha.

Slavník, kníže na Libici a vladař nad polovinou Čech, nebyl mužem průměrným. Miloval život a jeho radosti a obklopoval se nádherou v domě plném „zlata a stříbra“, ale hlavním rysem jeho povahy byla srdečná laskavost a smysl pro spravedlnost. „Štědře pečoval o chudé a chránil vdov a sirotků.“ Byl oblíben mezi lidem pro „správnost rozsudků“ a četné skutky milosrdenství. Jeho libický dvůr byl velký a skvělý. Ozýval se hlukem čeledi a vybrané družiny bojovníků a v síních vladařových tísnili se nejen velmoži, nýbrž i početní kněží. „Neboť v oné končině náboženství křesťanské nejrozkošněji kvetlo“, praví Canapariova legenda o sv. Vojtěchu. Bylo již řečeno, že na panství slavníkovském se také šířilo moravské křesťanství

slovanského jazyka, i když nelze vylučovat působení starší misie bavorské aspoň v jižních končinách državy. Na Libici je v době Slavníkově dosvědčen kostel posvěcený Panně Marii, nebeské přímělkyni slovanských krajin, a jiné náznaky prozrazují, že křesťanství bylo zde již zakořeněno. Také Slavník snažil se „kráčet úzkostlivě podle přikázání kněží,“ ale z Brunovy legendy o sv. Vojtěchu vysvítá, že přece jen často klopýtal.

Zato jeho žena, kněžna Střezislava, byla podle svorného líčení našich zpravodajů paní hluboce zbožná, takřka se sklonem k askesi: „Ozdobená počestnými mravy, poslouchajíc slova života, žíznila více, a vykonávajíc je, hladu nezaháněla; nenalézala zalíbení v nádheře ženské, ani ve zlatě a drahém kamení, nevážíc si toho, co blázni za nejvyšší mají. Svatá byla mravy svými, svatá i v řečech, udatná, jak se praví, v postech, důvěrná k Bohu v modlitbě; matka truchlivému sirotku, pocestnému a vdově nejprívětivější sestra“. Tak Canaparius. Pocházela ze „slavného slovanského rodu“, pravděpodobně přemyslovského, a lze vysloviti dohad, že byla jednou ze čtyř sester sv. Václava, které se vyvdaly za rozličná knížata. Tím by se částečně mohl vyložit i přátelský poměr Slavníkův k Přemyslovcům.

„Tento vévoda Slavník, jak dlouho žil, šťastně žil“, praví kronikář Kosmas a dodává, že by bylo možno vypravovati o něm mnohé pamětihodné věci. Neví se sice, co tím Kosmas míní, ale podle některých příznačných okolností možno se dohadovat, že svou zámlkou míří ne tak na výtečnost Slavníkovy osoby, o níž ostatně vypravuje v dalším, jako spíše na jeho zvláštní postavení ve středoevropské politice. Slavník měl zřejmě daleko sahající styky, které se neomezovaly na pražský dvůr. Jsa spřízněn s panujícím domem saským — jeho matka byla pravděpodobně dcerou Jindřicha I.

— byl příbuzným císaře Oty I. a tím i vévodů bavorských; měl přátelské vztahy k polskému knížeti Měškovi a maďarskému náčelníku Gejzovi. Tyto mezdynastické souvislosti přirozeně upevňovaly i Slavníkovo postavení vůči Přemyslovcům aspoň na tolik, že se nestal jejich pouhým vasalem, třebaš, jak již bylo řečeno, smířil se s jejich politickou a mocenskou převahou a hleděl s ní uvést v soulad zájmy svého rodu.

Država Slavníkova nebyla umělým útvarem, avšak představuje panství staršího patriarchálního typu bez větší možnosti soustředění a expanse. Položena v nebezpečné blízkosti třecích ploch útočných sil říše, Čech a Polska, mohla být ohrožena nenadálými přesuny v politické konstelaci střední Evropy, kterou určoval německo-slovanský rozpor. Nebylo proto jisté, zda nástupci Slavníkovi se nestřetnou s osudnou situací, které ještě nemusil čelit Slavník, a budou-li vždy tak „šťastní“ jako tento vladař, proplouvající obezřetně mezi skalisky.

Z manželství se Střezislavou měl Slavník syny: Soběbora, Spytimíra, Pobraslava, Pořeje, Čáslava a Vojtěcha, z vedlejší ženy pak Radima, který byl mladší než Vojtěch. Rok narození Vojtěchova není znám, snad to bylo někdy kolem roku 956 a spíše něco po tomto termínu než před ním. „Nevědouce pak rodiče, jak velký někdy bude, a přihlížejíce k jeho neobyčejné spanilosti, ustanovili ho k stavu světskému.“ Tak aspoň praví Canaparius. „Svět“ znamenalo ovšem tehdy pána a bojovníka, a snad již jméno, které mu dali — „Útěcha voje“ — mělo naznačovat, že jest určen k tomu, aby mečem šířil slávu rodu. Stalo se tak — jen s tím rozdílem, že to byl meč duchovní, a že voj,

kterému skýtal útěchu, byli četní bojovníci ducha, jdoucí ve stopách svého mistra a velitele. A rozený kníže, Vojtěch byl a zůstal pánem, i když dal výhost světu a stal se sluhou Božím.

Životopisy jeho vypravují dojmavou příhodu o slibu, který dali rodiče Panně Marii, když milované dítě těžce ochuravělo, a jak po náhlém jeho uzdravení dostáli slovu a určili ho ke kněžskému stavu. Není nutno zamítat tuto pěknou podrobnost, ale co měli dělat členové dynastických rodů, zvláště těch menších a s četným potomstvem, v době, která byla příznivá vytváření velkých celků mocenských a vypracovala typ jedinovládce, jenž nesnesl vedle sebe ani jen méně významnou moc svého sourozence? Příkladů takových dramát v panovnických rodech jest více. Útočištěm těchto nadpočetných pánů, pokud nevstoupili do služeb mocnějšího nebo nezhynuli ve vzpouře proti „seniorovi“, bývala církev. Nezapřeli ani zde svých vrozených sklonů k vládě a dovedli i v tomto duchovním prostředí vytvořit si „oblast svého panování“. Jest pozoruhodné, že se tak stalo obyčejně s prospěchem pro církev. Mnozí z těch církevních reformátorů a asketů, o nichž budeme ještě mluvit, pocházeli z takových rodů. Byli to páni rodem i duchem a dovedli poroučet i poslouchat. Zaplňovali kláštery a aristokratický ráz štípení sv. Benedikta, vlády a sebezapření, práce a modlitby, vyhovo- val jim plně. Stačí uvést domácí příklad sourozenců Boleslava II. Mlady-Marie, abatyše u sv. Jiří, a mnicha Kristiána.

A zřejmě také v rodu knížat libických bylo předem pevně stanoveno, že jediným vladařem bude po smrti Slavníkově Soběbor, neboť ožehavá politická situace panství nesnesla soutěže nebo docela rozporu mezi bratry, a že Vojtěch, který projevoval od dětství sklon k učení a duševní bystrost, najde útulek v lůně církve,

přiměřený ovšem jeho rodu a nadání. Základ k studiu dostal Vojtěch již doma od kněží. Jako pokročilejší druh v učení a pěstoun zároveň byl mu dán k ruce mladík, jménem Radla, syn člověka Slavníkova a později muž velké proslulosti. „Vojtěch pak prospívaje věkem a moudrostí, když náležitý čas přišel, vzděláván jest v učení křesťanském; i nevyšel prve z domu otcovského, až uměl žaltář zpaměti.“ A ježto jinde se o něm praví, že „se sytil medem sladce pějícího Řehoře“, zdálo by se, že se již tehdy naučil latinsky tolik, že mohl čísti vedle Písma i církevní otce. Jak by bylo možno pochybovat, že se naučil i písmenům slovan-ským a četl v nich svaté texty?

K dalšímu vzdělání byl poslán na katedrální školu do Magdeburku. Nestalo se tak jistě jen náhodou. V Čechách nebylo tehdy patrně vyšší školy; neví se, jaké byly osudy školy při kostele sv. Petra v Budči, na níž se kdysi učil „v latinských knihách“ sv. Václav, ani zda vůbec bylo nějaké školské středisko, na př. při kostele sv. Víta, tehdy již dostavěném. Že se Slavník nerozhodl pro školu v Řezně, jak by se dalo čekat, nýbrž pro saský Magdeburk, lze nejlépe vysvětliti jeho příbuzenstvím s císařským rodem a okolností, že arcibiskupem magdeburským byl tehdy Adalbert.

Jak řečeno, Ota I. založil v Magdeburku arcibiskupství s úmyslem, aby se stalo východiskem christianisace v slovanských zemích a katedrální škola magdeburská měla vychovávat saský a hlavně slovan-ský dorost pro kněžský stav se zvláštním zřetelem k účelům misijním. Prvním arcibiskupem byl jmenován Adalbert (r. 968), předtím mnich u sv. Maximina

v Trevíru a misionář na Rusi, kam byl roku 961 poslán Otou I. na žádost kněžny Olgy, která byla již křesťankou. Poslání Adalbertovo však ztroskotalo velmi brzo, neboť kněžnin syn Svjatoslav zůstal pohanem a vykázal misionáře ze země.

Zajímavé pro historii Vojtěchovu jsou však ještě jiné souvislosti. Adalbert zřejmě uměl slovansky a za misionáře na Rus byl vybrán Otou na doporučení mohučského arcibiskupa Viléma, který byl nemanželským synem císařovým z nějaké Slovanky; na cestě do Ruska zastavil se Adalbert — sotva náhodou — v Libici, na dvoře Slavníkově, kde bylo mnoho kněží patrně také „slovanských“, kterých mohl dobře potřebovati pro své poslání na Rusi. A tak již první duševní zkušenosti chlapcovy vyvíjejí se na pokraji ruchu slovanských misíí, které jednou naplní jeho osud. Z hořejšího vyplývá, že nebylo náhodou, když ho poslal otec na učení svobodných umění k Adalbertovi, jehož asketická postava s romantickým pableskem „ruského misionáře“ utkvěla pevně ve Vojtěchově představě. Byl tedy „poslán k sedmi chlebům moudrosti, aby pojedl svůj díl“.

Škola v Magdeburku byla totiž zřízena podle vzoru oněch učilišť, která se zakládala při katedrálních chrámech a klášterech, jak to naléhavě doporučovala kapitularia Karla Velikého z r. 787 a 789. Nejproslulejší z nich byla ovšem v Toursu, stará škola s nejlepší tradicí gallořímskou, podle níž se zřizovaly školy i na území bývalé Austrasie, na př. ve Fuldě, v Reichenau, v St. Gallen a v Solnohradě. Učilo se v nich podle starého rozvrhu školního, jehož původcem jest gramatik Marcianus Capella. Inspirován filosofem Boethiem rozdělil r. 430 celou látku školského vědění v sedm oborů, v sedm „svobodných umění.“ A toto rozdělení se udrželo po celý středověk. Bylo to tak

zvané menší učení, „trivium“, skládající se z gramatiky, dialektiky a rétoriky, a vyšší učení, „quadrivium“, kde se vykládalo o aritmetice, geometrii, musice a astronomii. Záleželo pak na učitelích, aby tyto vědomosti prohlubovali a vhodně doplňovali.

Když Vojtěch přišel do Magdeburku (asi r. 972), měla již zdejší katedrální škola znamenitou pověst. Spravoval ji arcibiskup Adalbert, ale hybnou silou školského provozu a slávou učení byl Sas Oktrik, který se pokládal za největšího učenice své doby. Ve skutečnosti byl to tuhý a pedantický duch, jemuž úzký horizont cvičení v logických pravidlech a stroze formální interpretace pojmová znemožnily výhledy opravdu filosofické, jak ukázala později jeho pověstná disputace ravenanská, v níž byl překonán Francouzem Gerbertem d'Aurillac, mužem encyklopedických vědomostí a filosofického nadání. Není však sporu, že Vojtěch od učenice rázu Oktrikova mohl získati mnoho vědomostí i potřebnou myšlenkovou kázeň, zvláště když tento „druhý Cicero“ měl chlapce rád svým způsobem dobrosrdečné přísnosti a věnoval mu i svůj volný čas. Sotva však ovzduší této „scholastické předzvěsti“ na magdeburské škole rozvíjelo cit a fantasi, vlastnosti, které vyznačují Vojtěchovu osobnost, avšak přirozená bystrost a duševní čilost hochova zmáhala úspěšně nezáživné lekce Oktrikovy. Nutné rozptýlení nacházel v srdečné družnosti s chovanci magdeburskými, hlavně s rozvážným Radlou, který mu byl i zde pěstounem a milým druhem v učení; krajskou trojici doplnil později Radim, podle krve polobratr Vojtěchův a jemu věrně oddaný.

Pro Vojtěchovy duševní i mravní vlastnosti jest dobrým svědectvím, že si získal otcovskou náklonnost arcibiskupa Adalberta. Tento těžce přístupný prelát, bez ilusí a stranickosti, jak ukazuje jeho znamenitý

letopis, navazující na kroniku Reginona Prümského, byl již dotčen reformním hnutím v církvi, jež zdůrazňováním důstojnosti a vážnosti úřadu pastýřského hledělo vybavit biskupy a opaty z tíživého područí panovníků a z obsluhy jejich zájmů čirě politických. Není ovšem divu, že muž takového ražení, na místě tak politicky exponovaném jako bylo arcibiskupství magdeburské, zklamal císařovy naděje, poněvadž chápal christianisaci v jejím původním smyslu a posléze sám šířil víru mezi Slovary, příslušnými k jeho kostelu, jako pouhý kazatel svatého života a bez politických zřetelů. Adalbert oblíbil si Vojtěcha a při biřmování dal mu své jméno — Adalbert — které mu již v cizině zůstalo a jež tolik proslavil. A zdá se, že osobnost Adalbertova působila na Vojtěcha po dobu jeho školení v Magdeburku největším dojmem. Jeho náboženské cítění se prohlubovalo a již zde se zaskvěl skutky křesťanského milosrdenství.

Vynikal zřejmě nad své okolí tento sličný a nadaný jinoch, ale neuzavíral se předčasně veselé družnosti. Léta učení byla tedy harmonická i plodná: „Po devět let — praví Bruno — brousil v školské aréně zbraně svého nadání, a dobýváje z půdy srdce skryté smysly, probíjel se ke dni vědění proti husté mlze nevědomosti.“ Také Canaparius podivuje se světským vědomostem Vojtěchovým — „poznali jsme je všichni“ — a vystihuje velmi bystře význam magdeburského školení Vojtěchova pro rozvoj jeho osobnosti: „I myslím, že mu Bůh tolik učenosti světské nabýti dal, aby později vrcholků moudrosti božské snadnějším krokem dostoupiti mohl; aneb spíše musel co hoch trpkosti světské vypíti, aby později, došed věku mužského, po sladkostech Božích tím horoucněji zatoužil.“ Již v Magdeburku přijal Vojtěch první stupeň vyšších svěcení a stal se podjáhnem.

Pomýšlel pak na návrat do vlasti; v Magdeburku i doma se ostatně mnoho změnilo. Oktrik znepřátelil se s arcibiskupem Adalbertem a odešel již dříve k císaři jako dvorský učenec, Adalbert zemřel r. 981 a z jara téhož roku se rozžehnal se světem i kníže Slavník. Vojtěch ho snad ještě zastihl na živu, ale na Libici, kde se ujal vlády nejstarší bratr Soběbor, již nezůstal. Vstoupil do řady katedrálního duchovenstva v „posvátném městě Praze“ a brzy byl vysvěcen na kněze. Žil jako „každý druhý“ a zdálo se, že osobnost Adalbertova s asketickými rysy byla v jeho představě zastřena hlučným a veselým životem biskupova sídla.

Avšak již 2. ledna následujícího roku (982) zemřel Dětmár a jeho smrt byla těžká. Naříkal, že ho „černí a nečistí duchové pro omyly jeho života unášejí do pekel“; nejvíce však že ho trýzní pomyšlení na zodpovědnost za hříchy lidu jemu svěřeného, „jemuž rozkoše a náruživosti byly zákonem“. „Běda mně, že jsem mlčel!“ Vojtěch, který byl svědkem umírání Dětmárova, modle se za něj, zachvěl se také o spásu své duše; v konci biskupově viděl příklad, kam vede světský život kněze, zvláště je-li prelátem, na nějž padá zodpovědnost i za poklesky lidu pod jeho duchovní správou. „A pohled ten, jak později doznal... naplnil ho velikou hrůzou a uvedl ho na cestu spásy. I počal od té chvíle napravovat své mravy, krotiti své vášně a spalovati tělesné touhy ohněm lásky Boží.“ Dojmy magdeburské ožily, a Adalbert, asketický mnich, vytyčil se před ním jako vzor biskupa, který volil správnou cestu. A na tu měl nyní nastoupiti Vojtěch.

Ještě za života Dětmárova se ukazovalo, že se nástupcem jeho stane syn Slavníkův. Mnoho důvodů mluvilo pro tuto volbu; byl krajan, z knížecího rodu,

velmi vzdělaný kněz, příjemný a dvorný společník. Také vyšší zřetele ji doporučovaly, neboť řešila nej-přijatelnějším způsobem situaci, která nastala uprázd-něním stolce biskupského a byla vysoce politické povahy. Ze zúčastněných stran neměl námitek císař, na jehož souhlasu ovšem mnoho záleželo, poněvadž uděloval investituru pražskému biskupu, který byl sufragánem mohučského metropolity. Vojtěch, pří-buzný s rodem císařským a vychovaný v Magdeburku, dával podle názoru císařova dostatečnou záruku, že česká církev pod jeho správou bude udržovat dobrý poměr k říši a že v biskupu Vojtěchovi, který byl čle-nem knížecího rodu, spřáteleného sice s Přemyslovci, ale nepodléhajícího jejich přímé vládě, vyvstane vedle českého panovníka muž, jenž bude jako biskup a kníže míti dostatek moci a svobody, aby se nedostal úplně do vleku politiky pražského dvora. Slavníkovci z po-dobných důvodů viděli v jmenování Vojtěcha bisku-pem posílení svého postavení vůči Přemyslovcům. A Boleslav II. sám žil již tehdy řadu let v míru, ba v přátelství s Otou II. a vzhledem k svému postoji k říši nebyl znepokojen tím, bude-li pražský biskup zároveň mužem důvěry císařovy. Po smrti Slavníkově záleželo mu ostatně i na tom, aby Slavníkovci zachovali dosavadní linii politiky otcovy, a Vojtěch jako biskup pražský mohl v tom duchu působiti na své bratry.

Dále rozhodovaly u Boleslava snad i důvody církev-ně politické, třebaž o tom možno vysloviti jen dohady, neboť jistota zde není. Roku 976 připomíná se, jak bylo již řečeno, „biskup moravský“ jako sufragán arcibiskupa mohučského současně s pražským biskupem Dětmarem. Není znám původ jeho pravomoci, ani její hranice. Zdá se však, že při založení pražského biskupství byla Morava označena jako oblast pravo-moci tvořícího se biskupství zároveň se zeměmi slez-

skými, Krakovskem a ostatními kraji mimo přímé panování Přemyslovců — a sice v souladu s politickou expansí Přemyslovců, směřující do těchto končin. Moravský biskup, který tam tehdy byl a jehož potřebu jako správního orgánu odůvodňovala poněkud mocenská cesura, panství slavníkovské, oddělující Moravu od ústředí přemyslovské vlády, byl podřízen Mohuči, spolu s Dětmarem. A tak prostřednictvím metropolitů mohučského a pod jeho jurisdikcí byly Čechy i s ostatními kraji a Morava i se západním Slovenskem spojeny v církevní provincii s dvěma hlavami, aby ve vhodné chvíli splynuly i správně v jediné sufragánní biskupství pražské.

Není pochyby, že Boleslav usiloval o uspořádání jednotné církevní správy již z důvodů politických. A poněvadž nevzněl požadavek samostatné organizace církevní, říše se nestavěla zásadně na odpor, neboť viděla v tom utužení církevní organizace říšské a prospěch mohučské metropole a do jisté míry trpěla i rozmach přemyslovské moci na východ, poněvadž tím se hranice její politické sféry posunuly o území nově nabytá. Vhodný okamžik spojení všech krajů přemyslovského státu v jednotnou správu církevní nastal, když se vyskytla možnost slavníkovské kandidatury na stolec pražského biskupa. Kam příslušela církevně država slavníkovská v této podvojně soustavě, není známo, ale z okolnosti, že si zachovává i nadále určitou samostatnost vůči politickému středisku pražskému, možno zde tušit v pozadí i nějakou byť nejasnou souvislost se starším církevním vývojem na Moravě a tedy snad i s „oním biskupem moravským“. A tak by se volbou Slavíkovce za pražského biskupa odstraňovala ona podvojnost starých tradic moravské církevní správy, podchycené a tolerované dočasně Mohučí, a nového biskupství pražského uskutečněním jednotné církevní

organisace, která byla zamýšlena již při zakládání biskupství v Praze. Toto vše jsou ovšem jen dohady, které nevylučují možnost i jiného výkladu skutečnosti, že totiž r. 976 se ještě objevuje moravský biskup a že v době biskupování Vojtěchova není stopy po nějaké separátní církevní správě na Moravě. Naopak vše svědčí tomu, že pravomoc Vojtěchova se vztahuje od počátku na všechny kraje v mocenské sféře přemyslovské, tedy i na Moravu se západním Slovenskem. Diecése pražská se kryje s územím státu Boleslava II.

Snad tedy vedle jiných úvah vedl pražského knížete a jeho velmože i církevně politický zájem, že pravděpodobně již za života Dětmarova byl označen Vojtěch za jeho nástupce na pražském stolci biskupském. A tak za několik neděl po smrti Dětmarově svolal Boleslav „zemskou obec“, velmože, kněze a svobodný lid na Levý Hradec a tam se souhlasem všech a s velkým jásotem byl zvolen Vojtěch za pražského biskupa, v neděli dne 19. února 982. Biskup zajisté v tehdejších prostých poměrech české církve byl ještě volen „knížetem a lidem“, a sice tak, že panovník se předem dohodl s velmoži na vhodné osobě a dal ji „volit“ shromážděnému lidu. Sotva však bylo náhodou, že místem volby nebyla určena přemyslovská Praha, nýbrž Levý Hradec, „kde počalo křesťanství“ založením prvního chrámu, kolem něhož se měly soustředit v jedné a společné víře všechny kmeny Slovanů českých. To asi tanulo také na mysli zvolenému biskupu: shromáždit kolem sebe věřící jednoho jazyka a jedné krve. Libice a Levý Hradec! Neboť ať již bylo pozadí jeho volby jakékoliv, vše nasvědčuje tomu, že Vojtěch sám byl vzdálen politických úvah a neměl podobných zájmů. Přijal prostě a s vážností vysokou duchovní hodnost, k níž byl volán a takřka již předurčen krajany, a neohlížeje se nazpět, toužil již v ušlechtilé ctižádosti

„zaorati Božím rádlem“ v srdci lidu, jásajícímu jemu vstříc: „Tenť dobře ví, kam sám kráčetí má; ten také moudrým vůdcem duší našich bude!“

Trvalo to však přes rok, než se mohl Vojtěch ujmouti svého úřadu. Bylo totiž nutné k pravoplatnému vykonávání funkce biskupské, aby předcházela císařská investitura; té však bylo těžko dosáhnouti, neboť císař se zdržoval již delší dobu v jižní Italii. Když byl v červenci r. 982 poražen Saracény a věci italské vyžadovaly jeho přítomnost, nebyla naděje, že se v dohledné době vrátí do Němec. Proto svolal nejbližší říšský sněm do Verony na červen r. 983, kamž obesláni zástupci všech německých kmenů. Také kníže Boleslav II. vyslal tam velké poselstvo a s ním odešel i Vojtěch. „Odebral se tedy zvolený biskup do zlatovlasé Italie, a když vykročil z úzkých soutěsek horských, přišel nejprve do města Verony, jež vypíná svou krásnou hlavu na hranicích království.“ Účelem cesty bylo dosáhnouti schválení volby Vojtěchovy a jejího potvrzení, které se dalo udělením odznaků moci světské, prstenu a berly, od císaře („investitura“) a posvěcením k hodnosti a úřadu biskupskému od metropolity: v souvislosti s tím mělo se patrně jednat a snad se i jednalo o sjednocení církevní správy na celém území státu Boleslavova pod pražským biskupem. Vše se dařilo, a Vojtěchu, který s poselstvem přibyl do Verony koncem května, dostalo se 3. června 983 investitury („vyhověl císař jejich slušné žádosti“) a 29. června, na den sv. Petra a Pavla, byl vysvěcen od svého metropolity mohučského, arcibiskupa Willigise.

Pobyt v Italii zanechal trvalé stopy v duchovním rozvoji Vojtěchově. Císařský dvůr byl rušný a ve

Veroně se shromáždila pestrá směs národů podle řeči i zvyku. S císařem Otou II. se Vojtěch znal snad již z doby magdeburské; také obě císařovny byly přítomny, Adelhaida vdova a Theofanú, bystrá a vzdělaná princezna řecká, která i později sledovala přátelsky kroky mladého biskupa. Čtyři dny po udělení investitury Vojtěchovi byl ve Veroně, po prvé od všech kmenů německých, zvolen německým králem tři roky starý Ota — budoucí císař Ota III., jehož jméno bude spojováno nerozlučně s jménem pražského biskupa.

Zde se také Vojtěch blíže seznámil se svým metropolitou Willigisem, mužem nízkého původu, který však svou houževnatostí a věděním se vyšinul na přední místo v říšské hierarchii, a po smrti císařově — zemřel v prosinci téhož roku — byl za nezletilosti Oty III. hlavní osobou v císařské radě. Zůstává však především svědomitým správcem své provincie a pozdější rozhodnutí Vojtěchova mu připravila mnoho starostí. Jinou osobností než tento přímočarý a tvrdý Sas byl již zmíněný Francouz Gerbert, vševěd, duch velmi pružný a nepochybných talentů, jenž si při dvoře urovnával cestu k velké duchovní kariéře, kterou dovršil později jako papež Silvestr II. Není jasno, jakým dojmem mohl působit tento neklidný učenec a zesvětštělý prelát na Vojtěcha; sám však si ho již tehdy oblíbil a po smrti Vojtěchově se značně přičinil o rozšíření jeho úcty a slávy.

Zato nemožno pochybovat o velkém vlivu dvou mužů, které náhoda svedla s Vojtěchem na jeho italské cestě. Byl to biskup Gerhard a opat Majolus. Oba přijala církev do katalogu světců a jejich působení mělo veliký ohlas. Gerhard, od roku 963 biskup v Toulou, jest předním hlasatelem klášterní reformy v Lotrinsku, která měla za vzor opravné snažení burgundského opatství v Cluny. Založil klášter sv.

Gengoula a uplatňoval v něm zásady života mnišského v duchu přísné observance řehole sv. Benedikta. Podobně i mezi světským klerem utužoval kázeň a podporoval pospolitý život kněžstva, sdružujícího se od doby sv. Chrodeganga při katedrálních kostelech v kolegiátní kapituly „kanonických kleriků“ (kanovníků), kde žili také podle řehole sv. Benedikta, pod správou biskupa a voleného probošta, ale bez mnišských slibů. Gerhard působil i přímo mezi věřícími jako neúnavný kazatel a učinil mnoho pro povznesení křesťanského ducha ve své diecési.

Opat Majolus (Maieul), původem z Avignonu, byl nejvýznamnější duchovní osobností své doby v západním křesťanstvu. Od roku 965 jako čtvrtý opat v Cluny stojí v čele clunyjské kongregace, získává pro ni důležitá privilegia a mnohé statky. Těšil se již u Oty I. velkému vlivu, jeho slovo platilo i za Oty II., který se pokoušel s pomocí své matky, císařovny Adelhaidy, dosadit ho r. 974 na papežský stolec. V době, kdy Majola poznal Vojtěch, klonil se tento „nekorunovaný papež“ více a více k životu nazíravému, miloval studium, vzdaloval se, pokud ovšem bylo možno osobě tak exponované, světskému ruchu a soustřeďoval se na vypracování duchovní základny reformního hnutí clunyjského. Církevní a náboženská obnova, o kterou v Čechách usiloval Vojtěch jako pražský biskup, jeví zřetelné známky onoho opravného směru v západní církvi a je do značné míry jeho ohlasem. Nutno tedy říci o tom několik slov, neboť poznáním hybných sil hnutí ujasní se i podstata usilování Vojtěchova, o němž není tolik zpráv, kolik by bylo třeba, a současně vysvětlí se tím i obtíže a překážky, na které narážel Vojtěch od počátku svého biskupování v Čechách.

Reforma clunyjská byla výrazem hnutí, které od konce IX. stol. směřovalo k opravám v církvi. Původně byla to reforma klášterní a v podstatě jí zůstala. Její význam byl však velký pro církev vůbec; přispěla k obnově náboženského života a církevního řádu. Utvrdila autoritu církve a připravila cestu papežům, kteří v XI. a XII. stol. podstoupili zápas s říší, aby vymanili církev z nadvlády moci světské a založili duchovní imperium universální církve.

Rozklad říše franské po vymření Karlovců a úpadek císařské moci v druhé polovině IX. stol. vyvolaly politickou krizi, která nejen že přivodila zmatky v sociálních a hospodářských poměrech, nýbrž rozvrátila i duchovní život. Světský řád se sice pomalu konsoliduje vývojem k systému feudálnímu, ale církevní instituce ztrácejí přitom svůj původní ráz i smysl. Biskupství a kláštery stávají se lény, která uděluje panovník podle své vůle bez ohledu na způsobilost osoby biskupa nebo preláta: „officium“ se proměňuje v „beneficium“ ve světských rukách. Opaty jmenují páni světští nebo biskupové, kteří se zmocnili klášterů, aby je rozdávali jako léna svým vasalům nebo jako beneficia svým klerikům. Feudální duch proniká nyní všude; preláti, když se stali lenními pány, žijí světsky a nestarají se o svůj duchovní úřad. Ale byly ještě horší věci, jestliže se na př. takový vasal jako „opat-laik“ nastěhoval do „svého“ kláštera se svou rodinou, se svým koňstvem a psí smečkou — to znamenalo konec klášterního života, neboť mniši raději následovali příkladu svého opata než své řehole, ženili se a žili s rodinami na zboží kláštera. Zesvětštění církevních institucí mělo za následek úpadek církevního smýšlení a náboženského života.

Politický rozvrat západu otřásl také autoritou papežství. Apoštolský stolec stal se kořistí římských

baronů, kteří dosazovali papeže a zmocňovali se celých panství církevního státu. Horší než rozchvácení patrimonía sv. Petra byla mravní nevážnost, do které upadli papežové, nastolovaní z milosti těchto drobných tyranů a rozmařilých žen. Většina církevní hierarchie se zaplétala do stranických sporů a dvorských intrik a pečovala především, aby si udržela přízeň mocných a rozmnožila své statky. Nelze se divit, že se v tomto ovzduší rozplodily různé zlořády, jež prosakovaly soustavou církevní; shánění církevních obročí a kupčení s nimi bylo přední starostí těchto politických prelátů. Jejich příklad působil zhoubně na nižší kněžstvo, které živořilo v nevědomosti a v chudobě. Řád církevní hynul, mravní smysl se ztrácel a zdálo se, že nadchází soumrak Západu.

Avšak v této tmě ještě porůznu probleskovala světla. „Neboť vidíme zajisté, jak od Krista až do konce věků nezahyne nikdy muž z mystických kněží Kristových, jenž by přinášel žertvy a oběti všelike po všechny dny...“, říká soudobý reformátor. Svědomí křesťanské nezaniklo. Hlasy volající po reformě nezmlkly nikdy zcela a ozývaly se na různých místech, v kláštorech, biskupských sídlech i na dvorech vladařů. Nejdříve jen řídce a slabě, ale na rozhraní IX. a X. stol. spojily se tyto hlasy v jednotné volání po opravách. Začíná mocné duchovní hnutí, které se vrací k starému ideálu křesťanského poslání, k oné velkolepé vizi, jak ji vytyčil sv. Augustin: usilovati o takové uspořádání lidských poměrů, aby se uskutečnila na zemi jediná říše křesťanská, předobraz „města Božího“, jímž se vchází do věčné blaženosti. Může se tak státi obrodou a výstavbou církve, drobené panovníky a jimi ovládané, v jedinou nadnárodní a universální církev, která bude panovat „in spiritualibus“ nad světskými mocnostmi. Prostředkem k tomu jest obecná náprava

mravů a zesílení církevního vlivu na panovníky. Biskupové a preláti se nemohou sice vyhnout politické činnosti, avšak účel jejich usilování bude jiný; i nadále zůstanou poradci knížat, ale majíce na mysli poslání církve, nejen že nepodlehnou jejich vlivu, nýbrž naopak budou řídit jejich jednání směrem prospěšným církvi. Knížete třeba přesvědčit, že musí vládnout svému lidu tak, aby měl stále na zřeteli jednotu křesťanské obce, jejíž jednou provincií jest jeho panství: aby pomáhal budovati pozemskou říši Boží jako ochránce církve a bojovník za víru křesťanskou.

Předpokladem zdatu a trvalejšího úspěchu hlavních myšlenek opravného hnutí bylo pozdvižení duchovní autority papežství vyproštěním papežského stolce z tuhých osidel světské moci. K tomu směřovaly rozličné pokusy stoupenců oprav i některých papežů, přejících reformám, ale císařové dynastie saské, uznávající jinak potřebu oprav v církvi, střežili žárlivě každý krok papežův. Až teprve v XI. stol., kdy papežové mohli již těžit z výsledků opravného hnutí a vzali sami do rukou uskutečňování reformního programu ve věci správy a discipliny církevní, podařilo se papeži Řehořovi VII. zlomit i tato pouta říšského poručnictví a uvolnit dráhu k budování duchovního imperia universální církve, po němž volali stoupenci reformy od počátku.

Nejprůbojnější silou tohoto vývoje a nejvýznamnější složkou v původním opravném hnutí, jež se projevuje od konce IX. století, byla reforma clunyjská. Jejím vlastním účelem byla, jak řečeno, náprava klášterního života obnovou pravého řeholního ducha. Na svém statku Cluny v Burgundsku založil r. 910 Vilém Zbožný, vévoda akvitánský, klášter „pro spásu své duše“. Jeho hlavou ustanovil Berna, jenž byl doposud opatem kláštera v Baume. Tento klášter byl osazen mnichy od

sv. Martina v Autunu a vládla v něm přísná kázeň v duchu tradic a zvyklostí sv. Benedikta z Aniane, „druhého zakladatele řádu“, který obnovil v letech 785—821 dobrou disciplinu v četných klášterech mezi Pyrenejemi a Rýnem a zavedl řadu novot. Některé z nich se blížily ideálům východního mnišství: že totiž řeholník má žít v úplném odloučení od světa, věnovat se jedině modlitbě a práci v přísné klausuře a v postech, a že bohoslužba má být nejen nejdůstojnější činností v rámci života monastického, jak chtěl zákonodárce sv. Benedikt, nýbrž skoro jediným zaměstnáním mnicha. To ovšem porušovalo klasickou rovnováhu řehole a měnilo ráz života benediktinského. Jiné novoty Benedikta z Aniane představovaly soubor mnišských zkušeností a staly se základem zvyklostí řeholního života („consuetudines“) pro celá staletí. Kláštery reformované Benediktem zpustly však většinou za rozvratu po smrti Ludvíka Pobožného, ale ony „zvyklosti“ zdědil klášter v Cluny prostřednictvím svého prvního opata Berna, bývalého představeného kláštera v Baume, který byl přes opatství v Autunu štípením mateřského kláštera v Aniane, založeného reformátorem. V Cluny osvojili si také Benediktovu myšlenku o nutnosti soustředění klášterů.

Pro budoucnost kláštera bylo rozhodující, že vévoda akvitánský udělil v zakládací listině konventu právo voliti si po smrti Bernově opaty, a že statek, který dal klášteru věnem, opatřil immunitou a doporučil klášter i se zbožím papežově záštitě. Papežská stolice potvrdila tyto výsady a později papež Řehoř V. (r. 996 až 999) udělil klášteru i exempci duchovní. Immunita chránila před zásahy moci světské a exempce duchovní činila klášter nezávislým na biskupu, ordináři místa. Nepodléhal jeho pravomoci a v případě, že potřeboval k nějaké duchovní funkci biskupa, mohl

si ho vybrat podle libosti. Ve skutečnosti stal se klášter v Cluny nezávislým i na stoličce papežské, neboť její autorita byla jednak příliš vzdálená, jednak málo vybavena hmotnými prostředky, aby mohla včas a účinně poskytnouti pomoc nebo ochranu.

Tato skoro neomezená svoboda umožnila představným kláštera dílo reformy podle jednotné a velkolepé koncepce a upravila jim cestu k politice neutrality a smíru, kterou clunyjští opati obezřetně prováděli mezi nepřátelskými stranami i v době bojů o investituru, aby tak realizovali důležitý bod svého opravného snažení: zabezpečiti mír jako základní podmínku dobré kázně v klášteřích a účinného působení „ve světě“. Reformovali klášterní život přísným prováděním řehole sv. Benedikta z Nursie, zakladatele řádu, se zvláštním zřetelem k vysvětlivkám, které k ní přičinil reformátor sv. Benedikt z Aniane a k oněm zvyklostem, jež zaváděl kdysi v klášteřích, svěřených jeho správě.

Výsledkem toho úsilí byla obroda monastického ducha v podivuhodné čistotě. Neomezila se jen na mateřský klášter. Již nástupce opata Berna sv. Odo (r. 924—942) dostal od papeže Jana XI. dovolení zakládat nové kláštery a staré přijímat v „opravu“. Vzniká tak zvaná „kongregace clunyjská“, celá síť klášterů, stojících jednak pod duchovním vedením opata clunyjského, jednak přímo pod jeho dozorem. Za vlády nástupců Odonových, Aymarda, Majola a zvláště Odila, rozšíří se kongregace též o četné kláštery v jiných zemích, které si uchovávají sice autonomii, ale za duchovního vůdce uznávají clunyjského opata; do polovice XI. stol. vzroste počet klášterů clunyjské kongregace na dva tisíce.

Opravné hnutí clunyjské bylo však více než pouhá reforma klášterů. V přísné řádové kázni, pokoře a

poslušnosti, která podřizuje jednotlivce kolektivu, a v společném úsilí těch četných a vzdělaných benediktinů, spojených se svým „otcem“ opatem clunyjským v jediné myšlence, byl nalezen prostředek, jak uskutečniti církevní a politický ideál doby — pozemskou říši Kristovu v universální církvi. A opravdu, v těch soumravných časech, kdy ještě vysoký klerus slouží ze zistných důvodů velmi horlivě zájmům panovníků, nabývají opati benediktinští vlivu u dvorů knížat světských i duchovních a jako průkopníci a současně obezřetní diplomati církevní politiky v duchu sv. Augustina uplatňují i ve všedních otázkách denní politiky spiritualistickou stránku katolického pojetí života.

Vojtěch znal leccos z těchto myšlenek opravného hnutí od arcibiskupa Adalberta, který jistě svého oblíbeného chovance zasvěcoval do moderního proudění duchovního, jemuž sám sloužil. A snad také v Čechách bylo možno zachytit aspoň ozvěnu clunyjského pohybu. Ostatně již sv. Václav celým svým životem a snažením jeví se po výtce předobrazem „křesťanského knížete“, jehož ideál vytyčovali hlasatelé církevní reformy ještě před založením Cluny — jinak však nějakou nit, spojující burgundský klášter s naší vlastí již v době Václavově, najíti nelze. Nechť je tomu jakkoliv — teprve v rozhovorech s opatem Majolem mohl Vojtěch své poznání rozšířit a prohloubit. A zdá se, že spíše než chladná úvaha rozumu bylo to srdce mladého biskupa, otevřené pro každý ušlechtilý vznět, které promlouvalo takovou řečí, že i velezkoušený vůdce duchovní, jako byl Majolus, dal se strhnout nadšením Vojtěchovým: „Ó, jak velká byla mezi nimi duchovní radost, jak vděčný rozhovor o nebeské říši,

a jak dlouho trvala rozmluva o slově Božím! Lpěli střídavě jeden druhému na rtech a každý z nich věřil, že Krista, který v cbcu určitě dlel, slyší v řeči druhého.“ Tak praví očitý svědek rozhovorů sv. Gerhard, biskup toulský, a jeho zpráva jest zároveň dokladem, jak Vojtěch již tehdy byl pokročilý v duchovním životě a vyspělý intelektem, když Majolus byl tak nadšen jejich rozhovory.

Vojtěch i jako biskup udržoval styky s předními hlasateli opravného hnutí a znal mnohé biskupy v krajích německých — nebo aspoň slýchal o nich — muže často pozoruhodné, jak je formovalo duchovní prostředí za prvního a druhého Oty. Takovým byl Bruno, arcibiskup kolínský, bratr Oty I., muž bystrého rozumu a vyrovnané povahy, a sv. Oldřich, biskup augšpurský, první svatý kanonisovaný Římem — oba biskupové - knížata podle ideálu Otova, ale se zřetelnými rysy asketů. Vedle energického a ctižádostivého Pelhřima, biskupa pasovského, který se neštítel vyrábět listinná falsa, aby vyvýšil své biskupství a podřídil mu misijně i jurisdikčně země v Podunají, vyniká nepochybnou duševní ušlechtilostí sv. Wolfgang, biskup řezenský (r. 972—994). Horlivý stoupenec oprav, prokázal činem, co hlásal slovy. S radostí dal svolení k založení pražského biskupství, čímž sice ochudil řezenskou diecési a sebe, ale „získal mnohé duše Pánu“, jak se vyjádřil.

Ze všeho, co následovalo, je zřejmé, že si Vojtěch vytvořil na základě takových představ a zkušeností obraz svého biskupského působení. Nebylo mu ještě ani třicet let — věk, který se vyžadoval pro takovou hodnost — a jeho dychtivé mládí, okouzlené ideálem nového křesťanského člověka, bylo již netrpělivé, aby rozkazující rukou vtisklo svému stádcu pečeť „pravých Izraelitů“ — vyvoleného lidu Božího.

BISKUP A MNICH

Počátky biskupské správy. Pokus o centralisaci. Kněžstvo a kostely. Proti ženatým kněžím. Důchody biskupství a pokus o zakládání kostelů. Různé zlořády. Obchod s otroky. Vojtěch odchází z diecése. Řím a Monte Cassino. Otec Nilus. Vojtěch mnichem v klášteře na hoře Aventinské. Návrat do vlasti a ústupky knížete Boleslava II. Založení kláštera v Břevnově. Srážka s Vršovci a druhý odchod z vlasti. U knížete Gejzy a po druhé na Aventinu. Zánik panství Slavníkovců.

Při vykonávání biskupského úřadu byl Vojtěch odkázán na součinnost knížete, obce zemské a kleru, prostě oné vládnoucí třídy, jejíž opory nemohl postrádat zvláště od té chvíle, kdy se rozhodl provést některé opravy, dotýkající se celé české společnosti.

Zaváděti novoty a odstraňovati zlořády nebyla věc snadná, i když nijak nevybočovala z mezí pravomoci diecésního biskupa. Nestačilo zde pouhé nařízení církevní autority, nýbrž muselo předcházet dorozumění s autoritou světskou. Avšak k takovému dorozumění bylo třeba obecnějšího vědomí o nutnosti změn, spojeného s vyšší představou o poslání církve jako svébytného činitele vedle moci světské, který hlásá-

ním víry a učením církve má proniknout celou společností a usměrnit její konání.

Takové úrovně však tehdy v Čechách nebylo. Představa, že by se vedle panování moci světské mohla uplatnit i biskupova vláda duchovní, byla cizí této době. Jenom kníže takového charakteru, jako byl svatý Václav nebo později svatý Štěpán Uherský, mohl uvolnit biskupovi dráhu, osvojit si jeho požadavky, aby je nadiktoval lidu ze své moci jako „křesťanský vladař“. Ale Boleslav II. nebyl sv. Václavem; souhlasil sice s opravami, pokud by se daly provést bez zneklidnění velmožů, na nichž mu záleželo, ale počítal se „skutečnostmi“. Jsa mužem pozitivním, bez vzletu a tvůrčí fantasie, obával se, že by nějakým „křesťanským“ dobrodružstvím po způsobu „svatých králů“ ohrozil základnu, na níž spočívala jeho moc.

Naproti tomu Vojtěch, mladý člověk, vyrostlý v cizím prostředí, bez zkušeností ve správě církevní a zvyklý pohybovat se na výšinách duchovního života, nemohl náležitě docenit skutečnost, že tuhá a složitý komplex rozličných zvyků a praktik lidu, které v očích křesťana jsou žalostnými zlořády, není jen nánosem snadno odstranitelným, nýbrž že má namnoze kořeny v sociální soustavě. S tím pak souviselo, že každý pokus o jeho vymýcení stejně jako zavádění neznámých novot vyvolávalo nutně srážku se silami, které onen právně sociální okruh skutečností a představ udržují. A třeba jsou od okamžiku, kdy vstoupilo křesťanství do země, na ústupu, přece jen vyvíjejí proti přílišnému tlaku reakci, brzdící aspoň vývoj, který spěje nezadržitelně k vítězství čistších forem křesťanských ve společnosti, když se již jednou dala touto cestou.

O době Vojtěchova biskupování nejsme zpraveni na tolik, abychom viděli všechno jasně a mohli sledovat

vývoj dramatického zápolení v jeho složkách a logických souvislostech. Proto není možno získat úplný obraz historického dění a pronášeti jednoznačný soud. Avšak, co víme, stačí k vyslovení názoru, že Vojtěch neúnavně a opravdově usiloval o uplatnění církevní správy a kázně mezi klerem i lidem podle kanonických předpisů a v duchu opravného hnutí.

Především byl přísným na sebe. Jeho život, jak nám o něm vypravuje Canaparius, odpovídal obrazu, který si vytvořili asketičtí mniši o biskupovi, a vše ukazuje, že si tak Vojtěch skutečně vedl. Přesné rozdělení dne, posty, umrtvování těla, mlčení po kompleti, svědomité plnění úředních povinností, důstojné chování při duchovních funkcích, častá modlitba, hojné almužny a skutky křesťanského milosrdenství — to jsou požadavky, které kladla tak zv. rozšířená řehole sv. Chrodeganga na biskupy a představené „kanonických kleriků“ a kterými se cítil vázán i Vojtěch. Soubor těchto předpisů jest ovšem vyvozen z řehole sv. Benedikta a k uplatnění přísného ducha mnišského i mezi světským kněžstvem přispěla podstatně reforma clunyjská.

Některé rysy Vojtěchova života však ukazují, že mu byla vzorem řehole „otce Západu“ také přímo: víme-li na př., jak svatý zakladatel doporučoval svým žákům, aby žili z práce svých rukou, kterou pokládal výslovně za ctnost apoštolskou, nepřekvapuje, že také Vojtěch, „byl-li čas setí, spěchával na pole, a když byl zasel, těšil se, že vlastníma rukama potravy si vydělal.“ Ježto však podobností s řeholí benediktinskou je více a nelze je odvodit z parafráze Chrodegangovy, jeví se nám Vojtěchův asketický způsob života jako pozoruhodná aplikace synthesy z předpisů

pro světské preláty a z řeholních příkazů i rad, kterým vdechla reforma clunyjská nového ducha. Tato napsaná řehole Vojtěchova, ale důsledně žitá, představuje vynikající vzor preláta, žijícího „ve světě“, jak k němu dospělo moderní hnutí reformní ve svých nejvýraznějších představitelích.

Jest zřejmé, že i Vojtěchova správa diecése byla do značné míry určována zásadami, které plynuly z jeho pojetí biskupského úřadu jako funkce především duchovní. Kladl důraz na přesné plnění kněžských povinností a doporučoval kázání jako nejlepší prostředek živého kontaktu s věřícími. Sám Vojtěch byl veliký kazatel: „Vykonáváje tyto svaté skutky, neustával kázati, neboť nechtěl býti hodným pouze pro sebe ani jinak, než s mnohými jinými radostí nebeských se zúčastniti.“

Při tomto zaměření askety-pastýře jest pozoruhodné, že dbal na pořádek i ve věcech finančních a nebyl tedy pouhým náboženským horlivcem bez zřetele k drsným skutečnostem života. Byl si vědom povinnosti biskupa dobře hospodařiti záduším a jinými statky církve, jež jsou „zbožím chudých“. Jest zajímavé, jak rozdělil a k čemu určil „jmění duchovní“ (res ecclesiasticas), to jest důchody pražského biskupství, plynoucí jednak z příslušných statků kostela pražského, jednak z dávek knížete (z jeho vlastního dominia) a z desátků věřících. Jak nás shodně zpravují oba životopisci Vojtěchovi, rozdělil tyto důchody na čtyři stejné části. Jednu ustanovil k potřebám církve a „na okrasu chrámu“, druhou určil „na výživu kanovníků“, třetí „rozdal mezi zástupy chudých“ a čtvrtou „ponechal sobě“ a své družině na nutné výdaje. Užití jmění duchovního k takovým účelům není ovšem nové a setkáváme se s ním dávno v církvi, ale Vojtěchův důraz na přesná rozdělení a na pravidelnost

důchodu k stanovenému určení svědčí o jeho smyslu pro pořádek, na němž mu záleželo z důvodů vážnějších: aby totiž libovolností nebo nedostatkem neohrozil nutné potřeby kostela, kněžstva a chudých. Jinak ovšem na bohatství se díval pod zorným úhlem osvětleného křesťana — má sloužit zájmům lidského společenství na jeho cestě k vyšší dokonalosti. Pěkně praví o tom Bruno: „Zlato za nic nepovažoval, stříbro za bláto a velkodušně pohrdal vším, co lidská marnivost až k smrti miluje a cení. A cokoliv měl z těchto věcí, snažil se obrátiti na potřeby chudých, na okrasu chrámu a vůbec na věci užitečné. Nechtěl postoupiti vládu bohatství, věděl, že on sám jest jeho pánem, podle onoho rčení: Miluj peníz, nezamiluj se však do jeho podoby.“

Pro zdar církevní správy biskupovy byl důležitý jeho poměr k ostatnímu kněžstvu a podmínky, za kterých mohl vykonávat biskupskou jurisdikci. Rozhodující byly poměry, v nichž duchovenstvo žilo. Pro české kněžstvo té doby jest příznačná skutečnost, že bylo zcela závislé na laicích. Zjev ten je starší a souvisí s počátky zakládání kostelů v Čechách. Podobně jako kníže, zakládali i velmoži kostely na svých panstvích a pamatovali přitom na sustentaci kněze stálým důchodem, který ovšem v době naturálního hospodářství mohl míti základ jen v nadání pozemkovém: v propůjčení popluží s otrockou čeledí nebo vesnice s poplatnými usedlíky. Takové nadání slulo „záduším“. Kněz, kterého si pán vybral a jemuž opatřil od biskupa kanonickou instituci, přísluhoval poddaným své vrchnosti svátostmi, neboť beneficiát takto zřízený měl missi jen pro lidi na zboží pánově a současně pracoval na zádušním hospodářství se svou rodinou a čeledí. Pán pokládal ovšem kostelní budovu nebo kapli za svůj majetek a osoboval si právo dosazovati k nim kle-

riky (kaplany) s vědomím biskupa-světitele nebo bez něho. Také správa zádušního jmění a vrchnostenská práva nad nevolnými lidmi, pracujícími na záduší („dušníky“), příslušela pánovi. Za těchto poměrů byl ovšem kněz, „kaplan velmožův“, jen lepším vrchnostenským zaměstnancem.

Již před založením biskupství ujal se tento zvyk, podmíněný tím, že česká církev neměla vlastní hlavy. Pánům byl vzorem kníže, největší velkostatkář v zemi, který od počátku zakládal kostely nejdříve na svých hradech, jak také ukazuje původ jména „kostel“ z latinského „castellum“ (hrad). Na každé doméně panovníkově („villikaci“) byl aspoň jeden kostel knížecího založení nebo pod knížecí správou. Tyto kostely byly lépe dotovány než chrámy jiných vrchností, poněvadž panovník je opatřil jednak záduším a desátky ze dvorů ve vlastní režii, jednak rozličnými platy (na př. desátkem z pokut, mýtného a pod.).

Správci chrámů na zeměpanských hradech, kde byla soustředěna knížecí správa hradská a villikační, povznesli se brzo nad kněze ostatních kostelů, zakládaných v hradském obvodu, a byli pověřeni od biskupa dohledem na duchovenstvo po celém území hradské obce. Tak vznikl úřad arcikněze. Bylo jich v této době jen několik, ale jejich význam, jakožto opěrných bodů biskupské správy, byl značný v primitivních poměrech české církve. Pomocí arcikněží mohl biskup také působiti na zlepšení mravní úrovně kleru i lidu.

V době, kdy se ujímal Vojtěch biskupské vlády, byl tedy v rozkvětu systém laického podacího práva a vlastnictví kostelů. Kněžstvo žilo jednak při kostelích na podacím velmožů a zcela v jejich moci, jednak na

hradech knížecích a do značné míry v službách provinční administrativy. Kostel byl vlastnictvím laiků a kněz v rukou laiků. Založení kostela a udělení obročí bylo pro vrchnost podnikem hospodářským a do toho nedovolili páni mluvit nikomu. Z toho stavu věcí se vysvětlí paradox, proč biskup, který v theorii měl jurisdikci nad duchovními a lidem celé diecése, mohl v praxi jen s největší námahou prosazovat kanonická nařízení, a to ještě za předpokladu, že byla dobrá vůle u kněží a laiků.

Pokoušel se tedy Vojtěch nejdříve zcentralisovat církevní správu tím, že hleděl připoutat arcikněze k své ruce a zvýšit jejich vážnost a duchovní pravomoc. Jako žádal na knězi, aby utvrzoval víru v lidu a potíral pohanské zvyky, tak zvláště kladl arciknězi za svatou povinnost, aby bděl nad kněžstvem, zda to skutečně koná, a aby dohlížel ostražitě k tomu, zda kněží i laické dbají mravní počestnosti a šetří kanonických předpisů; osoby, které setrvávají tvrdošíjně v pohanských obyčejích anebo se dopouštějí zločinů, má arcikněz stíhat tresty církevními, pokutovat je a podezřelé z takových skutků má oznámit příslušnému úředníku hradskému, aby je pohnal k zodpovídání.

To byl úplně nový kurs v církevním životě českém a znamenal vpád kanonického práva v oblast, kde dosud vládlo neomezeně zvykové právo „zemské“, prosáknuté představami z pohanské éry kmenového zřízení. Je nasnadě, že takové změny se mohou uskutečnit jen zvolna a za příznivých okolností. Vojtěch patrně také brzy nahlédl, že s arcikněžími, zapletenými do provinční administrativy a pod vlivem hradského hraběte, nemůže provést takový převrat. Proto pečoval o výchovu vhodných kněží tím způsobem, že kněžstvo při katedrálním kostele soustředil v „kapitulu“ a nadřídil mu jako „probošta“ Velicha, ušlechtilého a vzdělaného

muže, který byl a zůstal hlavní oporou Vojtěchovou. V pozdějších dobách skutečně vidíme, že arcikněží jsou vybíráni z řad pražských kanovníků, ale jest velmi nejisté, pokud již Vojtěch mohl některého z těchto „svých“ mužů dosaditi k hradským kostelům, neboť tehdáž se kněží ženili a nepochybně hradští kněží usilovali o to, aby jejich úřad zůstal dědičným v rodě.

Ženaté kněžstvo! To byla největší starost Vojtěchova a vážná překážka v jeho opravném snažení. Byl to zjev obecný a nic specificky českého. Staré církevní zákony dovolovaly klerikům nižších svěcení, aby setrvali v manželství, ale stalo se zvykem, že klerikové se neodlučovali od žen, ani když přijali jáhenství a kněžství. Církev sice proti tomu brojila a od dob papeže Řehoře Velikého (590—604) žádala již na podjáhnech „slib čistoty“. Ale z různých důvodů klerogamie trvá dále a teprve v XI. století vlivem reformního hnutí se proti ní vystupuje ostřeji a papež Řehoř VII. hrozí ženatým kněžím těžkými tresty. Přesto však kněžské manželství nezmizí úplně ještě ani ve XII. století — stejně v Čechách jako jinde.

Vystoupení Vojtěchovo proti ženatým kněžím bylo krokem velmi odvážným; vyplývalo sice z požadavků opravného hnutí, avšak u Vojtěcha bylo diktováno též úvahou, že svobodný kněz je také svobodnější vůči „světu“ a může se bez všech ohledů věnovati svému poslání duchovnímu. Takové kněze Vojtěch právě potřeboval. Jeho boj proti kněžskému manželství však ukazuje, jak závislost kněží na vrchnostech se nutně sráží s povinností církevní poslušnosti kleriků. Sotva vyslovil ten požadavek, vzbouřil proti sobě najednou dva nepřátele, a těžko říci, kdo z obou byl nebezpečnější: ženaté kněze a jejich pány.

Vrchnost pohlížela shovívavě na ženaté kněze a namnoze jim přála; vždyť kněz s rodinou představoval velmi cennou sílu v hospodářském provozu na panství, neboť obstarával záduší a byl i jinak užitečný. Konečně ohled na rodinu kázal knězi mlčeti i tehdy, když hrabivý pán se zmocnil většího dílu užitku ze záduší a kostel i s řádnými příjemci (biskupem, arciknězem a chudinou) odbyl zlomkem toho, co jim patřilo. Ženatý kněz se mohl zase spolehnout na vrchnost, že jeho syna dosadí ke kostelu po něm nebo ke kostelu novému a že ostatní jeho rodina se užíví u dvora, kde byla vždy možnost nějakého výdělku.

A tak opravdu nařízení Vojtěchovo, aby kněží do manželství nevstupovali a ženatí aby upustili od manželek, nebylo lze provéstí rázem, poněvadž se zařezávalo do společenské struktury doby. Zdá se, že i opatrné a promyšlené řešení této situace nedávalo záruku zdaru. Hmotný zájem mnoha činitelů byl zde tak silný, že cdvážná idea Vojtěchova proniknout nemohla. Neznamená to, že byla zcela bezúspěšná, neboť již jen její vyslovení bylo významnou událostí v náboženském snažení českém, ale na skutečnosti mnoho nezměnila. Naopak nepřátelství velmožů a ženatých kněží pronásleduje od té doby Vojtěcha s velkou zvilostí a staví se již předem na odpor ostatním požadavkům biskupovým. Praví o tom Bruno: „Dokonce i kněží se veřejně ženili, biskupa, jenž tomu odporoval, nenáviděli nespravedlivou nenávisť a pcdněcovali proti němu velmože, pod jehož ochranou který byl.“

Vojtěch si však rozhněval „obec zemskou“ ještě jiným způsobem, který v jejích očích byl zřejmě neslýchanou opovážlivostí. Podle obecných nařízení cír-

kevních měl biskup povinnost starati se o stavby potřebných kostelů, ustanoviti k nim kleriky, pečovati o jejich výživu a opatřiti je nutnými věcmi; bylo však jeho právem vybírat na krytí těchto a jiných svých vydání desátek ze vsí úrody a z přírůstku dobytka. Tak bylo zvykem za starých časů, ale i později se s tím setkáváme v krajích, které byly pod vedením biskupů získávány víře. V Čechách však, kde již v době před založením biskupství a též potom byly kostely stavěny a opatřovány knížetem a velmoži, nebylo možno požadovat celý „obecný desátek“, a proto byl vyměřen zvláštní dohodou mezi biskupem a zeměpánem. Za biskupa Dětmara činil dvě „kopy“ obilí po padesáti snopcích z každého popluží, typické hospodářské jednotky v tehdejšímu agrárním a sociálním, a byla to snad jen čtvrtina celého desátku. Dětmar se spokojil s touto mírnou dávkou a zakládání kostelů i jejich dotování ponechal knížeti a pánům.

Vojtěch však usiloval o pořádek a jistotu v hmotných poměrech biskupství. Nadání kostela pražského, kterého se mu dostalo při založení biskupství, rozmnožil Vojtěch některými rodovými statky z otcovského dědictví a dosáhl toho, že kníže Boleslav II. vymezil a potvrdil biskupství celý ten majetek v rozsahu, který mělo později za kronikáře Kosmy († 1125). Důchody z něho rozdělil pak Vojtěch na kanonické čtvrti, jak bylo nahoře vyloženo. Vedle toho však trval na tom, aby desátek vyměřený Dětmarovi byl přesně vybírán a dodáván, neboť se zdá, že Dětmar i v tom byl povolný, aby měl pokoj od pánů, kteří se zbavovali této nepříjemné povinnosti všelijak. Požadavek přesného stanovení dávky a správného vybírání a dodávání není milý nikdy, ale v těchto primitivních poměrech společenských přímo pobuřoval.

To však nebylo ještě všechno. Vojtěch totiž uvažo-

val, jak odstraniti překážky, které se kladly v cestu řádné církevní správě, bez níž nebylo pomyšlení na zvýšení úrovně náboženského života lidu. Jednu tu překážku již známe: nedostatek kněžstva, nezávislého na svých pánech, které by mohlo a bylo ochotno vyjítí vstříc úsilí biskupovu. Jinou byla roztržštěnost oblasti duchovní správy na venkově, jako důsledek skutečnosti, že tehdejší velkostatek nebyl jednotným a uzavřeným územím, jak jej známe z doby pozdějšího středověku, nýbrž spíše hospodářským agregátem, skládajícím se z řady nestejně velkých statků, rozptýlených po celém kraji. Docházka do kostela ze vzdálených míst byla obtížná, ba často nemožná. Další nesnází bylo, že beneficiát, zřízený ke kostelu velmožově, měl kanonickou missi obyčejně jen pro poddané své vrchnosti, a tak se stávalo, že lidé v enklávách, poddaní i čeleď jiných menších vrchností, které kostela neměly — a takovými byla převážná většina „svobodných lidí“ (zemanů) — nepatřili ke kostelní osadě velkostatku. Bylo jim sice umožněno za nějakou dávku (příležitostnou nebo jednou provždy) choditi do kostela a dáti si posloužit svátostmi, ale zemaní se často zdráhali užítí této příležitosti, obávajíce se, aby neuvázli nakonec v poddanství k světskému pánu kostela, a tak prakticky zůstávali i se svou čeledí bez kněze i kostela.

Vojtěch se rozhodl skoncovati s tímto stavem a odvolává se na právo a povinnost biskupa zřizovati kostely, naléhal na to, aby se na takových a podobných místech zakládaly kostely nákladem biskupovým, k nimž by kněze dosazoval biskup a staral se o vše potřebné, avšak v nových, takto zřízených kostelních osadách aby měl právo vybíratí plný desátek od tamních usedlíků, kteří namnoze dosud této povinnosti unikali.

Tak měla vzniknout vedle starší vrstvy kostelů, stavěných laiky a trvajících v jejich moci, vrstva kostelů „biskupských“ se správci nezávislími na laicích. Souhrn obvodů těchto nových kostelních osad mohl se stát základem přímé vlády biskupovy a oporou ústřední správy. Avšak tento zamýšlený průlom do systému laického vlastnictví kostelů vyvolal tuhý odpor na mnohých stranách. Naříkali kaplani při panských kostelích, kteří tím ztráceli příslušnou část dávek, jež dosud odváděli externí, byli nespokojeni ze stejného důvodu i jejich vrchnosti a hlavně odporovali ti, pro které chtěl biskup stavět kostely, neboť na ně doléhala povinnost platit desátek.

Také kníže Boleslav II. nepřál Vojtěchovu záměru, protože jeho zdar mohl oslabit světské panování nad církví a vyvýšit autoritu biskupovu. Přesvědčoval se stále více, že Vojtěch nechce býti pouhým „biskupem-kaplanem“ a že se mu vymyká z rukou. Ovšem i Boleslav věděl, že Vojtěch není Dětmarem, smiřoval se s tím a snažil se též respektovat jeho mimořádné osobní postavení jako člena slavníkovského rodu. Sám nebyl zásadně proti vhodným novotám, ale Vojtěchovy reformy zdály se mu nezvyklé a příliš radikální. Jako panovník chtěl míti pořádek a klid v zemi, a proto neschvaloval zvláště ty Vojtěchovy záměry, které pobuřovaly velmože i kněžstvo. Hlavně však ostře církevní přízvuk a duch vysokých poloh, jenž pronikal v projektech Vojtěchových, znepokojoval Boleslava, který v nich tušil nebezpečí pro řád, v kterém žil a myslel.

Patrně záhy odepřel Vojtěchovi podporu a byl k tomu ostatně pobádán i velmoži ze své rady a svého okolí. Mezi nimi měli přední místo Višovci, ied tvrdý a pyšný. Snad pocházeli z nějakých kmenových knížat, ale již dlouhou dobu byli u dvora Přemyslovců

a měli, jak se zdá, i účast na spiknutí Boleslava I. proti jeho bratru sv. Václavu. Vůbec tito a podobní jim „čeští mužové“, jejichž podíl na rozšíření moci Přemyslovců byl hlavní, myslili jen na válku a úchvat a strohé sobectví bylo jim směrnicí i v jejich soukromém životě, bujném a nespoutaném, bez ohledů na křesťanskou morálku. Není divu, že Vojtěch mohl jim mnoho vytýkat a také se tím netajil. Nespokojenost velmožů s biskupem, jehož reformní snahy zasahovaly ostatně i do jejich zájmů vrchnostenských, změnila se brzo v nepřátelství, jak bylo již řečeno. Začali přímo nenávidět Vojtěcha, jehož jemný duchovní profil jevil se nezvykle a neskutečně v sousedství těchto brutálních postav. Nemohli snést pomyslení, že je pánem jako oni, ale není „z nich“, a že chce skloniti jejich pyšné šíje pod jeho křesťanské kázně.

Napjatý poměr Vojtěchův ke dvoru knížecímu zhoršovaly ještě změny v politické situaci střední Evropy. Vojtěch byl členem rodu, který udržoval přátelské styky s polským knížetem Měškem. Dokud byl živ Slavník, nebylo důvodu, aby se toho Boleslav II. obával, neboť jeho sestra Doubravka byla ženou Měškovou a výboj polského knížete směřoval do Pomořan a k moři. Ale několik let po smrti Doubravčině, když Měško upevnil svou velkopolskou državu a obrátil své zraky k jihovýchodu, tušili na pražském dvoře, že předmětem jeho zájmu jsou kraje slezské a Krakovsko, patřící pod svrchovanost Přemyslovců, a že musejí v dohledné době počítat s vpádem Měškovým. Někdejší přátelství se změnilo na straně české v podezřívavost a další průběh věcí ukázal, že byla oprávněna. Z toho vznikala však i nedůvěra vůči Slavníkovcům, neboť přátelé pravděpodobného nepřítele Přemyslovců stávali se i nepřáteli jejich, třebaž nebylo

stopy po nějaké protičeské konspiraci. Byl tu však fakt znepokojující nejistoty, jak se vyvinou poměry, až zaútočí Měsko a Přemyslovci budou mít v boku panství Slavníkovců.

K tomu se družila i žárlivost na jejich moc a byla již staršího data. Nelze vyloučiti, že někteří velmoži působili na Boleslava hned po smrti Slavníkově, aby nepřipustil již jeho syny k vládě a stmelil panství se svou českou državou v jeden přirozený celek — „Čechy“. Byl to ohled na obecnou politickou situaci a do značné míry také kandidatura Vojtěchova na biskupský stolec, smiřující protichůdné zájmy užitečným kompromisem, která oddálila takové řešení, třebaš jen na krátkou dobu.

Nedůvěra pražského dvora k Slavníkovcům byla však tehdy bezpředmětná. Jak se později ukázalo, nemísili se ani politicky, ani vojensky do rozporu česko-polského, který propukal v roce 988—989 v otevřenou válku. Zachovali neutralitu, nechtějíce obětovat polskému přátelství snesitelný sousedský poměr k Přemyslovcům. Snad na jejich rozhodnutí působil i názor Vojtěchův, který zřejmě nemohl jinak než zatracovat válku mezi křesťany, zvláště byla-li to válka bratrovražedná. Nezdá se proto správné mluvit o jeho „slavníkovské“ nebo docela „protičeské orientaci polské“, poněvadž stál vysoko nad těmito rozpory a nanejvýš mohl litovat, že to byli Poláci, kteří zahájili nepřátelství.

Ovšem v době nejistoty a podezírání Slavníkovců stal se Vojtěch terčem útoků na pražském dvoře. Jeho reformnímu plánu a pastýřskému horlení mohly se tak snadno podkládat i nekalé úmysly z rozvratnictví a zeslabování zemské obce. Velmoži a ženatí kněží odmítali od počátku jeho snahu po zavedení řádné správy církevní a kníže mu při nejmenším nebyl potřebnou oporou — vše vázlo a zůstávalo nedokončeno.

Proto i Vojtěchovo usilování o zlepšení mravního stavu lidu neúnavným hlásáním křesťanské nauky a zdůrazňováním kanonických předpisů vyznívalo naprázdno, nebo aspoň se tak domníval, a začal ztrácet naději, že jeho námaha bude prospěšná těm, za jejichž duše má zodpovídati; a strachoval se, že ohrožuje tak i spásu své duše. Nářek umírajícího Dětmara znova doléhal k jeho sluchu, ale bránil se tíživému pomýšlení, že by se mu povinnosti biskupovy k svěcenému lidu a povinnosti křesťana k vlastní duši mohly státi někdy dilemmatem. Jest však určitý dualismus v duchovním životě Vojtěchově a projevuje se záhy. Zdá se, že na počátku jeho biskupské vlády byl u něho „život činný“ a „život nazíravý“ v rovnováze, udržované vůlí a nutností, ale poznenáhlu vzrůstající převaha sebezáporu a kontemplativního živlu — vrozená dispoice Vojtěchova — znesnadňovala mu svými recidivami sledovat důsledně a promyšleně opravnou akci církevní, která přirozeně vyžadovala zření k správnému „poměru věcí“ a k postupu, přizpůsobovanému okolnostem. Podle lidského ponětí lze se dohadovati, že v stejném poměru k vzrůstu Vojtěchovu v mocnou osobnost náboženskou, podporovanému srážkou s polopohanským ovzduším, přibývalo resignace na zvládnutí obtíží světskými prostředky administrativy a taktiky. Biskup-správce, kterému je třeba trpělivě vyčkávat, počítati s mnoha okolnostmi a vyhledávati často okliky, ustupuje do pozadí před pastýřem-vyznavačem, jenž zná jedinou a přímou cestu: „taktiku víry“.

O nejkřiklavějších zlořádech, proti kterým bojoval Vojtěch od počátku, a jak se domníval, marně, zpravují nás legendy dostatečně. Canaparius praví, že podle doznání Vojtěchova bylo to „mnohoženství, ohavné manželství kněžské a prodávání křesťanských

zajatců a otroků“. Bruno to poněkud rozvádí a doplňuje: „Lid však byl tvrdošíjný a otročil svým vášním. Žili v mnohoženství, s příbuznými, bez zákona. Křesťanské otroky prodávali nevěřícím a židům. Řídíce se jakýmsi zmateným náboženstvím, svátky zachovávali, dnů postních však naprosto nedbali, oddávající se rozkoším. Dokonce i kněží se veřejně ženili . . .“

O Vojtěchově úmyslu vyplenit kněžské manželství jsme již slyšeli a bylo také řečeno, že se neuskutečnil pro resistenci ženatých kněží a naopak popudil proti biskupovi kněžstvo. Mnohoženství a manželství s příbuznými bylo zvykem z pohanských dob slovanských jako důsledek sociálního ústroje rodového, a poněvadž ještě za časů Vojtěchových leccos z toho zřízení trvalo, udržel se i onen přežitek, naprosto nepřípustný podle církevních kánonů i křesťanské morálky, a nepochybně u křesťanského národa zarážející. Nevázanost mravní bujela ovšem, jak se zdá, ve všech vrstvách a víme, že i otec Vojtěchův Slavník, který se jinak snažil být dobrým křesťanem, měl nějakou „vedlejší“ ženu. Mnohoženství a manželství s příbuznými bylo zřejmě neřídkým zjevem a nedalo se čekat, že zmizí rázem, v jedné generaci.

Nejinak tomu bylo, když začal Vojtěch vystupovat proti obchodu s otroky. Šlo především o zajatce, a to byla věc bojovníků, podílejících se o kořist. Obchod s otroky ovšem velmožům vynášel a byl organisován židy, kteří jej dirigovali do černomořských a adriatických přístavů. Domácí potřeba otrocké síly byla kryta, a tak otrok jest především artiklem obchodu a vývozním předmětem ještě i v následujícím století, třebaš již v menším měřítku; koncem XI. stol. je po něm stále silnější poptávka, neboť domácí potřeba stoupá s rozvojem velkostatků.

Z toho jest zřejmé, že snaha Vojtěchova, čelící obchodu s otroky — myslí se hlavně na křesťanské zajatce — pobouřila sice velmožné otrokáře a židy, ale na věci nic nezměnila. Stav tento nesl biskup přetěžce, pamatoval na otroky stálou částkou z biskupského důchodu, a pokud stačil, vykupoval otroky, „které žid za neblahé zlato kupoval“, propouštěl je na svobodu a litoval jen, že je nemůže vykoupiti všechny. Jako by šel zde přímo ve stopách sv. Václava, „křesťanského panovníka“, který „vykupoval otroky z nevole a vracel je svobodě“. Soucit s těmito vydědenci společnosti patří k nejkrásnějším rysům tohoto velikého křesťana a člověka.

Nemohlo by překvapit, že se našli lidé, kteří vytýkali Vojtěchovi, že plýtvá jměním církevním na nepatřičný účel, třebaš od nejstarších časů se vyskytovali biskupové a preláti, kteří s úchvalou církve vykupovali křesťanské otroky. A opravdu jsou známky toho, že se dály pokusy, aby kníže právem zeměpána a zakladatele, který obvěnil biskupství většinou statků, zastavil biskupovi vybírání desátku. Nedostatek přesných zpráv nám nedovoluje proniknouti do těchto zapletených a složitých poměrů, ale lze se domnívati, že ani v záležitosti otroků nedošel Vojtěch porozumění u panovníka.

Podobně nesetkávalo se s úspěchem biskupovo horelení proti jiným četným pohanským zvyklostem a zločinům, jako byla krevní msta, bratrovražda, otcovražda, vražda kněze, proti znesvěcování nedělí a svátků trhy a robotnými pracemi a proti mnohým jiným nešvarům polopohanským a polokřesťanským. Ostatně vyplnění těchto zvyklostí, přežitků a zlořádů předpokládalo uvědomění a souhlas knížete i vládnoucí vrstvy, že Čechové ve svém jednání se nemají již řídit „zvyklostmi zemskými“, ještě namnoze z doby po-

hanské, ať se to již týkalo věcí manželských nebo sporů hrdelních, nýbrž že jest jim dbáti příkazů křesťanského učení. To však vyžadovalo existenci nového, „křesťanského“ zákonodárství panovníkova a hustou síť administrativy světské i duchovní, jež by nařízení biskupova uvedla v platnost. Správní prostředky tehdejšího státu českého byly ještě velmi nedostatečné, a pokud se týče administrace duchovní, bylo mařeno úsilí biskupovo, který se snažil od počátku o její lepší a rychlejší fungování.

V tomto únavném zápase křesťanského reformního ideálu s českou realitou přesvědčoval se Vojtěch stále více, že jeho námaha nenese ovoce a že jeho poslání ztroskotalo. Pozoruje své osamocení v národě a nepřízeň nebo nevšímavost laiků i kněží, uvažoval o východisku z těchto neutěšených poměrů. Rozhodl se konečně, že bude resignovat na biskupský úřad, v němž nemůže býti prospěšným stádcí, které odmítá jeho pastýřské vedení. Nebylo to snadné rozhodování a Vojtěch si uvědomoval vážnost tohoto kroku, neboť podle představy, která se již tehdy ujímala, poměr biskupa k jeho věřícím se podobal manželství, a to bylo nerozlučitelné. Ve všech dobách církve se ovšem připouštěla resignace na stolec biskupský z vážných důvodů, a jedním z nich byla nezkratitelná vzpurnost lidu a kněžstva. Vojtěch se domníval, že takový důvod je dán, ale nemohl prostě opustit diecési bez souhlasu svého metropolity a bez příslušné právní procedury.

Nejdříve hleděl opatřit za sebe náhradu a zdálo se mu, že nejvhodnějším jeho nástupcem byl by mnich Kristián, bratr knížete — již to ukazuje, že Vojtěch

neopouštěl diecési jako nepřítel panujícího rodu. Svěřil se Kristiánovi, že hodlá opustit „odpadlý lid“ a že se u papeže všemi prostředky zasadí o to, aby se stal ještě za jeho života pražským biskupem. A jest zajímavé, jak Vojtěch domlouval zdráhajícímu se Kristiánovi: „Hle, jak je výhodné, že jsi bratrem knížete a pocházíš z pánů této země! Tebou dá se tenhle lid spíše ovládati a tebe bude raději poslouchati než mne. Ty radou a pomocí svého bratra zkrušíš zpupné, nedbalcům domluvíš, neposlušné potrestáš a nevěřícím vyčiniš! Tvá vážnost a vědění i svatost tvého zjevu velice se hodí k biskupskému panování!“ Z toho vysvítá dále dvojí: že totiž Vojtěch pokládal oporu knížete za nezbytnou, aby biskup mohl vymýtit zlořády, a za druhé, že sám této podpory od panovníka postrádal. Než Kristián nedal se přemluvit; vzrušeně odmítal hodnosti a pocty tohoto světa: „Mnichem jsem a mrtev jsem, mrtvých pochovávati nemohu.“

Tento nový nezdar nezměnil Vojtěchovo rozhodnutí, ale bylo pravděpodobně třeba zvláštního impulsu, aby úmysl uskutečnil a Čechy opustil.

Podle vypravování Canapariova, který uvádí tři hlavní příčiny, proč Vojtěch odešel (jak jsme se již toho dotkli nahoře), přímým podnětem byl nějaký smutný zážitek z otročího trhu a sen, který pak měl Vojtěch: „Také se mu zjevil Pán ve snu, buď jej a vyzývá, aby z líného spánku se probudil. I řekl on: Kdo jsi ty, že tak pánovitě poroučíš, a proč rušíš poklid můj? A zněla odpověď: Já jsem Ježíš Kristus, který prodán jsem byl; a ejhle, znova prodávají mne židům, a ty ještě chrápeš? On pak, probudiv se, mlčky přemítal v srdci svém, co by zjev tento znamenal, a požádal o výklad toho snu soudruha Velicha, důvtipného muže. Týž hodností proboštskou vynikal nad ostatními, téhož přibral svatý muž za účastníka všech

úmyslů svých. Když jemu zjevení své vyložil, odpověděl podle vlastních slov a myšlenek biskupových přelaskavý rek: Jsou-li prodáváni křesťané židům, prodáván jest sám Kristus, jehož jsme tělo a údy, skrze něhož se hýbáme a jsme. Rozvažuje toto svatý biskup rovnou měrou a z hlubokosti srdce svého vzdychaje, déle ostati se bál . . .“

Koncem r. 988 odešel tedy Vojtěch do „zlatého Říma“ přímo k papeži Janu XIV., aby mu vyložil svou při a žádal o radu, má-li a může-li se zříci své hodnosti. Stalo se tak patrně i proto, že metropolita Willigis snad nesouhlasil s úmyslem Vojtěchovým. I vypravuje dále Canaparius: „S bolestným odhodláním přišel do Říma a nejvyššího kněze apoštolské stolice, co by v tak velkém svém a lidu svého nebezpečnosti činiti měl, hořce naříkaje se tázal: Svěřené mi stádo, pravil, poslouchati mne nechce a slova má nepůsobí na ty, v jichž srdcích otroctví ďábelské zavládlo; jestiž to kraj, kde na místě práva síla tělesná, na místě zákona libovůle vládne. I odpověděl mu papež: Synu, nechtějí-li tě poslouchati, utec tomu, co ti škodí. Nemůžeš-li ovoce dosíci s jinými, aspoň sama sebe zachraň. Protož podle rady mé uchop se tichého rozjímání a zůstaň mezi těmi, kteří, zabývajíce se snahami příjemnými a spasitelnými, pokojný život vedou. Touto jakoby božskou odpovědí povzbuzen, an po příštích radostech svatých horoucně dychtil, uzavřel rodnou zemi a známější národ opustiti . . .“

Z toho vysvítá, že Vojtěchův postup byl právně bezvadný. Papež ho zprostil zavazků, které přináší funkce ordináře — biskupem ex sacro zůstává Vojtěch nadále — ale stolec pražský neobsadil. Jsa člověkem tichým a prostým, pln oddanosti k mnichům a přesvědčen o výtečnosti monastického ideálu, schvá-

lil Vojtěchův úmysl vésti asketický a meditativní život, aniž mu však výslovně doporučil nějaký klášter.

Vojtěch nebyl asi nyní sám jist, co podniknout. Octnuv se na svobodě a zproštěn tíživého břemene, jako by váhal a tápavě hledal spojení přetržené niti. Začal snouti plány cesty do Svaté země. Návštěva hrobu Kristova byla ovšem pro každého křesťana snem neodolatelného kouzla, ale projektem obtížným a nebezpečným. Nevíme, jak došlo k tomu, že Vojtěch se počal tou myšlenkou zabývat. Snad mu dala podnět císařovna Theofanú, která právě pobývala v Římě u hrobu svého muže Oty II. a „obnovovala památku jeho modlitbami a almužnami“. Zнала Vojtěcha již z Verony a slyšela nepochybně o jeho zápasech v Čechách. Když se nyní dověděla, že je v Římě a že prý „za účelem modlitby až do Jerusalema putovati chce“, potají ho k sobě zavolala, dala mu tolik stříbra na cestu, že Radim, který Vojtěcha provázal, břemeno sotva uzdvihnouti mohl, a prosila ho, aby „se tam pomodlil za duši císařovu“.

Následuje nyní bloudění tak zvláštní a neskutečné: „Sotva dostal svatý muž stříbro, rozdal příští noci všechno chudým, nestaraje se ani o svou cestu, ani o své potřeby...“ Opustil pak přece Řím a dal se „opět“ na cestu do Jerusalema. Zastavil se mezitím v proslulém klášteře na Monte Cassinu, „kde blažený Benedikt založil drahé sídlo a překrásně dokončil utěšený boj, zrodil mnohé syny Kristu“. Mniši mu sice schválili jeho úmysl, že chce utéci z osidel a nástrah světa, ale „zbožně ho napomenuli“, aby nemařil života „touláním z místa na místo“, neboť prý Jerusalema je všude, kde je kostel, a není tak chvályhodné do Jerusalema přijíti, nýbrž v Jerusalemě dobře žíti, a doporučovali mu „setrvati na místě“ a obléci šat mnišský. Vojtěch tedy zůstal u nich, zamýšleje

skončiti své strážně a bloudění. Avšak ovzduší kláštera na Monte Cassinu bylo tehdy poněkud neklidné. Souviselo to s tím, že mniši po zničení kláštera Saracény (r. 883) uchýlili se nejdříve „do vyhnanství“ v Teano a potom odešli do Capuy, kde se řeholní kázeň nebezpečně uvolnila. To se změnilo teprve, když opat Aligern, žák Odon z Cluny, se vrátil s konventem do kláštera na Monte Cassino, který bylo třeba nejdříve budovat. Ještě po smrti Aligernově (r. 986) trvalo přechodné stadium, mniši stavěli kostely na zboží kláštera a na plné rozvití řeholní reformy ve smyslu clunyjském nebylo zatím možno ani myslit. Vojtěch pozoroval znepokojen tento zakladatelský ruch, a když mniši ho žádali, aby — jsa biskupem — světil jim nově vystavěné chrámy, vzplanul, slyše „to přehrozné slovo“, které mu připomnělo všechny strasti minulého života, před nímž utíkal: „Máte-liž mě za člověka nebo za osla, žádající, abych, když jsem zbaviv se starostí o vlastní své děti, biskupské hodnosti se vzdal, nyní opět co biskup vaše domy světil?“ Opustil potom tento klášter a bloudění pokračuje. Putuje po dva dny „údolími horskými“, přišel „k velkému muži Nilovi, jehož vzácná zásluha o řád mnišský co nová hvězda jitřní ve vzduchu září“.

Zatím co v severní Italii se šíří reforma clunyjská, vychází z řeckých klášterů v dolní Italii podobné hnutí opravné, které však v duchu řehole sv. Basilia klade veliký důraz na pokoru, meditaci, umrtvování a naprostou odloučenost od světa. V klášteřích střední Italie a v Římě prolínají se oba směry a vytvářejí zde monastický život zvlášť jemné a dojemné ozvučnosti. Nejvýznamnějším představitelem basiliánské cenobitně eremitské reformy byl zmíněný Otec Nilus, osoba v každém směru pamětihodná. Narozen v Rossaně (v Kalabrii, kolem r. 910), italořeckého původu, žil

v mládí „světsky“, ale pak se stal basiliánským mnichem a pobýval v rozličných kláštorech v dolní a střední Itálii, z nichž některé založil, a čas od času uchýloval se do poustev. V době, kdy se s ním Vojtěch setkal, byl tento řecký eremita mystického jména již nejproslulejším mužem Kalabrie, považovaným za světce. Žil jako putující patriarcha mezi svými učedníky v dolní Itálii, jejímiž kraji procházel jako divotvorce a apoštol míru, uctíván knížaty a lidem.

Vojtěch slyšel o jeho „pověsti“ od mnichů a zastavil se tedy u něho ve Valletuce, kde byl Nilus představeným klášteříka, postaveného na zboží montecassinském. Nilus, muž pronikavého rozumu a veliké znalosti světa i lidí, rozpoznal okamžitě duševní typ Vojtěchův, když biskup stanul před ním a žádal ho „o radu a přátelskou útěchu“.

Vzpomínal později, že „neviděl jinocha, který by tak hořel láskou k Bohu jako on“. Schválil mu, že odešel z Monte Cassina, ale když Vojtěch projevil touhu „bojovati“ pod jeho řeholí, neradil mu, aby zůstával u nich, Řeků, závislých hmotně na tomto opatství, a doporučil ho opatovi kláštera na pahorku Aventinském v Římě.

Svým sugestivním zjevem divotvorce i svou řeckou duševností podmanil si Nilus úplně Slovana Vojtěcha a vykázal mu cestu, k níž ostatně mimoděk a přes všechny překážky tíhnul. Vzor Adalbertův a Majolův byl doplněn příkladem Nilovým, a latinský, západní způsob myšlení a cítění, jehož školou procházel Vojtěch od mládí, doplnila byzantská varianta, která imaginativním živlem rozezvučí slovanskou podstatu Vojtěchovy citovosti a fantasmie a objeví mu jeho řád a přirozené klima jeho duše. Nemohlo býti šťastnější volby pro Vojtěcha; nejen proto, že to byl klášter — vždyť z jednoho Vojtěch právě utíkal — nýbrž přede-

vším že to byl klášter Bohorodičky Panny Marie, sv. Bonifacia a sv. Alexia na hoře Aventinské, kam Vojtěcha poslal Nilus, přítel aventinského opata Lva a častý návštěvník v klášteře.

Vedle starého kostela a diakonie byl zde již v dáv-
ných dobách klášter, který však jen živořil. Teprve
za papeže Bonifáce VII. byl obnoven, když jeho sprá-
vou pověřen (r. 977) řecký metropolita Sergius, který
před Araby opustil své biskupství v Damašku. Ob-
novený klášter nepochybně dostal tehdy řeholi sv.
Benedikta, ale zdá se, že to bylo původně založení
řecké (obvod jeho sluje i později „Blacherné“) a vedle
latiníků žili tam i basiliáni. Na řecké prostředí ukazují
jména světců kláštera: sv. Bonifacius, který zemřel
v Tarsu, a sv. Alexius (jeho rodiče sluli Euphemia-
nus a Aglae), který byl Řek. V nejbližším okolí byly
ostatně řecké kostely a kláštery, sv. Jiří in Valabro,
Panny Marie in Cosmedin (Schola Graeca) a sv. Saby.
Po smrti Sergiově (r. 981) stal se opatem Lev, za ně-
hož byl klášter střediskem znamenitých lidí a zůstal
i nadále útočištěm řeckých basiliánských mnichů.
A tak se v aventinském klášteře prolínalo reformní
snažení clunyjské, podporované papežem Benediktem
VII., s asketickým hnutím mnišským, vycházejícím
z jihoitalských klášterů řeckých — Západ s Výcho-
dem — a vytvářelo se v pozoruhodné synthese ovzduší,
velmi citlivé na různé podněty, směřující k naplnění
života monastického, jenž byl ideálem a smyslem
doby.

Posilněn duchovními rozhovory s Nílem a opatřen
doporučujícím listem na opata Lva, vracel se Vojtěch
z Valleluky „k svatému městu, vládci všech měst a
hlavě světa, k Římu“. Opat přijal ho nevlídně, chytře
na něm vyzvídal, co ho k nim vede, a předpovídal mu
trpkosti a obtíže, setrvá-li na svém úmyslu státi se

mnichem. Byla to první zkouška, kterou předpisuje řehole (kap. 68.), kde se mluví o způsobu přijímání bratří: „Přichází-li kdo prvně, aby vstoupil do kláštera, nechť se mu neumožňuje snadno přístup, nýbrž jak dí apoštol: Zkoušejte duchy, jsou-li z Boha. Jestliže tedy příchozí vytrvale tluče a ukázalo se po čtyři nebo pět dní, že trpělivě snáší činěná mu příkoří i potíže při vstupu, a že trvá na své prosbě, buď mu dovolen vstup . . . Ať se mu představí všechny těžkosti a nesnáze, jimiž se jde k Bohu.“

Když se Vojtěch nedal odstrašiti a naopak „více touhou hořel“, slibuje „stálost a plnění všeho, co se mu nařídí“, rozhodl se opat, že ho přijme. Dříve však odešel s Vojtěchem k papeži a projednal celou jeho záležitost i s kardinály, aby bylo vše „po řádu vykonáno“. Papež dal souhlas a po uplynutí noviciátu — nelze říci, trval-li skutečně rok, jak to žádá řehole — složil Vojtěch profesi na Zelený čtvrtek, pravděpodobně r. 990, kdy připadal tento den na 17. dubna, a na Bílou sobotu (19. dubna) byl přijat podle starodávného obřadu (odnětím kukly) za člena řádu a kláštera. Profese — velký okamžik v životě Vojtěchově — byla vykonána jistě podle předpisů řehole: „Ten tedy, kdo má býti přijat, slib v oratoriu před všemi svou stálost a obrácení mravů a poslušnost před Bohem a jeho svatými, takže kdyby někdy jinak jednal, ať ví, že bude zavržen tím, jemuž se vysmívá. O svém slibu nechť sepíše listinu na jméno svatých, jichž ostatky tam jsou, a na jméno přítomného opata. Tuto listinu nechť napíše vlastnoručně, nebo neumí-li psát, ať ji napíše někdo jiný na jeho prosbu, a novic ať připojí své znamení a vlastní rukou ať ji položí na oltář. Jakmile ji tam položil, nechť novic ihned začne tento verš: „Přijmi mne, Pane, podle slibu svého, a živ budu; a nezahanbi mne v mém očekávání.“ Tento

verš ať celý konvent třikrát opakuje a připojí „Sláva Otci“. Nato nechť se onen nový bratr vrhne každému k nohám, aby se za něho modlili. A od toho dne budiž počítán do klášterní obce.“

O svém slibu napsal tedy Vojtěch listinu. Dodnes chová se v břevnovském klášteře latinský dokument, psaný písmem z rozhraní X. a XI. stol., v němž nějaký „Adalbertus“ slibuje „stálost a obrácení mravů“, a je to tedy nepochybně listina profesní. Byla dlouho pokládána za Vojtěchovu, ale jméno opata („Augustinus“) a jiné známky svědčí spíše tomu, že to není autentický dokument Vojtěchův.

Těž Vojtěchův bratr Radim v klášteře zůstal a stal se později mnichem, přijav jméno Gaudentius; druzí dva průvodci Vojtěchovi, když viděli, že se opravdu rozhodl pro klášter, „nechvalně zahodili štít“ a utekli.

O Vojtěchově životě v klášteře vypravují nám oba hlavní životopisci Canaparius i Bruno mnoho zajímavých podrobností. Canaparius, sám mnich aventinský, pravděpodobně znal Vojtěcha, jistě však o něm mnoho slyšel od spolubratří. Proto jeho vypravování je cenné, třebaš je psáno pod zorným úhlem propagace benediktinského ideálu a pod svěžím dojmem svatosti Vojtěchovy. Ale i tak je zřejmé ze všeho, že léta, strávená v aventinském klášteře, byla nejšťastnější v životě Vojtěchově. Našel zde, co tak dlouho hledal: otce v opatovi, rodinu v bratřích kláštera a vlast v řádu — prostředí, v němž jeho povaha a schopnosti se mohly nejsvobodněji vyvinouti a zdokonaliti, takže poznání z pokorného adepta řehole benediktinské stával se mistrem monastického života. Ztrácel pochyby a neklid hledajících lidí a vše stávalo se prosté a jasné, když s dostiučiněním mohl okoušeti míru — pax — který se vznášel nad benediktinskou řeholní komunitou, a když měl kolem sebe muže, kteří mu rozuměli

a s nimiž mohl rozvíjeti úvahy o svatých a božských věcech.

Byl mnichem podle své volby i v souladě se svými vlohami a dosáhl v tom oné dokonalosti, která podle představy doby byla myslitelná jen v životě cenobitním, zasloužilejším a cennějším před Bohem, než bylo možno knězi „ve světě“, neboť jen úzká cesta sebezapření a oběti vede bezpečně k Bohu. To bylo i přesvědčení Vojtěchovo, který opustil Liu — biskupský úřad s hlukem a bojem, aby se přichýlil k Ráchel — k tichým radostem kláštera, které však byly denně vykupovány trpkostmi a tvrdostmi — „dura et aspera“ — mnišského života. Snad někomu se bude zdát zápas Vojtěcha-biskupa s tvrdošíjným okolím historicky významnější a křesťansky záslužnější, než anonymní život v zátíší kláštera s pěstěním vlastní dokonalosti. Tento názor je zásadně možný, ale nesmí se při tom zapomínat na ducha doby a hlavně na skutečnost, že kláštery byly tehdy opravdu ohnisky renesance křesťanského myšlení a cítění a že onen klášterní kolektiv, skládající se sice z jedinců, hledajících v „životě nazíravém“ své zdokonalení a spásu své duše, byl jako celek velmi aktivním činitelem v duchovním a sociálním pokroku lidstva a že tedy pod tímto zorným úhlem skrytý život sebepokornějšího mnicha nebyl promarněn a ztracen pro celek, třebaš do řádu utíkal před světem.

Příkladem toho je především Vojtěchův klášter na Aventině. Zde nejlépe vidíme, jak často askese a meditace vyzbrojuje duchy k velkým odhodláním a činům a jak onen míjivý opar zdánlivě neplodného náboženského idealismu jest mocnou realitou, působící na dlouhá století. Jest nám ovšem dnes těžko postihnouti ono fluidum klášterního ovzduší v hrdinských dobách monastického života, ale bez porozumění

této úrodné atmosféře bude vždy nesnadno si vyložit, proč hledalo zde útulek tolik vynikajících mužů, kteří předtím dosáhli vysokého postavení ve světě — tedy nikoliv pouzí ztroskotanci života.

Pěkně líčí toto prostředí na Aventině Bruno, a sice na tom místě ve své legendě, kde vypravuje o Vojtěchově prospívání a zdokonalování mezi bratry kláštera — vystupují zde před námi velmi živě četní a významní členové a návštěvníci tohoto ústavu duchovního, kde snivostí kontemplace i energickou myšlenkou mnišského poslání se vychovávaly silné a odhodlané duše: „... Vešel (Vojtěch) do skrytého lůna klášterního a drahého klidu, tak jako zmítaná loď po mořských nebezpečnostvích vjíždí do vytouženého přístavu. Objev krásnou Ráchel, zapomněl na obtížnou Liu; oddal se posvátným radostem, otevřel ústa hladovějící duše a požíval blažené hostiny modliteb a čtení. Nejraději však vyhledával rozmluvy s duchovními otci, kteří se tam z lásky k opatovi často v hojném počtu scházeli; přicházeli tam, pravím, výborní Řekové a podobní Latiníci byli členy kláštera. Vůdcem a králem prvních čtyř byl svatý Basil, druhých čtyř svatý Benedikt. Uprostřed nich Vojtěch, žíznící po Bohu, dychtivě hltal slova života, a unesen do výše, s bratřími slastněji rozjímal o Bohu. Ó, jak často, vzpomínám, říkal se slzami v očích opat Jan, když jsem k němu přišel za poučením: Kde jsou mé perly? Kde jsou sladké pokrmy mé duše? Když se sešli svatí mužové, pršívало slovo Boží, střídaly se roznícené myšlenky, hořívало oheň v srdcích, vlna zkroušenosti svědčívала o přítomnosti Boží. To byl opat Gregorius, to Otec Nilus, to dobrý nemocný Jan, to prostý Stratus, pravý anděl na zemi, to z římských šlechticů Božích moudrý Jan, to mlčenlivý Theodor, to nevinný Jan, to prostý Leo, milovník žalmů a vždy hotový kázati.“

Avšak tato idyla Vojtěchova života trvala sotva čtyři roky. Někdy koncem léta r. 992 přišlo k papeži české poselstvo a žádalo, aby se Vojtěch vrátil do vlasti a ujal se znova biskupského úřadu. V čele poselstva byli mnich Kristián a Radla, oba muži Vojtěchovi milí nebo aspoň přijatelní. Hlavním mluvčím byl Kristián; sliboval jménem lidu, že „napraví, v čem pobloudili, a odčiní, v čem se provinili, zanechajíce zlého . . .“ Přinášel list metropolitě Willigise, který se také domáhal návratu Vojtěchova.

Je třeba vědět, jak se dostavil tento obrat a na čí straně byla iniciativa. Poměry ve vlasti se ovšem změnily značně od doby, kdy ji Vojtěch opustil. Stát Přemyslovců byl již menší a slabší. Válka s polským Měškem, která začínala v době, kdy Vojtěch se rozhodl odejít, skončila nešťastně pro Čechy; území, kterých se zmocnil Měško před r. 990 — byly to některé kraje slezské a Krakovsko — nepodařilo se již Čechům dobýt zpět. V míru, jenž brzy potom následoval, byl uznán tento faktický stav a vlivem říše, která dosud podporovala Měška, došlo k vyrovnání mezi Čechy a Poláky. Boleslav II., který byl do té doby ve spolku s pohanskými Lutici, orientuje se nyní politicky k říši, lépe řečeno, k panovnickému rodu saskému. R. 992 zemřel Měško, ale od jeho syna a nástupce Boleslava Chrabrého — synovce českého Boleslava — pražský dvůr nemohl čekat a patrně ani nečekal přátelštější poměr. Ukázalo se opravdu za několik let, že se polský Boleslav obírá velkorysejšími plány než jeho otec a že se mohou uskutečnit jen na účet českého souseda. Napětí česko-polské trvá tedy dále a není menší než v době, kdy Vojtěch opustil Čechy. Je proto nesprávný výklad, že „mír“ s Poláky (tak pro Čechy nepříznivý) a přiklonění se Boleslava II. k říši připravilo cestu k návratu Vojtěchovu. Z poli-

tických důvodů se Vojtěch nezřekl biskupského stolce ani nebyl donucen se zřeknouti, a nebyly to také zřetele k „změněné“ politické situaci, které vedly Boleslava k tomu, aby uvažoval o Vojtěchově návratu. Jest pravda, že řevnivost na slavníkovskou moc a nejistota, kam se postaví Slavníkovci v blížícím se konfliktu česko-polském, projevovala se na pražském dvoře a zhoršovala postavení Vojtěchovo — ale ani na tomto stavu se nyní nic nezměnilo. Dualismus přemyslovsko-slavníkovský trvá dále. Slavníkovci sice zůstali ve válce s Poláky neutrální — řekli jsme proč — ale Boleslav II. mohl již ve skutečnosti, že nestáli po jeho boku v tak rozhodujícím zápase, viděti nevlídný akt nebo aspoň ostentativní projev Slavníkovců, že nejsou pouhými vasaly pražského knížete. To znamená, že i v poměru k Slavníkovcům nenastalo podstatné zlepšení ani v okamžiku, kdy došlo české poselstvo do Říma, aby Vojtěcha žádalo nazpět.

Ale přece, jak se zdá, byl to do značné míry „slavníkovský motiv“, který padal na váhu, když se na pražském dvoře uvažovalo o návratu Vojtěchově. Stát přemyslovský byl nyní omezen na Čechy a Moravu se západním Slovenskem; slavníkovské panství sice netrhalo tento svazek, ale autonomními snahami Soběborovými jej poněkud uvolňovalo. Boleslavovi záleželo na větším soustředění moci a tu zase Vojtěch mohl býti svorníkem mezi Prahou a Libicí. Jako biskup pražský a tedy hlava jednotné církevní správy na celém státním území musel míti zájem na tom, aby odstředivé snahy Slavníkovců, jestliže by se vyskytly, byly pokud možno paralysovány nebo aspoň sladěny s ústřední správou politickou. Centralisace církevní měla připravit půdu centralisaci politické v celé české kotlině.

Tyto úvahy staly se aktuálními, když zemřel mí-

šenský biskup Volkold, který dosud zastupoval Vojtěcha z pověření metropolitova, a když se tedy ukázala potřeba nového obsazení biskupství pražského. Nelze vyloučiti, že snad také metropolita Willigis působil na Boleslava, aby povolal Vojtěcha zpět, ale vynutiti rozhodnutí proti vůli Boleslavově nemohl. Iniciativa vyšla z Čech a legendy mluví docela o tom, že „lid“ po Vojtěchovi toužil. Rádi bychom tomu věřili, ale pravděpodobně to byla jen osvícená menšina, ba spíše jen někteří vynikající jednotlivci — takový Kristián, Mlada, Radla a Velich — kteří těžce nesli zhoršení církevních a náboženských poměrů, jež nepochybně nastalo odchodem Vojtěchovým, a byli přesvědčeni, že nejlepším východiskem z této nouze bude jeho návrat a pokračování v jeho reformní činnosti. Není nutno podceňovati ani vážný zájem Boleslavův na řešení situace v tomto smyslu, zvláště když přistoupily k tomu důvody vnitropolitické a když viděl, že i metropolita Willigis i mladý císař Ota III. (t. j. zase Willigis jako hlava poručnické vlády) by uvítali takové rozhodnutí.

Kristián jménem lidu přinášel Vojtěchovi úplnou satisfakci: uznávají své provinění, „kají se“ a slibují nápravu. Vojtěch mohl býti spokojen s tímto obratem věcí, ale jen s velkým neklidem se vžíval do představy, že má opustit svůj „domov“ na Aventině a vrátit se do vlasti, která již v jeho srdci odumírala, a do „světa“ s jeho záludami a nebezpečím. Jeho rozpaky rostly, když spolubratři Vojtěchovi se rázně postavili proti žádosti poslů a když také papež se nemohl smířit s jeho odchodem — „velkému Římu bylo těžko odtrhnouti od svého těla takovou perlu“. Poněvadž poselstvo trvalo na svém, byla svolána synoda, na níž se srazily názory a důvody obou stran, ale konečně se přece podařilo „výmluvnému“ Kristiánovi přesvěd-

čiti přisedící kardinály, že prosba českého poselstva je oprávněná a spravedlivá. Potom tedy papež — „méně vůlí svou než právem Božím pohnut“ — rozhodl v ten smysl, že se Vojtěch má vrátit, avšak platnost svého rozhodčího výroku omezil podmínkou, že stádo bude Vojtěcha poslušno; nezanechá-li „obvyklé nešlechtnosti“, nechť je Vojtěch opustí „beze všeho nebezpečí své duše“. Podmínka tato je velmi důležitá; tají se v ní ústupek Vojtěchovi, aby mohl bez rozporů svědomí složit funkci ordináře, když by znovu narazil na neposlušnost svých věřících. K řízení biskupského úřadu dostal pak Vojtěch od papeže berlu a prsten „jako pouto“. Rozumí se, že platnost investitury, udělené císařem, v zásadě nemohla být zrušena, když se Vojtěch vzdal povinnosti ordináře — tak to také chápal metropolita — a papež mu ji ani znovu propůjčiti nemohl. V aktu udělení berly a prstenu papežem možno snad vidět symbol papežské protekce nad Vojtěchovým posláním v Čechách.

Ale Vojtěch se nechtěl vrátiti do Čech s prázdnýma rukama. Neraď opouštěl klášter sv. Bonifacia a sv. Alexia na hoře Aventinské, a tu v rozhovorech s papežem vznikla myšlenka založit v Čechách klášter, v němž by měl Vojtěch jakousi náhradu za ztracený útulek a v neposlední řadě i oporu v své pastýřské činnosti.

A tak ještě v Římě si vybral dvanáct mnichů, většinou asi z kláštera sv. Bonifacia a sv. Alexia, kteří se měli za ním vydati do Čech, a sám odešel s Kristiánem a Radlou nejdříve do Němec, vyhledat mladého Otu III. a projednat s Willigisem různé věci povahy církevní. S budoucím císařem se setkal snad až v Cáhách a tehdy vzniklo mezi nimi přátelství nad po-
myšlení vřelé, které pro Otu bylo největším prožitkem duševním, přímo osudového významu, a trvalo

až za hrob Vojtěchův a do smrti císařovy. Již tenkrát vyznamenával Ota Vojtěcha nápadným způsobem a o některém svátku dal se od něho ozdobiti královskou korunou. Při rozloučení daroval pak Vojtěchovi na památku paramenty, v nichž sloužil mši před Otou a které ještě za doby Kosmovy byly uctivě chovány v kostele pražském a sluly „paramenty sv. Vojtěcha“.

Vraceje se pak do Čech, přišel do podhradí staroplzeňského, kde se konal hlučný trh, a bylo to v den nedělní. Takové setkání s vlastní bylo zlým znamením pro biskupa, když viděl starý nešvar znesvěcování dní svátečních, proti němuž tolik horlil. Nepříznivý dojem se však rozplynul, když vstoupil do Prahy, kde byl uvítán jásajícími zástupy. Potom kníže Boleslav II., svolav „všechny své velmože“ k poradě, vydal jménem svým i jménem jejich edikt, jímž se dává biskupovi Vojtěchovi dovolení („licentia“), aby podle „statut kánonů“ rozlučoval manželství, která byla uzavřena mezi příbuznými, aby stavěl kostely na příhodných místech (t. j. kde jich třeba) a aby vybíral desátky (r. 992). Je zřejmé, že panovník se zemskou obcí vychází Vojtěchovi velmi vstříc, aspoň v mezích možnosti, a že tak je dán slušný základ k značně nezávislé církevní správě, jak jsme o tom již mluvili nahoře (srv. str. 58). Otázka ženatého kněžstva zůstává nedotčena a rádi věříme, že se Boleslav obával tím hnouti, i kdyby byl chtěl — také není zmínky o obchodu s křesťanskými zajatci, patrně ze stejných důvodů — ale vcelku je to značný pokrok a edikt ten je vůbec prvním dokladem „křesťanského“ zákonodárství našeho panovníka, čelícího „zemským zvyklostem“ pohanské patiny, a jest slušným úvodem k zákonům Břetislava I. (z r. 1039), v nichž vítězí duch křesťanské právní koncepce úplně. Této satisfakce se ovšem Vojtěch již nedožil — teprve nad jeho

hrobem v Hnězdně byla nařízení Břetislavova prohlášena a přísahou stvrzena jménem celého českého národa — ale již to, co podával Boleslav, mohlo a muselo zatím dostačit. V primitivních poměrech tehdejší české společnosti nezáleželo totiž na tom, že podle obecných církevních nařízení měl biskup právo zakládat kostely a vybírat desátky, nýbrž bylo rozhodující, že panovník a zemská obec, vlastníci „své“ kostely, závazně uznávají toto právo a že uvolňují tak místo přímé vládě biskupské a sféře duchovní vedle své oblasti panování.

Zdá se, že Vojtěch se spokojil s tímto závazkem, zvláště když byly slavnostně znova obnoveny všechny sliby, které jménem lidu přednesl v Římě mnich Kristián, a vidíme opravdu, že se soulad mezi Vojtěchem a panovníkem upevňuje takřka v přátelské porozumění. Jeví se to zvláště na hladkém vyřízení všech věcí, týkajících se založení kláštera v Břevnově, které bylo znamením usmíření Vojtěchova s vlastí, dílem jeho duchovní lásky k domovině a jistě nejradostnější událostí v době jeho biskupování.

Zatím již došlo oněch dvanáct římských řeholníků do Čech a Vojtěch je nejprve usadil někde v „kraji plzeňském“, kde jim vystavěl „překrásný“ kostel ke cti Rodičky Boží Panny Marie a nazval to místo „Kostelcem“, jak nám o tom vypravuje stará břevnovská tradice, již není důvodů nevěřiti. Věci týkající se založení kláštera byly rychle projednány s knížetem, který byl ochoten vykázati mu dostatečný důchod.

A tak Vojtěch (podle téže tradice) „z vnuknutí Božího zakoupil les Šárku“ nedaleko vsi Břevnova u Prahy a začal tam „s pomocí Boží a přispěním zbožného knížete Boleslava budovati klášter léta Božského Vtělení 992“. Povolal sem pak oněch dvanáct mnichů,

kterí podle příkazů řehole sv. Benedikta, ukládající mnichovi vedle modlitby tělesnou práci na prvním místě, pomáhali vlastníma rukama stavěti kostel a budovy, potřebné k přebývání. Stavba rychle pokračovala, takže již 14. ledna r. 993 „byl klášter vysvěcen k poctě Bohorodičky Panny Marie, blaženého Benedikta i sv. Alexia a sv. Bonifacia za přítomnosti knížete a mnohých zemských pánů“.

K udržování kláštera a k obživě řeholníků daroval Vojtěch z rodinných statků řadu vsí (mezi nimi na př. Bříství a Vykáň u Čes. Brodu) a přikázal klášteru čeled' a rozmanité řemeslníky. Jako kdysi pražské biskupství, děkuje nyní i klášter břevnovský činné a štědré ruce Vojtěchově. Ovšem základem věna kláštera byla dotace knížecí. Nevíme však přesně, které statky dostal klášter od Boleslava hned při založení a které později, neboť tak zv. zakládací listina břevnovského kláštera ze 14. ledna 993 není patrně současným a autentickým dokumentem; třebaš asi její skladatel užil starých zápisů o původní donaci Boleslavově, nelze ji dobře rozeznat od dotací a výsad, kterých se dostalo klášteru později. Zdá se však, že již Boleslav II. daroval klášteru většinu z oněch dvanácti vsí, které vypočítává domnělá zakládací listina — skoro jistě lze tak soudit o vsích v nejbližším okolí kláštera: Břevnovu, Veleslavínu, Liboci a Ruzyni — a také většina z uváděných platů, jako na př. byl desátý díl z příjmů hradských soudů a pomezní cla každého desátého týdne, byla klášteru přiřčena již tenkrát. Nelze dále vyloučit, že jest pravým zápis k r. 993, zachovaný ovšem až v pozdní kronice Pulkavově (ze XIV. stol.), podle něhož kníže Boleslav II., na žádost biskupa Vojtěcha a opata břevnovského kláštera Anastasia, upisuje řečenému klášteru z důchodů knížetství každoroční plat 2500 denárů ve třech lhůtách, totiž o veliko-

nocích a o letnicích po 500 a ostatek na den sv. Emmerama (23. září).

Založení kláštera v Břevnově je tedy společným dílem knížete i biskupa a zakladatelská práva příslušela oběma. Vojtěchovi však ležela zvlášť na srdci budoucnost kláštera, a sice z těch důvodů, které ho vedly k jeho založení. Pravděpodobně již v Římě bylo ujednáno, že papež zaštití svou ochranou klášter, který bude zřízen v Čechách, a skutečně se tak stalo po dostavění a dotování kláštera bullou z 31. května 993, kterou papež jednak propůjčuje opatovi právo pontifikálií a vykazuje mu první místo po pražském biskupovi, jednak bere klášter pod ochranu stolice papežské („sv. Petra“), potvrzuje mu všechny statky a důchody, které již má nebo kterých se mu později dostane, a činí opatství břevnovské, pokud jde o řeholní disciplinu, hlavou všech klášterů, které budou jednou v Čechách zřízeny. Protekční listina papežova vybízí knížete, aby klášter střežil a miloval a zároveň dává konventu napříště právo volby opata, jehož vysvěcení přísluší pražskému biskupu.

Z toho vysvítá, že klášter měl být pojištěn proti rozličným zásahům moci světské a měl zaujmouti zvlášť důležité postavení v české církvi — ostatně privilegium pontifikálií pro opata bylo tehdy vůbec řídkým zjevem a těšila se mu jen některá proslulá opatství starého založení. Neklame-li nás vše, pak myšlenka zřízení kláštera v Čechách má hlubší pozadí a není bez důležitých souvislostí. Zdá se, že papež Jan XV. a Vojtěch byli ve svých úvahách vedeni nejen okamžitým zájmem biskupovým a potřebami české církve, nýbrž i motivem mnohem větších výhledů, představíme-li si postavení Čech na pokraji oné širé oblasti slovanské — „Sclavinia“ — do níž zahrnovaly se i podunajské državy maďarského ple-

mene, a která byla ještě buď vůbec pohanská nebo teprve v slabých počátcích christianisace, jak tomu bylo na př. v Polsku. Byla nasnadě myšlenka udělat z kláštera nejen tiché středisko benediktinského života mnišského v Čechách, nýbrž i výchovný ústav hlasatelů víry mezi Slovy a Maďary. Jestliže papež a Vojtěch takto skutečně uvažovali, jak zato máme, pak navazovali jen na myšlenku papeže Jana XIII. o nutnosti zesílení vlivu papežství v christianisaci východních krajišť, především ovšem mezi Slovy.

Řekli jsme již, jak rázně zkřížil papež Jan XIII. plány Oty I. na velkorysou christianisaci slovanských zemí s vyloučením papežské stolice a s netajeným úmyslem uvést je v politickou závislost cestou „říšské misie“ a říšské církevní organisace. Od té doby nespouštějí papežové s mysli tuto záležitost a hledí dostat do rukou vedení nebo aspoň kontrolu misijních podniků na otevřené východní hranici říše. Myšlenka „papežské misie“ byla velmi živá právě v klášteře aventinském již za prvního pobytu Vojtěchova. Později se skutečně ukázalo, že to nebyl pouhý klášter, kde se mniši cvičili v umrtvování a rozjímání, nýbrž také středisko výchovy misionářů s propagací ideálu šíření víry v dalekých krajinách pohanských. Velkou vzpruhou myšlenky samostatné misijní činnosti papežské bylo rozhodnutí polského knížete Měška, který těsně před r. 990 svěřil svou državu pod protekci papežské stolice. Tím zároveň zasadil obratný politik těžkou ránu nejen dalšímu německému pronikání, nýbrž i „říšským misiím“ a hlavně jejich ideologii, do níž se halil německý výboj. To byl však i signál pro učně aventinské a papežská organisace začala pracovat. V tomto rámci pochopíme lépe význam rozhodnutí papežova i Vojtěchova založit v Břevnově klášter, který již titulem zasvěcení — sv. Bonifaciu a sv. Alexiovi —

připomíná klášter aventinský, z něhož sem uvedl Vojtěch své mnichy. Jeví se nám pak břevnovské opatství jako štípení onoho památného kláštera římského s velkým posláním: mělo se stát přední stráží christianisace v „Sclavinii“ a východiskem slovanských misí papežských — jedním slovem novým Aventinem. Není nutno zvlášť zdůrazňovati, jak velký význam politický a kulturní mohl míti zdar této koncepce pro stát přemyslovský a jak by se byla doporučovala těsná spolupráce knížete s biskupem a papežem. Ovšem k tomu bylo třeba většího rozhledu a svěžího myšlenkového vzletu, který se nedá spoutat starostmi denní a přízemní politiky a který vycítí ona „imponderabilia“, jež tak často v politice rozhodují.

Podle břevnovské tradice, která spočívá na ztracených annálech břevnovského kláštera, nadřídil Vojtěch konventu oněch dvanácti vlašských mnichů Anastasia jako opata. Také zmíněná protekční listina papežská jest adresována „milým synům, opatovi Anastasiovi a konventu ctihodného kláštera Kristových svatých Benedikta, Bonifacia a Alexia v Břevnově“. Anastasius byl tedy nepochybně prvním opatem břevnovským a bývá ztotožňován s Askrikem (Ascherikem), kterého jako „klerika“ Vojtěchova připomíná po prvé Bruno. Pravděpodobnější jest názor, podle něhož Radla, vychovatel a druh Vojtěchův, a Anastasius jsou jedna a táž osoba, a že tedy Anastasius jest jméno, které Radla přijal, když vstoupil do kláštera. Vadí však poněkud skutečnost, že Radla ještě r. 992, kdy vedl s Kristiánem poselstvo do Říma, mnichem nebyl, a že Bruno, který r. 1004 mluvil „s pěstounem“ Vojtěchovým v Uhrách a doplňoval podle jeho údajů svou legendu o sv. Vojtěchu, nezmiňuje se o tom, že byl opatem, ač se o jeho osobu velmi zajímá, a praví jen, že „byl již tehdy (t. j. ro-

ku 1004) mnichem“. Vcelku však představa, že Radla je totožný s Anastasiem, naráží na menší obtíže než názor, že jde o dvě různé osoby a že tedy Anastasius jest jedním z oněch mnichů, které Vojtěch přivedl z Říma.

V bulle papežově se praví, že klášter břevnovský již „částečně kvete“; lze se dohadovat, že opat Radla-Anastasius a Vojtěch hleděli k tomu, aby jej co nejdříve zalidnili domácím, slovanským živlem, což bylo nutné vzhledem k zvláštnímu poslání kláštera, a nemohlo stačit, že se mniši (podle břevnovské tradice) začali „učiti slovanskému jazyku“. Proto nějaké domácí novice musíme předpokládat hned v těchto počátcích kláštera.

Je však zřejmé, že budoucnost břevnovského kláštera závisela značně od toho, jak se ustálí poměr Vojtěchův ke knížeti a s jakým zdarem se setká jeho obnovená činnost ve vlasti. Bylo již řečeno, že díky porozumění knížete Boleslava II. pro nezbytnosti úřadu biskupského byly dány dostačující podmínky k normálním poměrům v církevní správě, a také v pastorači hlásí se obrat k lepšímu. Oba životopisci Vojtěchovi naříkají sice, že po krátkém období, kdy ovečky Vojtěchovy pod dojmem jeho příchodu „ctily pastýře . . ., zapřevše poněkud své zlozvyky, téměř křesťanskými činy uctívaly Krista“, objevovaly se zase staré zlořády a lidé se vrátili znovu k starým návykům: „Pletli na sebe provazy hříchů, aby jimi mohli býti zavlečeni do věčné zkázy, protože se nechtěli učit, kde je moudrost, kde je život, světlo a mír.“

Není sporu, že takové poměry se nemohly změnit rázem — a ukázali jsme proč — a že tedy Vojtěchovi bylo znovu bojovati proti těm již známým zlořádům, ale to s sebou přinášel biskupský úřad a také Vojtěch věděl, že Čechy nebyly „zemí zaslíbení“ a že ho oče-

kává zápas plný trpkosti a nevděku. Ale rigorosnímu hledisku Canapariovu a Brunonovu, obou asketických mnichů, kteří viděli na zemi všechno jen pod zorným úhlem absolutní dokonalosti mnišského ideálu, musíme odporovati, jestliže naznačují naprostou bezútešnost těchto poměrů a tedy apriorní nemožnost nějaké nápravy a vývoje k lepšímu.

Je překvapující pozorovati, jak toto křivé nazírání, nedostatek psychologických postřehů a neznalost zacházení s lidmi ustaluje nebezpečný předsudek, v němž je ovšem málo křesťanského milosrdenství, křesťanské lásky a pokorné odevzdanosti do vůle Boží, kteréžto výtce by se ovšem tito asketi bránili co nejrozhodněji. Vidíme, jak sám Vojtěch, který byl také proniknut duchem mnišství a nebyl dalek pesimistické představě o trvalejších výsledcích „života činného“, hledí potlačiti tuto disposici dělnou láskou k duším své diecése a nemůže se smířit s myšlenkou apriorního nezdaru, jak patrně již v první době jeho biskupování, kdy se dlouho nedovedl rozhodnout, aby přetrhal pouta s diecésí. Je sice pravda, že pobyt v klášteře posílil v něm sklony, méně příznivé k strpení a porozumění pro slabosti bližních, a proto bylo velmi těžko tomuto absolutnímu křesťanu vytvořit podmínky snesitelného vztahu k svému stádcí, které přísnému karateli stále unikalo. Záleželo zajisté na tom, najíti vhodný způsob, jak odvádět nedůvěřivý a zmatený lid od bludů a pomalu připravovat nadějnější ovzduší, v němž by vznikalo vzájemné porozumění.

Vojtěch se o to pokoušel a ukazovaly se skutečně vyhlídky na obrat k lepšímu. Nebyl již tak osamocen jako kdysi. Mohl počítat s přátelskou radou a pomocí opata Radly-Anastasia i pražského probošta Velicha, mužů pozitivních, „moudrých“ a jistě vlivných, byl mezi svými mnichy vlašskými a rovněž kníže se mu

nestavěl v cestu. Za těchto okolností byla snad oprávněna naděje, že přísný horlitel a vyznavač se vychová poměry a dosavadními lekcemi v duchovního správce velkého stylu.

A opravdu, Vojtěch usiloval vždy o věci velké, a proto bylo důležité, aby tento vzlet „muže Božího“ byl usměrněn nezbytnostmi úřadu diecésního biskupa, kde bylo třeba stále začínat a stále být připraven na nezdar, jako právě v každé zemi, v níž křesťanské myšlení a cítění jen pomalu pronikalo širšími vrstvami lidu.

Vojtěch překonával rozbíhavost osobnosti a svého „officia“ s velkým napětím i tíživými oběťmi a chtěl býti práv úřadu ordináře po všech stránkách. Konal také časté cesty po diecési, navštívil Moravu i Slovensko, všude visitoval, zakládal kostely, světil je a hlavně kázal. Byl „velkým poutníkem“ a kazatelem. Pohyb, vzruch a živé slovo, to bylo jeho živlem. Své biskupské působení chápe především jako práci apoštolskou a misionářskou.

Ale nejen probouzí, nýbrž i utvrzuje. Tento veliký oprávec a novotář dbá pozorně toho, co je dobrého v českém křesťanství, a hledí jeho domácí tradice upevniti. S tím souvisí i Vojtěchův příznivý postoj k slovanské bohoslužbě a literatuře, neboť byl si vědom toho, že počátky českého křesťanství jsou na Moravě a že to byla slovanská misse bratří soluňských, která s konečnou platností rozhodla o christianisaci Čech, když získala pro víru Bořivoje a jeho dvůr. Co asi věděl Vojtěch o této moravsko-české historii církevní, vysvítá z Kristiánovy legendy o sv. Václavu a sv. Ludmile, kde se pojednává sympaticky o moravském křesťanství, a není toho málo. Překvapovalo by spíše, kdyby biskup rázu Vojtěchova zůstal lhostejným k této cyrilometodějské tradici, naopak zdá se,

že mu byla vzorem v jeho „apoštolování“, které zůstává aktuální v době Vojtěchově jako tenkrát.

Muž vychovaný v saském Magdeburku, na jehož náboženský a duševní vývoj působil Adalbert, Majolus a Nilus, uvědomuje si doma stále více kořeny svého slovanství, které mu jest jednak přirozenou skutečností — „Jsem rodem Slovan,“ jak říkával — jednak duchovním společenstvím s prvními hlasateli křesťanského ideálu mezi Slovany.

Je nesprávný starší názor, podle něhož byl Vojtěch nepřitelem slovanské bohoslužby, a to že bylo hlavní příčinou jeho nesnází ve vlasti. Žádný současný pramen neví o tom nic a závažné okolnosti svědčí proti takovému výkladu, který se opírá o velmi pozdní a znešvařenou zprávu. Není možno uváděti všechny důvody, stačí zde poukázat na fakt, že ve velmi staré církevně slovanské památce („Molitva svatej Trojice“) jest vzýván Vojtěch, zároveň s jinými světci církve ještě nerozdělené, jako přední orodovník pravoslavného člověka. Jak vyložit tento kladný poměr pravoslavné církve k Vojtěchovi, kdyby byl notorickým nepřitelem slovanské bohoslužby? Bylo řečeno, že právě na slavníkovském panství se udržovala slovanská liturgie, a že tedy Vojtěch jako dítě vyrůstal v tomto prostředí. Není bez zajímavosti, že se též v kruzích „slovanských“ kněží v Čechách přijímala přátelsky kázání Vojtěchova. Ostatně slovanská bohoslužba byla důležitá i pastoračně, přibližovala víru lidu, a proto i z toho důvodu ji Vojtěch oceňoval.

Ale také tradice svatováclavská leží na srdci Vojtěchovi. Znal život sv. Václava z legend a podle vypravování starých lidí. Podporuje všemožně úctu sv. Václava, „křesťanského knížete“, a propaguje zvláště svátek jeho přenesení. Medituje nad jeho ctnostmi, doporučuje kleru i lidu příkladný život „zápasníka

Kristova“, káže o něm a píše. Šíří o něm vědomosti i v cizině a ujasňuje si na jeho velkém vzoru svou slovanskou příslušnost duchovní i svůj slovanský osud. Vraceje se z Italie po svém vysvěcení ve Veroně, uvědomuje si při vstupu do Prahy, že to byl sv. Václav, který ji oslavil, a že tomu lidu vdechl teprve skutečnou existenci a uvedl ho ve známost a společenství křesťanských národů. Motiv svatováclavský ožívá v době Vojtěchově i jeho působením a rozrůstá se z pouhé události bratrovražedné na drama duchovního zrodu národa s osudnou závazností do budoucna.

Působení Vojtěchovo je tedy důležitou epochou v oné vyšší perspektivě duchovního zápolení na cestě k větší dokonalosti; mělo však také konkrétní a kladné výsledky, které sice — čemuž snadno uvěříme — neuspokojovaly dostatečně horlivého biskupa, ale bylo možno čekat, že čas a trpělivost i zde přinese konečně hojnější ovoce.

Avšak činnost Vojtěcha jako biskupa byla přerušena náhle a definitivně příhcdou, v níž podivnou shodou okolností jako by se sběhli všichni běsi, kteří lomcovali českou přítomností. Žena nějakého člena rodu Vršovců, nakloněná opravnému snažení biskupovu, byla veřejně obviněna z cizoložství s klerikem, který však nebyl chycen ani poznán, a příbuzní manžela — jak se zdá, proti jeho vůli — chtěli ji podle „barbarského zvyku“ stíti. Utekla k biskupovi, jenž ji uzavřel do kláštera sv. Jiří, aby zatím „pod ochranou oltáře požívala bezpečí života“, a chtěl jednati s Vršovci o „zadostiučinění“. Pro pochod jeho myšlenek bylo příznačné, co vypravuje o tom Canaparius: „Také tedy zločin na se uvaliti chtěl, aby co původce neřesti něco velkého způsobil: aby totiž zachránil jí život skrze ovoce pokání nebo aby oba zároveň k smrti byli odsouzeni. Tuto vůli svou, poněvadž koruny mučednic-

ké byl dychtiv, byl by zajisté provedl, kdyby mu byl pan Velich moudře nebránil . . .“ Toto Vojtěchovo duševní zaměření bylo zlověstným znamením věcí dalších. Když totiž zástup, hledající ženu, zlořečil postupnými slovy biskupovi, jenž prý „proti zákonu Božímu a mravům světským“ chce chrániti cizoložnici, vyšel mu vstříc, „hoře touhou po mučednictví“, se slovy Spasitelovými: Hledáte-li mne, tu jsem. Avšak mluvčí Višovců bystře vystihl situaci i slabiny Vojtěchova jednání: „Marnou naději na mučednictví a slávu šlechetné smrti chováš. Taková šlechetnost zajisté bloudí, která chce nás svést k hříchu. Nevyplní se vůle tvá, ale o něco jiného se jedná, co tě více zabolí. Nebude-li nám tato nevěstka co nejdříve vrácena, máme bratry tvé, na jichž manželkách, dětech a statcích zlo toto pomstíme.“ Proti této pohrdlivé logice násilí byl Vojtěch bezmocen, ale ženu nevydal. Teprve když se našel zrádce, který za odměnu její úkryt ukázal, byla vytažena, „marně se oltáře držíc“, a sřata od sluhy, poněvadž manžel, jemuž to příslušelo, se „co muž spravedlivý“ zdráhal rozsudek vykonati.

Tento zločin na posvátném místě, spojený s urážkami biskupa, vyhrůžkami Slavníkovcům a výsměšným porušením církevního práva asylu s celou svou ohavností byl dílem Višovců a projevila se v něm stará řevnivost a nenávisť k Vojtěchovu rodu i k biskupu samému.

Vojtěch žádal patrně na knížeti, aby mu vymohl veřejnou satisfakci od Višovců; kníže však, možno-li věřit Kosmovi, byl v té době nemocen a snad se obával znepřátelit si mocný rod. Jisto je tolik, že Vojtěch dal Višovce do klatby, jak bylo ostatně obvyklé při porušení práva církevního asylu (není správné tvrzení, že „proklel celý národ“), a napomenuv ještě kněžstvo

a lid, odešel z Čech koncem r. 994. Užil prostě papežova dovolení, které mu dal propouštěje ho do vlasti, aby totiž opustil diecési, kdyby lid setrval ve své neposlušnosti.

Je otázka, zda postup Vojtěchův byl správný a zda nebylo tehdy lépe setrvati na místě stůj co stůj. Na první pohled se zdá, že ve chvíli rozhodování zvítězil nad prozíravým pastýřem „opatrnosti hadí“ asketa, toužící po smrti mučednické. Neznáme však pozadí natolik, abychom mohli pronášet soud v tak těžké otázce. V duchovní historii Vojtěchově zůstává stále mnoho záhadného, bezpečných jest vlastně jen několik faktů základních, ale i ty se nám jeví v rozličném světle, podle toho, jaké stanovisko zaujímal pozorovatel. Ostatek jsou dohady nejistého stupně pravděpodobnosti.

Odcházel zase do Říma, ale cestou se zastavil na dvoře maďarského knížete Gejzy. Zdržel se zde nějakou dobu, „vychováváje“ jeho syna Štěpána a „obraceje lid na víru“. Vojtěchovy styky s Maďary byly staršího data. Podle „Větší legendy svatoštěpánské“, která měla za předlohu dnes ztracenou legendu o sv. Vojtěchovi, pokřtil Štěpána, a to by ukazovalo někdy na počátek biskupování Vojtěchova. Otázka ta je velmi zajímavá, ale složitá — rozhodně však byly ony styky častější, jak svědčí Bruno: „Nelze zamlčeti, že k sousedním Uhrům hned posly vysílal, hned sám přišel, i odvedl je poněkud od bludů a vtiskl jim aspoň stín křesťanství.“ Také Kosmas praví, že Vojtěch Pannonii (Uhry) sítí víry ulovil.

Bruno ovšem podceňuje výsledek činnosti Vojtěchovy. Dnes je jisté, že teprve Vojtěchova misse —

na rozdíl od nezdařilých podniků Pelhřimových i Wolfgangových misionářů — byla základem úspěšné christianisace Uher, když ji začal provádět ostře a bezohledně a za pomoci Vojtěchových mnichů žák Vojtěchův, pozdější „svatý král“ Štěpán, jenž byl panovníkem velkého rozhledu a jemného smyslu politického.

Spokojen se svou činností mezi Maďary, odešel asi v polovici r. 995 do Říma a uchýlil se zase do kláštera sv. Bonifacia a sv. Alexia na hoře Aventinské, kde byl uvítán svými spolubratry. Zvláště výtečný opat Lev ho vyznamenával přede všemi a učinil ho proboštem (či převorem) a svým zástupcem v konventu. „On ale“, praví Canaparius, „odívá se vší pokorou a chudobou, oč byl větší, o tolik poníženějším mezi všemi se proukazoval; oč byl bohatší dary duchovními, o tolik hleděl v očích lidských býti menší, chudší, nepatrnější. Říkali pak o něm opat a bratři jeho, že ve všech ctnostech úplně dokonalý jest; a kromě mučednictví opravdu byl svatý.“ Takový byl jeho život v klášteře a naši zpravodajové vypravují nám rozličné drobné příhody, které pěkně ilustrují povahu Vojtěcha-mnicha i prostředí aventinského opatství.

V Čechách zatím uzrály věci ke krvavému konci. Panovník mohl vyčítati Vojtěchovi nevděk a stará nechuť k celému rodu se znovu ohlásila, když Slavníkovci, nechtějíce trpně snášet „různé křivdy“ od velmožů Boleslavových, opláceli stejným způsobem. Třenice se ohlašovaly patrně již v době odchodu Vojtěchova — „něco jiného jest v běhu“, hrozil mu Vršovec — a nabývaly stále větší prudkosti. Když však v létě r. 995 připravoval Ota III. tažení proti Slova-

nům polabským, jehož se zúčastnil syn českého knížete Boleslav i Slavníkovec Soběbor, každý se zvláštním sborem, bylo uzavřeno příměří mezi oběma stranami až do návratu Soběborova a ostatním Slavníkovcům byla knížetem „pod přísahou“ zaručena bezpečnost.

Nezkušený Soběbor provedl však osudnou věc. Stěžoval si u Oty, že „český vévoda jemu a jeho bratřím, bez jejich viny, nemilosrdně způsobil mnohá příkoří“. Horší bylo, že si tam „získal přátelství“ polského knížete Boleslava Chrabrého, který se také dostavil na pomoc Otovi. Se stížností měl Soběbor asi pravdu a též bylo jeho právem hledat ochranu. Ale Soběborovo zjevné a přímo ostentativní přiklonění k polskému knížeti, a již tehdy nepříteli Čechů, byla v dané situaci velká neprozřetelnost. Když se to doneslo do Prahy, byl osud slavníkovského panství zpečetěn.

Velmoži přemyslovští, řevníci na Slavníkovce ode dávna, nabyli vrchu, když mohli ukázat na nebezpečí, které hrozí z tohoto spojení přemyslovskému státu, nebude-li včas zrádné plemeno slavníkovské vyhubeno. Tomu tlaku podlehl Boleslav, zrušil slovo i příměří a oblehl Libici. Slavníkovci byli překvapeni nepřipraveni a těžce postrádali vojsko, které bylo ještě se Soběborem na výpravě; přesto však se statečně bránili. Druhý den obležení — bylo to na sv. Václava (r. 995) — žádali o klid zbraní, aby mohli světit svátek, a dostalo se jim od vojska Boleslavova příznačné odpovědi: „Je-li váš svatý Václav, tedy náš je Boleslav!“ Libice byla v týž den s velkými ztrátami obléhajících dobyta. Všichni čtyři bratři i s rodinami utekli se na radu Radlovu, který byl také mezi obleženými, do kostela. Byla jim slíbena „naděje na život“, ale když vyšli ven, byli věrolomně pobiti. „Všechny hrady jejich byly mečem a ohněm zpusto-

šeny a statky zabrány“ — čili panství Slavníkovců vtěleno do přemyslovského státu a koncentrace v české kotlině se dokonala.

Bylo řečeno, že vývoj politických i mocenských poměrů v Čechách ukazoval tím směrem již dávno a taková krvavá řešení byla pravidelným zjevem v tomto železném věku, kdy vznikaly velké státy (na př. v Uhrách, v Polsku a jinde). Nicméně zůstane pravdou, že tragédie libická bude i nadále dojímat nezaujatého pozorovatele, neboť příliš mnoho nízké lsti a věrolomnosti naplnilo osud tohoto ušlechtilého a nešťastného rodu.

IV

DOZRÁNÍ

Římská cesta Oty III. a Imperium Christianum. Císařovy hovory s Vojtěchem. Jednání o druhý návrat Vojtěchův do vlasti. Vojtěch na francouzské pouti a jednání v Mohuči. Příchod Vojtěchův do Polska a odmítnutí z Čech. Misie v Polsku, cesta do Prus a mučednická smrt. Velikost Vojtěchova. Úcta Vojtěchova a počátky církevní organizace v Polsku a v Uhrách. Návrat do Čech a svatovojtěšský patronát.

V květnu r. 996 přišel do Říma Ota III., aby přijal císařskou korunu. Tento šestnáctiletý mladík, potomek císařů Západu a Východu, trpěl v drsném prostředí saském nostalgií po Věčném městě. „Řím — praví Canaparius — jakož hlavním městem světa a pánem měst jest a se nazývá, sám jediný z králů dělá císaře, a přechovává v lůně svém tělo knížete svatých, vladaře světa právem ustanovovati smí.“ Ota snil o obnovení římského imperia Karla Velikého — renovatio Imperii — ve velkou nadnárodní křesťanskou říši se střediskem v Římě. Toto „Imperium christianum“ mělo obsáhnout ve volném svazku všechny křesťanské národy a země: vedle Italie, Gallie a Germanie měly tam dojít rovnoprávného místa i kraje slovanské, „Sclavinia“.

Idea jediné „křesťanské říše“ nebyla v podstatě nic nového. V hrubých rysech byla to představa augustinského ražení o „říši Kristově na zemi“, jak ji propagovali hlasatelé opravného hnutí v církvi již od počátku X. století. Mluvili jsme o tom nahoře. Také Ota chtěl být „křesťanským vladařem“ v duchu oné koncepce. Jeho imperiální idea neznala hranic, ale přitom měl neodolatelně silný pocit pomíjejícínosti všech věcí. Co mu ostatně svět mohl ještě dát? Brzo se tento „asketa v purpuru“ uchyloval k nohám mnichů, aby odtud shlížel na marnou lopotu světa, a probouzeje se ze snění, usedal znovu v pyšné osamocnosti na trůn „výsosti císařské a udílel práva národům“. Mnišská askese a meditace i vypjatý caesaropapismus prolínají se v této složité římsko-byzantské osobnosti záhadným způsobem, takže ani lidé z Otova okolí, na příklad přední rádce arcibiskup Willigis, nedovedli uhádnout nejbližší reakci tohoto mystikopolitika. S Vojtěchem si však Ota dobře rozuměl. Byla zde jistě nějaká příbuznost v duševní konstituci obou, ale nevysvětlí se tím všechno. Poznali se již dříve a od té doby byl císař přitahován osobností pražského biskupa a podléhal jejímu vlivu.

Hned po slavné korunovaci římské vyhledal Vojtěcha v jeho klášterním útulku, stýkal se s ním pak denně a „měl ho za svého domácího přítele, poslouchaje ho rád, cokoli mu řekl“. V těchto krásných dnech římských nabývala Otova představa „renovace imperia“ zřetelnějších obrysů a nepochybně Vojtěch nemohl než doporučovati tuto ideu jako nejlepší uspořádání vztahů mezi křesťanskými zeměmi pod vedením Říma, t. j. „jediné, jednotné, svaté, katolické a apo-

štolské církve“, jejíž hlavou je papež a světskou záštitou císař.

Ovšem politickou formulaci této imperiální myšlenky a její překvapující symboly vypracoval Ota až pod vlivem svého učitele Gerberta, pozdějšího papeže Silvestra II., ale její církevní a duchovní stránka nese pečeť osobnosti Vojtěchovy. Nejen že vštěpoval Otovi ideál křesťanského císaře — „aby statky tohoto světa pohrdal a po vyvolenství věčném toužil, aby vyhledával trvalých věcí a nezakládal si na vezdejších a pomíjejících“ — nýbrž obrátil jeho pozornost na christianisaci a církevní organizaci východních krajin, oné „Sclavinie“, jako na základní podmínku uskutečnění křesťanského imperia a přední úkol císařův. Důležité však při tom bylo, že Vojtěch získal mladého císaře pro „římskou“ koncepci propagace víry mezi pohany, jak se ujímala mezi řeholníky aventinského kláštera, nikoli bez působení papežské reakce proti dosavadním misijnářským podnikům císařů, hlavně Oty I.: měla to býti služba duším pro Krista a pro církev. Místo pevně sevřených šiků „říšské misie“, nesené bojovnými preláty a biskupy, mělo nastoupit volné sdružení mnichů-misionářů, vysílaných Římem a z jeho pověření. Kraje takto víře získané — bez ohledu, jaká jest nebo ještě bude jejich politická příslušnost — byly by pak církevně podřízeny přímo pravomoci stolice papežské („sv. Petra“), bez jejíhož svolení nebylo je možno vtělit do nějaké stávající církevní organizace. V theorii nebyla tato „římská“ misie podnikem papežským, neboť „Řím“ v tom pojetí, jak ukázáno, nebyl jen papež, rozhodně však čelila dosavadní říšské misii; ale právě subtilnost a neurčitost této poněkud romantické představy, s oním pathosem vyznavačství, zaujala císaře, neboť se velice blížila jeho „římským“ snům, jimiž se oddával ve své falci na Aventině, nedaleko kláštera Vojtěchova. A Voj-

těch, ztrativ diecési, rodinu i vlast, měl se státí takovým římským misionářem a vzorem četných následovníků...

Zatím však se zdálo, že taková možnost jest velmi vzdálena skutečnosti a že naopak Vojtěch bude nucen se vypořádati s úkoly mnohem bližšími. Arcibiskup Willigis nebyl zřejmě přesvědčen o nutnosti kroku Vojtěchova, když po druhé opustil diecési, a domníval se patrně, že ústupky knížete Boleslava II. (z r. 992) byly dostatečné, aby Vojtěch zůstal na místě, a že jeho povinností bylo setrvat i po těžkém znevážení jeho úřadu Vršovci — mínil snad docela, že ani pohroma libická nemůže býti důvodem, proč by se Vojtěch neměl vrátit do své diecése. Jen tím si vysvětlíme, proč totiž Willigis, sotva zjistil pobyt Vojtěchův, začal „zpívat starou píseň nářků“ a útočil na papeže, aby poslal Vojtěcha zpět. Papež Jan XV. stížnosti Willigisovy nedbal, ale jeho nástupce Řehoř V. byl jiného mínění. Arcibiskup se osobně dostavil k jeho první synodě a „odvolává se na svědectví církevních předpisů“, svou žádost prohlašoval za „spravedlivou“ a naopak ukazoval, jak je hříšné, když „jediná Praha jest ve stavu vdovském, zatím co všechny ostatní církve mají své manžele“. Papež se synodou byl téhož náhledu: „Ať chce či nechce, muž Boží musí jít,“ pravili zasedající biskupové, „jinak jej dáváme do klatby!“

Vojtěch uposlechl i tentokrát s velkým přemáháním, ale dosáhl od papeže, že bude moci odejít „k cizím a nevzdělaným národům“, aby jim hlásal víru, jestliže ho doma jeho vlastní nebudou poslušni. Cítil patrně, že jeho české období jest již uzavřeno a proto se chtěl dát do služeb aventinské myšlenky misijní ve shodě

s církevně-politickou koncepcí Oty III. Když tedy nebude možno, aby zůstal pražským ordinářem, stane se biskupem misijním („episcopus regionarius, gentium“), aby po příkladě apoštolském získával pohany pro víru, jak to měl patrně na mysli papež, když k tomu dával svolení.

Na tuto cestu vedla Vojtěcha také touha, která sílila a krystalisovala v jeho duši delší dobu. Dosahoval prý již oné dokonalosti, že „kromě mučednictví byl opravdu svatý“, a měl živou naději, že v této službě apoštolské najde po způsobu apoštolském korunu života velkých vyznavačů — „krásné mučednictví“.

Tak to viděli oba životopisci Vojtěchovi a v podstatě chápeme, že se představy asketického mnicha nesly tímto směrem. Ale nebylo vše tak jasné, prosté a hotové, třebaš o upřímnosti Vojtěchova cítění nemůže býti pochyb. Vždyť ani Bruno nezatajuje neklid — přirozený a pochopitelný — který se zmocnil Vojtěcha, když nastupoval na tento poslední a přece jen neznámý úsek své životní pouti, a volá za ním: „Neboj se, muži Boží! Kráčeš bezpečně za svým cílem! Hvězda mořská bude tě předcházeti na tvé cestě, a Petr, vůdce dobrých, bude stále věrně s tebou!“

Ale konečné údobí Vojtěchova života není jasné ani historikům; není průhledná posloupnost událostí ani jejich motivace. Neznáme smýšlení v Čechách a těžko věřit, že byl žádoucí Vojtěchův návrat do poměrů, které vznikly jeho srážkou s Vršovci, a zvláště po katastrofě libické. Iniciativa byla zřejmě na straně arcibiskupa Willigise. Měl však, vedle svého oprávněného hlediska církevního, ještě jiné důvody? V té souvislosti je nápadné, že — jak se zdá — ani Ota se neujal svého

přítele proti nátlaku mohučského arcibiskupa. Snad tedy oba, Willigis i Ota, z nějaké příčiny doufali, že jest ještě možné urovnání případu Vojtěchova a tedy dávali přednost řešení, aby se nevzdával biskupství v Praze. Není také myslitelné, že by metropolita vyvinul takovou energii, aby dostal Vojtěcha do Prahy, bez informací o smýšlení Čechů, tedy hlavně knížete Boleslava II., a kdyby nebyl došel k názoru, že jeho námaha nebude marná nebo aspoň nevyvolá ještě větší zmatek. Jestliže nutil Vojtěcha k návratu, musel mít nějakou záruku, že jej poměry nevykloučují.

Zatím však vidíme, že Vojtěch nespěchá do vlasti. V létě (r. 996) opustil Řím a odešel „přes Alpy“ v průvodu znamenitého biskupa liègeského Notkera — i to jest charakteristické pro Vojtěchovy styky s předními muži své doby — vyhledat císaře v Mohuči, kam Ota před časem dorazil ze své italské jízdy. Odtud podnikne Vojtěch pouť do Francie, aby spatřil proslavené kláštery s ostatky velikých světců Západu: sv. Martina v Toursu, sv. Dionysia v St. Denis u Paříže, sv. Benedikta ve Fleury (podle Gerberta „místo touhy“ všech mnichů) a sv. Maura v St. Maur. Vojtěch obcházel kláštery pěšky, trávil čas na modlitbách a v povzbudivých rozhovorech se strážci těchto svatyň, jako byl na příklad výtečný opat ve Fleury Abo, obdivovatel Vojtěchův. Francouzská pouť byla nastávajícímu misiónáři duchovní přípravou — „volá pomocníky k svým bojům“.

Vrátiv se do Mohuče, rozvíjí Vojtěch s císařem úvahy, které byly z jara v Římě předmětem jejich důvěrných rozhovorů. Vojtěch mu znovu rýsuje obraz křesťanského panovníka a objasňuje mu svůj úmysl, „co s vůlí Boží vykonati chce“. Jednalo se zřejmě o misiích a úloze Vojtěchově v christianisaci krajín na východní hranici říše, nebude-li doma vítán. V těchto

podzimních dnech mohučských, plných podivně teskné nálady a neurčitého snění, vyvrcholilo přátelství biskupa „na útěku“ a císařského mystika. Na odchodu loučil se Ota s Vojtěchem velmi pohnutě, jako by tušil, že se s ním již nesetká.

Co bylo dále, není jisté. Vojtěch podle Kosmy prý žádal arcibiskupa Willigise, s kterým se v Mohuči nepochybně sešel, aby „vyzvěděl svými posly, chce-li ho stádo přijmout.“ Slušelo se ovšem případ Vojtěchův řešit mezi metropolitou a knížetem Boleslavem přímo, a jak bychom čekali, již dříve. Je-li však údaj Kosmův mylný, jak je pravděpodobné, pak se tím jen více zamžuje záhada kolem Willigise, který přece tak naléhal na návrat Vojtěchův a nyní nepodniká nic. Neboť Vojtěch objeví se koncem r. 996 v Polsku u knížete Boleslava Chrabrého, a „s jeho pomocí vyšle posly k lidu sobě svěřenému . . . táže se, zda ho chtějí přijmouti.“

Z toho nutno uzavírat, že Vojtěch po celou dobu svého pobytu nedostal se přímo nebo nepřímo do kontaktu s vlastí v této záležitosti. Že odešel právě do Polska, souviselo ovšem pravděpodobně s jeho záměrem misijním a Polsko bylo snad označeno jako východisko možného působení Vojtěchova již papežem i císařem (mínění Willigisova nelze se dohadnout); v Polsku se zdržoval jeho poslední bratr Soběbor a polský kníže mu byl přátelsky nakloněn. Proč však Vojtěch poslal dotaz do Čech tak pozdě, teprve až za svého pobytu v Polsku, a proč jej mělo vyřídit poselstvo knížete, jest překvapující. Bylo přece jasné, že takové poselstvo, přinášející vzkaz Vojtěchův, nemohlo býti úspěšné ani ve věci méně závažné. Boleslav Chrabrý nesmýšlel přátelsky s Čechy a byl velmi

nakloněn Soběborovi; v tom také viděli Čechové — a právem — nepřátelství, a dobře tušili, proč si ho Boleslav udržuje u dvora.

Za této situace i případně dobrá vůle Čechů, narovnat se s Vojtěchem, ochabla a jejich ostražitost se zостřila. Jistě sotva toužil již Vojtěch po návratu do země, kde tolik strádal, a nevěřil v tu možnost, ale zřejmě cítil povinnost, jako muž přímý a spravedlivý, nechat Čechům svobodné rozhodování a teprve podle něho se zařídit — ostatně v týž smysl zněly instrukce papežovy. Než právě polské poselstvo a polské okolí Vojtěchovo přímo tlačilo Čechy k zaujetí negativního stanoviska, třebas jsou oprávněny pochybnosti, že byli původně ochotni povolat ho zpět.

Jejich obavy vysvítají z odpovědi, kterou poselstvo přineslo. Byl to zřejmě list knížete a Canaparius podává podstatný obsah z něho. Výsměšně stavějí Češi do protikladu svou hříšnost s Vojtěchovou svatostí a vyslovují podiv, proč je, „tolikrát zapuzené a povržené“, znovu vyhledává biskup, „nikoliv jednoho národa, nýbrž národů rozličných“. Podle českého stanoviska nejsou vinni Češi, neboť Vojtěcha nevypudili, nýbrž Vojtěch, jenž od nich utíkal proti jejich vůli a opovrhoval jimi. V Čechách znali také v podstatě misijní úmysly Vojtěchovy a snad věděli též o papežské licenci; to přirozeně působilo i na jejich rozhodování. Nechtěli ho zpět, „poněvadž, kdyby přišel, nepřijde pro spásu naši, nýbrž aby potrestal zločiny a příkoří, jež jsme proti jeho bratrům spáchali, a těší nás, že spáchali. Není nikoho, kdo by jej přijal, ani jedinkého není!“

Nejsou to jen obavy z „krevní msty“ Vojtěchovy — jaká ironie pro biskupa, který proti tomuto pohan-skému zvyku horlil, jestliže vidí na konci všeho, jak to bylo marné, když sám mohl být pokládán za schop-

ného takového zločinu! V pozadí jest prostě strach ze slavníkovsko-polské intervence do českých věcí, když by se Vojtěch za těchto poměrů vrátil. Není třeba podotýkat, že Vojtěch byl vzdálen politických zápletek, zvláště toho druhu, ale fakt je, že právě svou „nepolitičností“ se dostal do situace, která ho stavěla do světla Čechy dráždícího. Nemožno tvrdit, že by za jiných okolností byli přijali nabídku Vojtěchovu; sám předpokládal již dříve, že jeho české poslání je uzavřeno. Nyní však po definitivním odmítnutí se zcela vyjasnilo a zmlkly i výčitky svědomí, že snad přece jen nejednal správně, když diecési opustil, a rozplynulo se tíživé vědomí, že je k ní i nadále poután. Když uslyšel Vojtěch odpověď z Prahy, zvolal podle Canaparia: „Zlomil jsi, dobrý Ježíši, okovy mé. Tobě budiž oběť slávy a chvály, poněvadž pout a okovů starosti pastýřské šíji mou zbavilo odmítnutí jejich. Dnes vyznávám, že jsem celý tvůj . . .“

Vojtěch přestává být pražským biskupem a nabývá platnosti papežův indult: má z pověření papežské stolice šířit víru mezi pohany. Polsko se počítá od třiceti let, kdy kníže Měško vlivem své ženy, české Doubravky, přijal křest (r. 965), mezi země křesťanské, ale křesťanství je tam jen velmi povrchní a celé kraje jsou ještě úplně pohanské. Iniciativou papeže Jana XIII., snad se souhlasem císaře Oty I., bylo založeno v Poznani první biskupství polské, a sice bezprostředně po obrácení Měškově. Prvním biskupem se stal Jordan, který přišel do Polska v průvodu Doubravčině a byl biskupem misijním. Jeho nástupce Ungar, neznámého původu, snažil se položit základy k církevní správě. Založeny také některé kostely, na příklad v Hnězdně, k počtě Bohorodičky, kde pochována pak Doubravka. Jinak však stále rostoucí polská država zůstává i nadále v podstatě otevřeným územím misijním. V jme-

nování Ungara poznaňským biskupem (r. 982) možno snad vidět pokus císařův připoutat Polsko k říšské organizaci církevní (jak se mu to podařilo s panstvím Přemyslovců založením biskupství pražského r. 973), ale poručením Polska pod ochranu papežské stolice (tradiční listinou Měškovou z r. 990) vzrostla zde autorita papežství natolik, že případné nároky říše na poznaňského biskupa, jako „sufragána“ metropole magdeburské, zůstaly více méně jen theoretické.

Polsko je tedy teprve v počátcích církevní správy, se zřetelným charakterem misijní oblasti a pod vlivem papežské stolice. Boleslav Chrabrý přirozeně uvítal Vojtěcha, „římského“ misionáře, který nepřinášel s sebou nebezpečí říšských aspirací politických, a byl na nejvyšší spokojen, když Čechové Vojtěcha odmítli. Tento bystrý politik asi počítal s různými možnostmi, které by se naskytly Polsku z misijních podniků Vojtěchových mezi sousedními pohany, ale nejdříve hleděl ho udržet co nejdéle v zemi, neboť již pouhá přítomnost Vojtěchova s jeho četnými vysokými styky a známostmi byla velice cenná.

Vojtěch zdržel se v Polsku celkem asi tři nebo čtyři měsíce a ještě než došla odpověď z Čech, působil zde pastoračně velmi horlivě, kázal a křtil na různých místech. Položil také základ ke klášteru po vzoru a v duchu aventinsko-břevnovském a jeho řízení svěřil Askrikovi. Není jisto, kde byl tento nejstarší polský klášter — uvádí se Międzyrzecz, Trzemeszno i Łęczyca; pro poslední místo by svědčil titul tamního opatství, zasvěceného Bohorodičce a sv. Alexiovi, ale Międzyrzecz, byl-li tam skutečně klášter Vojtěchem založen, ležel by spíše ve směru proponovaných misí Vojtěchových, jak je totiž původně měl na mysli.

Neboť Vojtěch nemínil zůstat a působit na území Boleslavově, třebaš polský kníže, který byl podmaněn

osobností muže Božího a současně s ním počítal jako chladný politik, máje již tehdy na mysli plán samostatné cíkevní organizace polské, oddaloval jeho odchod. Vojtěch však chtěl být misionářem podle své představy, v krajích naprosto pohanských, bez pomoci ramene světského, odkázán sám na sebe. Ostatně tam směřovalo i pověření papežovo, který nepokládal Polsko za území čistě misijní, a Vojtěch, aby se obrnil proti svodům Boleslavovým, vyžádal si dobrozdání z Říma, a to nepochybně svědčilo jeho úmyslu.

Vojtěch snad již cestou do Polska se rozhodl pro misie u Luticů, tvrdého a bojovného plemene Slovanů polabských. A je zřejmě něco na tom, jak vykládá pravděpodobný myšlenkový pochod Vojtěchův historik Václav Novotný: „Mínil obrátiti se k Luticům, u nichž v misionářské činnosti mohl se nadíti úspěchu, poněvadž ovládal jejich jazyk. Ale přece se zdá, že tomuto muži, jenž byl slaven po celém světě, jen doma se cítil cizincem, jenž se mohl chlubití úctou tolika proslulých mužů a láskou samého císaře, doma však neměl přítele, jenž hořel touhou povznésti svůj lid a jemuž odplatou byla obecná nechuť: přece se zdá, že tomuto muži podnětem k jeho nynějšímu odhodlání byla snaha prokázati službu po jeho soudu nejceněnější těm nevďečným krajanům, kteří pro jeho snahy neměli porozumění. Lutici stáli odedávna v přátelských stycích s Čechy. Jistě Vojtěchovi nebylo to příjemné, třeba nemáme zpráv, že by se tím jeho domácí konflikty byly přiosťřovaly. Snad chtěl nyní misií mezi Lutici uchrániti své krajany před výtkou a hanbou v jeho očích nejtěžší, že mají za spojence pohany.“ Zdá se skutečně, že Vojtěchovi jako slavníkovskému Čechu, vychovanci Magdeburka a pražskému biskupovi, byla misie mezi Lutici nejžádoucnější. Jak by se asi byl utvářel osud zdejších Slovanů, kdyby se

bylo posláni Vojtěchovo uskutečnilo a podařilo a tento skvělý lid lutický byl včas přijal křesťanskou víru? Na neštěstí však v oněch končinách se rozpoutala právě válka se Sasy (r. 997) a nebylo naděje na brzký klid, potřebný k práci mezi lidem.

Toho využil Boleslav a obrátil pozornost Vojtěchovu na Prusy, známé strohým pohanstvím a uzavírající se naprosto stykům s křesťany. Boleslav totiž, když nemohl Vojtěcha udržet u sebe, snažil se aspoň těžit z jeho posláni politicky, neboť se obíral myšlenkou rozšířit polskou svrchovanost nad přilehlými kraji pruskými a k tomu jejich christianisace mohla přispívat cestu. Nezatajoval si ovšem, že misse Vojtěchova podléhá Římu, ale již to nebylo bez významu pro budoucnost, že vychází z Polska, a že on, Boleslav, vystupuje zde jako její příznivec a ochránce. Vojtěch pozoroval nemožnost působení mezi Lutici a nerad by byl laskavému hostiteli, který ho marně zdržoval v Polsku, odmítl po druhé; ostatně Prusy byly důležitějším bodem misijní strategie v severských a pobaltských krajinách než území Luticů.

A tak v polovině dubna dorazil Vojtěch do Gdaňska, provázen lidmi Boleslavovými a dvěma duchovními tovaryši, Radimem a nějakým Bohušem. Tam sedl na loď a pod ochranou několika mužů plavil se podél pobřeží Sambie až do okolí dnešního Eblagu, kde se vylodil. Mužstvo se rychle obrátilo zpět a Vojtěch sám se svými dvěma průvodci dal se hlouběji do kraje. O tom, co se nyní dalo, nejsou naši zpravodajové jednotni. Na jakési výspě pokoušel se Vojtěch hlásati slovo Boží, ale Prusové je odtud vypudili. Došli pak ke dvoru nějakého velmože, nedaleko většího tržiště (Truso). Na pokřik hrozivě se tvářícího lidu, kdo by byl a co zde chce, odpověděl Vojtěch: „Jsem rodem Slovan, jménem Vojtěch, stavem mnich, po-

svěcením druhdy biskup, nyní ale z povinnosti váš apoštol. Účelem cesty naší jest spása vaše, abyste zachavše modly hluché a němé, poznali Stvořitele svého, jenž jediný jest Bůh a kromě něhož není boha jiného; abyste, věříce ve jméno jeho, život měli a v stanech nepomíjejících odměnu radostí nebeských přijmouti zasloužili.“ Dav ho však přerušoval, nechtěje ho dále poslouchat, a „pán místa“ je vyzval, aby okamžitě opustili kraj. Vojtěch viděl neplodnost takové misie: neznalost jazyka, kněžský úbor a vyholená tvář je prozrazovaly a vzbuzovaly nedůvěru. Rozhodl se tedy provést svůj původní plán, „obrátit spřežení slova Božího k němým modlám divých Luticů, jejichž jazyk znal“, jak praví Bruno, odložit kněžský oděv a nechat si narůst dlouhé vlasy a na bradě vousy — prostě „připodobnit se“ jim, aby se mohli s nimi důvěrněji stýkati, žítí s nimi, dobývati si chléb prací svých rukou a přitom opatrně a pomalu získávati jejich duše nebo skončiti život „krásným mučednictvím“. Toto zajímavé poznání z prvního doteku s misionářskou prací o užitečnosti připodobení se („dobré lsti“, říká jinde Bruno) snad bylo by kdysi ušetřilo Vojtěcha některých zklamání ve vlasti.

Vraceli se tedy k moři, aby se dali podél pobřeží k polské hranici, s úmyslem šířit víru mezi Lutici. Ale nedošli daleko. Následující den zastavili se k polednímu „na jistém poli“, zde sloužil Radim oběť mše svaté a Vojtěch přijímal. Odpočívali pak chvíli před další cestou, když se tu náhle objevila tlupa lidí, pronásledující je již od dvorce. Muž, který ji vedl a jemuž Poláci zabili bratra, dal je všechny tři spoutat. Vojtěcha, kterého podle vzezření a obleku pokládal za nejvýznamnějšího z nich, nařídil vyvésti na jakýsi pahorek a sám vedl proti němu první ránu oštěpem. Zatím co ostatní z tlupy mu zasazovali rány, Vojtěch

překonav „hořký pocit smrti“, „zkroušenými modlitbami vzýval Pána za své a nepřátele svých spasení“. Pouta se mu rozvázala a „on pak objal smrt přítelkyni a rozepjal ruce v podobu kříže, jež vždy následoval a miloval“.

Tak zemřel sv. Vojtěch smrtí mučednickou v pátek na den sv. Jiří, dne 23. dubna 997.

Oba průvodci jeho, Radim i Bohuš, byli pak propuštěni a vykázáni ze země. Boleslav Chrabrý, zvěděv o tom, co se stalo, navázal jednání s Prusy, vykoupil od nich tělo Vojtěchovo „váhou zlata“ a dal je pochovat v hnězdenském kostele Bohorodičky.

Pozemský život Vojtěchův byl řetězem neúspěchů a zklamání. Jako biskup dvakrát odešel z diecése, nedoufaje v kladný výsledek své práce, a nesplnil naděje, které do něho kladli metropolita i český panovník. Dvakrát se utekl do kláštera, kde duševně uzrával, ale dvakrát proti své vůli jej opustil, poslušen autorit církevních. Toužil konečně stát se hlasatelem víry mezi pohany a najít v této práci apoštolské smrt mučednickou, ale jako misionář pruský nikoho neobrátil a byl umučen na cestě zpět, když se již smířil s neúspěchem a pomýšlel teprve na opravdovou práci mezi Lutici. Vojtěch jako mnich nebyl tvůrcem a organisátorem po způsobu opatů clunyjských, takového Majola nebo Odila, nestal se novotářem jako Romuald, zakladatel kamaldolského řádu, a přes své velké zkušenosti duchovní nevypěl v mnišskou osobnost tak skvělého formátu, jako byl basiliánský igumen a divotvorce Otec Nilus, jemu jistě ze všech jeho přátel a vzorů nejbližší. Jako misionáře nelze ho ani zdaleka uvést do sousedství takového sv. Bonifáce,

„apoštola Germánů“, nebo sv. Cyrila a Metoděje, skutečných apoštolů slovanského plemene. Jeho reformní snažení pohybuje se v podstatě v okruhu hlavních myšlenek velkého opravného hnutí církevního té doby. Velice vzdělán, bystrého a jemného ducha, nestal se theologickým nebo filosofickým myslitelem a zanechal, podle dnešního stavu vědění, kromě přepracování „Umučení sv. Gorgonia“ a homilie o sv. Alexiovi, patronu aventinského kláštera, kázání o svátku „Přenesení těla sv. Václava“, myšlenkově i formálně vynikající, které znal a jehož užil skladatel druhé církevně slovanské legendy o sv. Václavu. Není patrně také bez podstaty starobylá tradice pražského kostela, že sv. Vojtěch složil nejstarší českou píseň duchovní „Hospodine, pomiluj ny“, a podobná tradice polská, pokud jde o píseň „Bogurodzica dzewica“, třebas do-
savadní bádání nepřesvědčuje o tom beze zbytku.

V čem spočívá tedy velikost Vojtěchova, která je zřejmá každému, kdo se obírá jeho životem a jeho dobou? Je příznačné pro podivuhodný ráz této velikosti, že je těžko definovatelná, a že uniká peru badatele, jako kdysi Vojtěch — „fuga fugiens“ — unikal tomuto světu. Byl vzorem mnicha a dával příklad tichých ctností mnišských, v nichž doba heroického století románského viděla vrchol křesťanské dokonalosti. Avšak tato vnitřní svatost, kontemplativní a mystická, i ostatní ctnosti mnišské, spíše pasivní, vyzařující z bohaté a svěží osobnosti Vojtěchovy — ratolesti mladého kmene slovanského — podmaňovaly si neodolatelně nejskvělejší představitele tehdejší křesťanské společnosti a vyzrálé kultury právě onou žhavou, vše pronikající vírou a vznešenou urozeností duše vpravdě křesťanské.

Jen mocným kouzlem jedinečné osobnosti Vojtěchovy na současníky možno si především vysvětlit jeho triumfální život posmrtný. Takřka hned po svém skonu byl Vojtěch uctíván jako světec a jeho pověst misionáře svatého života se šíří po celém křesťanstvu. Je to přímo hnutí. Doba, která cítila a ctila ideál svatosti a v rozrušení vyhlížela konec tisíciletí, kdy, podle běžných výkladů rozmanitých proroctví, měla se uskutečnit říše Boží na zemi s příchodem Kristovým, viděla v životě a příkladu Vojtěchově cestu, jak obstát v nastávajících zkouškách.

V čele hnutí je sám císař Ota III. Jakmile zvěděl o smrti Vojtěchově, spěchá do Cách, kde s přítomným opatem aventinským Lvem jedná o Vojtěchovu kanonisaci a stará se o jeho legendu jako předlohu k svatořečení. Rovněž u papeže našla myšlenka Otova vřelý souhlas a tak v klášteře na Aventině vznikla mezi Vojtěchovými spolubratry první legenda o svatém Vojtěchovi, kterou pravděpodobně napsal mnich a pozdější opat Jan Canaparius. Nejpozději v první polovině r. 999 byla provedena kanonisace a císař začal stavět k jeho poctě basiliky a oratoře v Cáchách, v Římě na ostrově tiberském, v Pereu u Ravenny, v Subiacu, a měl na mysli ještě jiné svatyně ke cti svého bývalého přítele, jehož si nyní zvolil za svého ochranného patrona. Císař, papež, opat Lev, Otec Nilus a celý veliký kolektiv benediktinský učinili vše, aby památka Vojtěchova byla trvalá.

K jeho svatosti a patronátu se přihlásili Poláci a Uhři okamžitě a měli k tomu skutečně příčinu. S jménem Vojtěchovým byly přímo nebo nepřímo spojeny počátky samostatné církevní organizace v těchto zemích a bylo úplně v duchu koncepce „římské“ misie, pro kterou získal sv. Vojtěch císaře, a „křesťanského imperia“, jehož ona „Sclavinia“ měla býti částí, že

právě tyto jen ještě málo pokřesťanštěné země dostaly — v dohodě s oběma hlavami křesťanstva — církevní správu nezávislou na říšské církvi.

Není sporu, že Boleslav Chrabrý i Štěpán Uherský byli prozíraví panovníci a pracovali k tomu od počátku. Důležité však bylo, že porozuměli imponderabiliím onoho „kapitálu“, který nashromáždil Vojtěch svou ideální a zdánlivě bezvýslednou činností, a že dovedli vhodně užítí služeb jeho četných žáků a stoupenců, kteří se ve stopách svého mistra rozběhli do těchto krajin a působili zde, ať již jako církevní organizátoři velkého stylu, nebo asketičtí mniši a poustevníci svatého života. Prostě římská misse Vojtěchova pokračuje v jeho stoupencích obsáhlou christianisací a velkorysou církevní organizací těchto krajin v souhlase s papežem i císařem, který se oprostil — také vlivem Vojtěchovým — od úzkých hledisek čistě říšských zájmů politických, a za účinné pomoci a porozumění obou znamenitých panovníků, kteří současně s tím kladli základ k mezinárodnímu významu svých států.

V Polsku pracuje Boleslav Chrabrý v nejlepší shodě s Radimem-Gaudentiem, kterého papež Silvestr II. (Gerbert), přítel Vojtěchův, vysvětil již r. 999 na „arcibiskupa sv. Vojtěcha“. Upraviv si cestu v Římě, Boleslav obratně získá i souhlas císaře Oty, tonoucího ve vzpomínkách na sv. Vojtěcha. Když r. 1000 vykonal císař pouť do Hnězdna k hrobu Vojtěchovu, tu nad ostatky světcovými vydal zakládací listinu „arcibiskupství sv. Vojtěcha“ v Hnězdně, které chovalo takový poklad, s třemi sufragánními biskupstvími v Kolobřehu, ve Vratislavi a v Krakově. Prvním metropolitou polským se stal Radim-Gaudentius.

V Uhrách hlavní rádce Štěpánův, Radla-Anastasius, působí ve stejném duchu. Uchýlil se ke dvoru Štěpánovu po pádu Libice, a tento první opat břevnovský

se stane prvním opatem právě stavěného kláštera sv. Martina na Pannonské hoře. Jedná úspěšně s papežem i císařem o uskutečnění plánu Štěpánova, který tento vychovanec Vojtěchův pojal hned při nastoupení na trůn: církevní organizace Uher. Již před r. 1007 bylo o tom rozhodnuto, Anastasius sluje „arcibiskupem Uhrů“ a r. 1010 vystavěl Štěpán v Ostřihomě katedrální chrám k poctě Panny Marie a sv. Vojtěcha. Arcibiskupem ostřihomským a metropolitou Uher byl jmenován Anastasius; zásluhy tohoto pozitivního a prozíravého hierarchy i diplomata o uherskou církev jsou zcela mimořádné. Úcta sv. Vojtěcha v Polsku a v Uhrách byla šířena četnými životopisy. R. 1004 napsal proslulou legendu o sv. Vojtěchu mnich Bruno (z hrabat Querfurtských), obdivovatel Vojtěchův, který v jeho stopách umřel také v Prusku smrtí mučednickou.

Vedle přátel a stoupenců Vojtěchových, kteří působí v těchto zemích jako arcibiskupové a opati, jsou to také četní přímí nebo nepřímí následovníci Vojtěchovi, hlavně asketičtí mniši a poustevníci, kteří svým životem chtějí dávat příklad křesťanských ctností mezi lidem. V Polsku to bylo na příklad „pět bratří“ a na Slovensku sv. Svorad a Benedikt, zoborští mniši, kteří později žili v poustevně na Skalce u Trenčína a stali se světci Slovenska.

V Čechách teprve kníže Břetislav I. pochopil neblahé důsledky rozchodu Vojtěchova s národem. Na výpravě polské, kdy pronikl až do Hnězdna (r. 1039), odřekl se Břetislav se svými bojovníky — jménem všech Čechů — bludů a zlořádů, které Vojtěch potíral ve vlasti, jak o tom již nahoře pověděno. Svatý Vojtěch zvítězil. Aby smíření Vojtěcha s národem bylo úplné, odneseny jeho relikvie, zároveň s ostatky Radima-Gaudentia a „pěti bratří“, do Prahy. Břetislav pak usiloval zříditi v Praze arcibiskupství přenesením

„metropole sv. Vojtěcha“ z Hnězdna do Prahy. Papež by se tomu nebyl snad stavěl na odpor, ale německý císař Jindřich III. to překazil z pochopitelných důvodů. Na takovou myšlenku bylo již pozdě.

Výhody církevně-politické, které kynuly ze spolupráce Vojtěcha s Čechy, byly ztraceny, ale náboženský a mravní příkaz sv. Vojtěcha zůstal nepromlčen. Národ se přihlásil k jeho svatosti a postavil ho hned vedle sv. Václava jako patrona zemského. Vzáýval sv. Vojtěcha zvláště v těžkých bojích jako přední „útěchu vojska“ a věřil, že pomocí jeho vítězil a zvítězí také i v budoucnu.

Z historických pramenů k životu sv. Vojtěcha je nejdůležitější jeho nejstarší legenda, začínající slovy „Est locus in partibus Germaniae“, napsaná někdy kolem r. 999. Za jejího autora pokládají někteří Radima-Gaudentia, jiní papeže Silvestra II. (Gerberta) a konečně, hlavně badatelé němečtí, Jana Canaparia, mnicha a později opata kláštera sv. Bonifacia a sv. Alexia na hoře Aventinské, kde Vojtěch žil řadu let. Domnívám se, že Canaparius zpracoval a doplnil původní náčrtek Radimův. Legenda vyniká literárně i bohatým obsahem. Nicméně zkresluje poněkud, když líčí život Vojtěchův od počátku pod zorným úhlem dokonalosti a svatosti a když netajeně propaguje ideál života benediktinského na konkrétním případě Vojtěchově. Legenda vyšla tiskem několikrát. V „Pramelech dějin českých“ (I. dílu) je také její překlad do češtiny, podle něhož citováno.

Druhou legendu o sv. Vojtěchu napsal již zmíněný Bruno, a sice ve dvou versích (v letech 1002—1004) podle legendy Canapariovy. Má však některé korektury a hlavně přídavky, velmi cenné, na základě zpráv přátel Vojtěchových, Radly-Anastasia a Velicha, pražského probošta a později mnicha montecassinského. Charakteristiku práce Brunonovy podává J. Vilikovský závěrem ke svému velmi pěknému překladu legendy. („Život a utrpení sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka“,

Břevnovské opatství, *Opus Dei I*, 1935). Latinské znění je v citovaných „Pramenech“.

Třetí legenda o sv. Vojtěchu, která jest ještě historickým pramenem, je t. zv. „*Passio s. Adalberti martyris*“, jejíž datování a autorství nelze zatím určit. Jediný zachovaný rukopis je z rozhraní XI. a XII. stol., autorem podle jedněch byl Němec, žijící v Polsku, podle jiných rozený Polák, který psal v Hnězdně. Její historická cena není valná. Vyšla také v „Pramenech“.

Skoro bez historického významu je veršovaná legenda, začínající slovy „*Quatuor immensi*“. Podle názoru Vilikovského („*Versus de passione s. Adalberti*“, Bratislava 1929) vznikla v Čechách koncem XI. nebo počátkem XII. stol. a jejím autorem nebyl kronikář Kosmas, který ji však znal. Je to v podstatě volné zveršování *Canaparia* s nepatrnými přídávky sporného původu. Krásně ji přeložil F. Stiebitz (ve sborníku „*Na úsvitě křesťanství*“, Praha 1942).

V Uhrách, hned počátkem XI. století, byla napsána v okolí Anastasiově legenda o sv. Vojtěchu, dnes ztracená, kterou však částečně užil a zpracoval svým způsobem skladatel t. zv. „*Větší legendy o sv. Štěpánu*“, jak jsem již dříve ukázal („*Vita S. Stephani regis*“ ve „*Sborníku Matice Slovenskej*“ 1938 40). Legendy *Canapariovy* a *Brunonovy* užila pak řada menších legend, hlavně polské provenience, většinou z XIII. až XIV. století. Jejich historická hodnota je nepatrná a spíše jen nepřímá.

Z kronikářů je to hlavně Dětmar Merseburský, Kosmas a Adamar de Chabannes (z Akvitanie), kteří přinášejí rozličné drobné zprávy, neznámé z pramenů ostatních.

Z literatury o svatém Vojtěchovi, vedle příslušných partií v Palackého „*Dějínách*“ a Novotného „*Českých*

dějínách“, je stále užitečná kompilace Fr. Krásla a J. Ježka „Svatý Vojtěch“ (Praha 1898), hlavně pro dějiny kultu Vojtěchova. Základní práci zůstává však nadále kniha H. G. Voigta „Adalbert von Prag“ (Berlin 1898), psaná se snahou po objektivitě a s netajenou sympatií k našemu světcí; je to v podstatě velmi kritický, ale poněkud racionalistický rozbor hlavních pramenů. Partie líčící prostředí a dobu však již velmi zastaraly. Voigt vykonal vůbec mnoho pro poznání osobnosti Vojtěchovy i jeho životopisce Brunona četnými menšími pracemi.

Ovšem české X. století známe dnes mnohem lépe, díky pracím Pekařovým („Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians“, 1906, a „Svatý Václav“, 1929) a hlavně V. Chaloupeckého („Prameny X. století legendy Kristiánovy o sv. Václavu,“ 1939), který se také v některých studiích zabýval Vojtěchem, Radlou-Anastasiem a církevní organizací uherskou. Pro otázku t. zv. říšské misie mezi Slovy („Slavenmission“) mají význam studie A. Brackmanna, J. Hallera, J. Hoffmeistera a R. Holtzmanna.

Z literatury polské, hlavně se vztahem Vojtěchovým k Polsku, jest řada prací Wojciecha a Stanisłava Kętrzyńských, Karola Potkańského, Jana Fijałka, Stanisłava Zakrzewského, Josefa Birkenmajera. K letošnímu jubileu vyšel pěkný sborník „Święty Wojciech“ v redakci L. Bernackého, s listem kardinála Hlonda a s četnými příspěvky, z nichž nás zvláště zajímají články Tadeusze Silnického, Zigmunta Wojciechowského, Gerarda Labudy. Z maďarské literatury třeba vzpomenout aspoň Hómana Bálinta „Szent István“ (Budapešť 1938).

Pro clunyjskou reformu odkazují na Dom Ph. Schmitze: Histoire de l'ordre de Saint Benoît, I.—II., Maredsous 1942, kde je uvedena úplná literatura;

o podstatě benediktinského mnišství nejlépe pojednávají G. Schnürer, C. Butler, U. Berlière a Ild. Herwegen, jehož „Svatý Benedikt“ vyšel také česky (Břevnovské opatství, Opus Dei III., 1940).

V přítomném populárním náčrtu hlavních událostí ze života Vojtěchova nepokládal jsem za nutné uvádět literaturu, ani se pouštět do složitých otázek. Stane se tak bohdá v práci, kterou o sv. Vojtěchu a jeho době připravuji. Tam na základě rozboru a ocenění pramenů a dosavadní literatury pokusím se z problematiky svatovojtěšského tematu vyvodit pro celou tuto epochu poznatky bezpečné nebo aspoň pravděpodobné a oddělit je od přechetných dohadů sporných nebo zcela určitě nesprávných, které se však obyčejně velmi houževnatě udržují.

OBSAH

(Úvodní slovo)	7
I. Doba a poměry	9
II. Mládí a vzrůst	30
III. Biskup a mnich	52
IV. Dozrání	100
(Doslov)	119

CÍRKEV A VLAST

Postavy českého duchovenstva

Pořádá Jan Čeřovský

Svazek třetí

RUDOLF HOLINKA / SVATÝ VOJTĚCH

Vydalo v Brně v roce 950. výročí smrti sv. Vojtěcha l. P. 1947 nakladatelství Brněnské tiskárny spolu s benediktinským opatstvím Břevnovským. Vytiskla Brněnská tiskárna v Brně pět tisíc výtisků písmem Plantin. Detail tabulového obrazu z konce XIV. století, původně z kostela v Dubečku u Říčan, nyní v Národní galerii, reprodukoval podle fotografie Josefa Sudka Štencův grafický závod v Praze. Cena Kčs 39.—.

CÍRKEV A VLAST

Postavy českého duchovenstva

Sušilovo známé heslo o dvou láskách v životě českého kněze dalo název této sbírce monografií o význačných osobnostech katolického duchovenstva ze všech dob našich dějin. České kněžstvo mělo přední účast téměř na všem, co tvoří kulturu našeho národa. Kněží byli nejen hlasateli náboženské a mravní obrody, ale také obránci a buditeli národního vědomí a sociálního povznesení lidu. Zanechali hojné a trvalé stopy své osvětové práce v našich zemích, jež jsou dosud oporou národního života i současného poslání Církve. Od našich prvních kronikářů až k politickým vězňům poslední války je to vždy český kněz, obyčejně vzešlý z prostého lidu a s ním též věrně spjatý, který plně prožívá veškeré osudy své vlasti. Život a dílo jednotlivých osobností českého kleru zaslouží si pozorného studia i vděčné paměti. Ukázat na ně, ať se již mimořádně vyznamenaly čistotou života, apoštolskou horlivostí anebo účastí na kulturním dění, to je úkolem této knihovny. První svazky jsou:

1. *T. Vodička*: František Sušil. Kčs 36.—.
2. *B. Chudoba a V. Bitnar*: Jan Sedlák. Kčs 33.—.
3. *R. Holinka*: Svatý Vojtěch. Kčs 39.—.
4. *Z. Kalista*: Bohuslav Balbín. V tisku.

V blízké době vyjdou studie o Fr. Douchovi, V. Chanovském, B. Pitrovi, Fr. Pravdovi, J. V. Jirsíkovi a j. v.